

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 8 (20)

2001

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМНОВА

Президент Центру Анатолій Гриценко
Головний редактор Людмила Шангіна

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво KB № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
3800 примірників

Адреса редакції:
Київ, 01034, вул. Володимирська, 46
тел.: (380 44) 201-11-98
тел./факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@uceps.com.ua
WEB-сторінка: www.uceps.com.ua

При використанні матеріалів
посилання на журнал
«Національна безпека і оборона»
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Фотографії:
Photo UA — обкладинка;
IREX ProMedia, В.Артюшенко — стор. 7, 12, 18,
19, 42, 44, 51, 53, 56, 72, 77;
УНІАН — стор. 22;
Прес-секретар голови ФПУ П.Швець та
Профінформ ФПУ — стор. 35, 37, 74, 75, 76, 79;
Укрінформ — стор. 70, 71, 80;
Експерт — стор. 15.

Макет — Павло Войтенко,
Олександр Москаленко

Техніко-комп'ютерна підтримка — Антон Балицький

© УЦЕПД, 2001

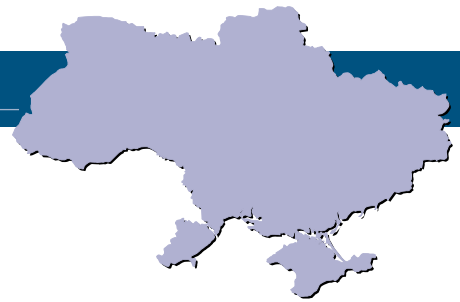
З М І С Т

ПРОФСПІЛКОВИЙ РУХ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ (Аналітична доповідь УЦЕПД)	2
1. СТАН ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ В УКРАЇНІ	3
2. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ	29
3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	57

Статті

ПРОФСПІЛКИ УКРАЇНИ ОЧИМА НАСЕЛЕННЯ Андрій БИЧЕНКО	62
ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ В УКРАЇНІ В НОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ Ігор КОЛІУШКО, Дмитро УКРАЇНСЬКИЙ	69
ПРОФСПІЛКИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ Микола БУТ	73
СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЧИ "ПАРТНЕРСТВО НЕВТРУЧАННЯ"? Віталій ПОСТОЛАТІЙ	78

Читайте наші аналітичні матеріали
на WEB-сторінці в Інтернет:
www.uceps.com.ua

ПРОФСПІЛКОВИЙ РУХ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Профспілки — важливий інститут громадянського суспільства, який захищає права і свободи громадян у галузі трудових відносин. Ця роль профспілок набуває особливо важливого значення в умовах становлення демократії та ринкової економіки в нашій країні. Створення потужних впливових профспілок, здатних ефективно відстоювати інтереси працівників — невід’ємний атрибут цивілізованої держави. Такою державою прагне стати Україна.

Профспілковий рух в Україні перебуває сьогодні на складному етапі становлення, пошуку свого місця в системі нових соціально-економічних, політичних відносин. Трансформуються традиційні профспілки. Разом з тим, створюються нові (вільні, альтернативні) професійні об’єднання.

Неоднозначні, часом суперечливі тенденції розвитку профспілкового руху, складний процес вироблення механізмів взаємодії профспілок, держави та роботодавців в рамках соціального партнерства потребують вивчення та широкого громадського обговорення.

Пропоноване дослідження УЦЕПД не мало завданням знайти рецепти розв’язання всіх проблем, які стоять перед профспілками. В ньому окреслені лише основні питання, від вирішення яких залежить подальша перспектива розвитку профспілок України, ефективне виконання ними функцій захисту соціально-економічних і трудових прав громадян. Пропонуються окремі заходи, спрямовані на створення сприятливих умов розвитку профспілкового руху та підвищення ефективності діяльності профспілок.

У першому розділі

аналізуються основні показники, що характеризують сучасний стан профспілкового руху в Україні. Показано, що інституційна мережа українських профспілок перебуває у стадії становлення; продовжується процес її децентралізації та структуризації; профспілки набувають досвіду застосування різних форм діяльності із захисту прав та інтересів працівників, залучаються до міжнародного профспілкового руху; законодавча база діяльності профспілок у цілому сформована, але не є досконалою.

У другому розділі

аналізуються проблеми, пов’язані з визначенням профспілками місця та ролі в умовах соціально-економічної трансформації. Показано, що самовизначення профспілок у стосунках з роботодавцем і державою залежить переважно від спільного чи роздільного членства найманих працівників і роботодавців; соціальне партнерство профспілок з державою та роботодавцями має скоріше формальний характер; активізується участь профспілок у політичних процесах.

У третьому розділі

узагальнюються висновки, формуються основні проблеми профспілкового руху, вносяться пропозиції щодо створення сприятливих умов діяльності профспілок, посилення їх дієвості та ефективності.

1. СТАН ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ В УКРАЇНІ

У цьому розділі аналізуються основні показники, що характеризують сучасний стан профспілкового руху в Україні: інституційна мережа; основні форми діяльності профспілок із захисту прав своїх членів; стан законодавчого забезпечення профспілкової діяльності; участь профспілок України в міжнародному профспілковому русі.

1.1 ІНСТИТУЦІЙНА МЕРЕЖА

У цьому підрозділі аналізуються стан і тенденції розвитку інституційної мережі профспілкового руху в Україні, в т.ч. кількість, динаміка розвитку, галузева та територіальна поширеність профспілкових структур, внутрішні організаційні принципи їх побудови.

Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що інституційна мережа українських профспілок перебуває у стадії становлення; продовжується процес її децентралізації та структуризації; відбувається створення профспілок у секторі приватної власності; чисельність профспілок має сталу тенденцію до зниження.

За даними Міністерства юстиції України¹, на 1 червня 2001р. в Україні було зареєстровано 79 всеукраїнських професійних спілок та об'єднань: п'ять всеукраїнських об'єднань профспілок і 74 всеукраїнські галузеві профспілки. Крім того, територіальними органами юстиції зареєстровано 161 профспілку, що складають 46 регіональних об'єднань.

У стані реєстрації перебувають чотири профспілкові об'єднання, які претендують на статус всеукраїнських. Більш ніж 10 профспілкам було відмовлено в реєстрації на підставі невідповідності їх статутів чинному законодавству; серед них — одне з найчисельніших незалежних профоб'єднань в Україні — Національна Конфедерація праці України. Одне профоб'єднання — Федерація профспілок “Солідарність” — було зняте з реєстрації².

До зареєстрованих всеукраїнських об'єднань профспілок належать: Федерація профспілок України (ФПУ); Федерація профспілок працівників кооперації та інших форм підприємництва України (ФППК); Федерація солідарних профспілок України (ФСПУ); Всеукраїнська федерація профспілок “Наше право” (ВФП “Наше право”); Федерація профспілок працівників водного транспорту та плавскладу України.

Із 74 зареєстрованих галузевих профспілок зі всеукраїнським статусом 40 — є членами ФПУ, 10 — входять до складу інших чотирьох зареєстрованих об'єднань; 24 — діють як автономні.

Окремі профспілкові об'єднання, наприклад — Конфедерація вільних профспілок України (КВПУ), не проходили процедуру реєстрації, вважаючи її такою, що суперечить Конституції України та нормам Міжнародної організації праці (врізка “Профспілки України”).

Проведений експертами УЦЕПД аналіз територіальної і галузевої структури, часових меж і характеру створення профоб'єднань та їх членських організацій, внутрішніх організаційних засад побудови українських профспілок дає підстави до наступних висновків.

Перше. Профспілковий рух охоплює усі регіони України, всі галузі економіки, всі форми власності та господарювання:

❖ **за регіональною ознакою** — з п'яти зареєстрованих всеукраїнських профоб'єднань три охоплюють усі регіони України (ФПУ, ВФП “Наше право”, ФППК); в усіх регіонах країни діють також організації 11-ти автономних профспілок; у більшості регіонів України представлені організації ФСПУ, Всеукраїнської профспілки “Соціальний прогрес” та дев'яти автономних галузевих профспілок;

❖ **за галузевою ознакою** — профспілкові організації наявні в усіх галузях економіки. При цьому, в окремих галузях діють кілька профспілок, як правило — окремі з них входять до складу ФПУ, інші (“альтернативні”) діють автономно або в складі інших профоб'єднань. Наприклад, у вугільній галузі діють чотири профспілки: Профспілка працівників вугільної промисловості (ППВП) — у складі ФПУ; Незалежна профспілка гірників України (НПГУ) — в складі Конфедерації вільних профспілок України (КВПУ); Незалежна профспілка гірників Донбасу (НПГД); Профспілка інженерно-технічних

¹ 5 жовтня 2000р. набув чинності Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”, згідно з яким органи юстиції України проводять реєстрацію (легалізацію) профспілок та їх об'єднань.

² Наказ Міністерства юстиції України №13/5 від 21 квітня 2000р. Див.: Урядовий кур'єр, 27 квітня 2000р., с.4.

ФЕДЕРАЦІЯ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ (ФПУ)

ФПУ є правонаступницею Федерації незалежних профспілок України (ФНПУ) — всеукраїнського об'єднання, створеного 6 жовтня 1990р.

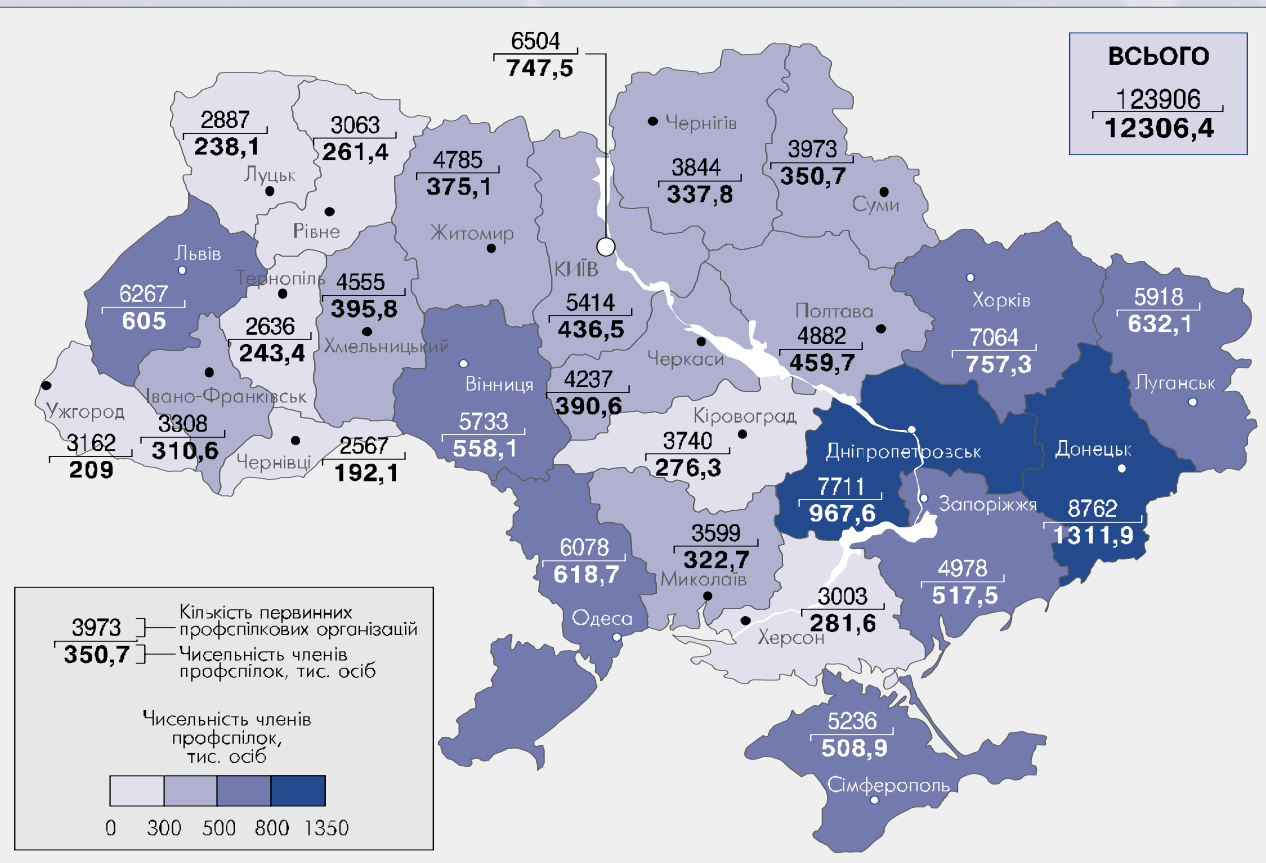
Декларацію про утворення Федерації підписали 25 республіканських галузевих профспілок і 24 регіональні профоб'єднання. На II (позачерговому) з'їзді, 21 листопада 1992р., ФНПУ була перейменована в Федерацію профспілок України, прийнято її Статут і Програму. III з'їзд ФПУ (жовтень 1997р.)

затвердив нову редакцію Статуту та прийняв Програму ФПУ терміном на п'ять років.

Станом на 1 січня 2001р., до складу ФПУ входять 40 всеукраїнських галузевих профспілок і 26 регіональних профоб'єднань, що об'єднують 122403 первинних профспілкових організацій загальною чисельністю 14,4 млн. членів профспілок.

Голова ФПУ — Олександр СТОЯН

Первинні організації та чисельність профспілок, що входять до ФПУ, в регіонах України

ЧЛЕНСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ФПУ

- Професійна спілка авіабудівників України
- Професійна спілка авіапрацівників України
- Професійна спілка машинобудівників та приладобудівників України
- Професійна спілка працівників автомобільного транспорту та шляхового господарства України
- Професійна спілка трудящих металургійної і гірничодобувної промисловості України
- Професійна спілка працівників молодіжних житлових комплексів та комітетів місцевого самоврядування України
- Професійна спілка працівників автомобільного та сільськогосподарського машинобудування України
- Професійна спілка робітників морського транспорту України
- Професійна спілка працівників агропромислового комплексу України
- Всеукраїнська професійна спілка народних депутатів України у Верховній Раді України
- Професійна спілка працівників атомної енергетики та промисловості України
- Профспілка працівників нафтової і газової промисловості України
- Професійна спілка працівників будівництва і промисловості будівельних матеріалів України
- Професійна спілка працівників оборонної промисловості України
- Профспілка працівників освіти і науки України
- Професійна спілка працівників вугільної промисловості України
- Професійна спілка працівників охорони здоров'я України
- Професійна спілка працівників газових господарств України
- Професійна спілка працівників Промінвестбанку України
- Професійна спілка працівників геології, геодезії та картографії України
- Професійна спілка працівників радіоелектроніки України
- Професійна спілка працівників державних установ України
- Професійна спілка працівників рибного господарства України
- Професійна спілка працівників енергетики та електротехнічної промисловості України
- Українська професійна спілка працівників річкового транспорту
- Професійна спілка працівників житлово-комунального господарства, місцевої промисловості, побутового населення України
- Українська федерація профспілкових організацій — профспілка працівників спільних підприємств
- Професійна спілка працівників космічного та загального машинобудування України
- Профспілка працівників споживчої кооперації України
- Професійна спілка працівників суднобудування України
- Професійна спілка працівників зв'язку України
- Профспілка працівників текстильної та легкої промисловості України
- Професійна спілка працівників інноваційних і малих підприємств України
- Всеукраїнська профспілка працівників і підприємців торгівлі, громадського харчування та послуг
- Професійна спілка працівників культури України
- Професійна спілка працівників лісових галузей України
- Професійна спілка працівників хімічних та нафтохімічних галузей промисловості України
- Професійна спілка працівників лісового господарства України
- Профспілка працівників наукових і виробничих кооперативів та підприємств України
- Професійна спілка працівників машинобудування та металообробки України

ФЕДЕРАЦІЯ ПРОФСПІЛОК ПРАЦІВНИКІВ КООПЕРАЦІЇ ТА ІНШИХ ФОРМ ПІДПРИЄМНИЦТВА УКРАЇНИ (ФППК)

Утворена 21 січня 1990р. на установчому з'їзді, де отримала назву "Профспілка працівників кооперації України". Об'єднала 23 членські профспілкові організації.

На II з'їзді Профспілки (листопад 1990р.) була перейменована на Федерацію профспілок працівників кооперації та інших форм вільного підприємництва України.

На III з'їзді Федерації (листопад, 1994р.) перейменована на Федерацію профспілок працівників кооперації та інших форм підприємництва України.

Станом на 1 січня 2001р., до складу Федерації входили чотири всеукраїнські профспілки:

- ❖ Всеукраїнська профспілка працівників кооперації та інших форм підприємництва України
 - ❖ Всеукраїнська профспілка працівників малого, середнього бізнесу та плавскладу "Єднання"
 - ❖ Всеукраїнська незалежна профспілка працівників транспорту
 - ❖ Всеукраїнська профспілка товаровиробників і підприємців
- Структури членських організацій Федерації діють у всіх регіонах України.

Чисельність профспілок Федерації — 151300 осіб.

Голова ФППК — **Наталія КОЖЕВІНА**

ФЕДЕРАЦІЯ СОЛІДАРНИХ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ (ФСПУ)

Утворена 23 березня 1990р. на установчій конференції, де отримала назву "Соцпроф".

На I з'їзді Солідарних профспілок (лютий 1992р.) реорганізована в "Солідарні профспілки України".

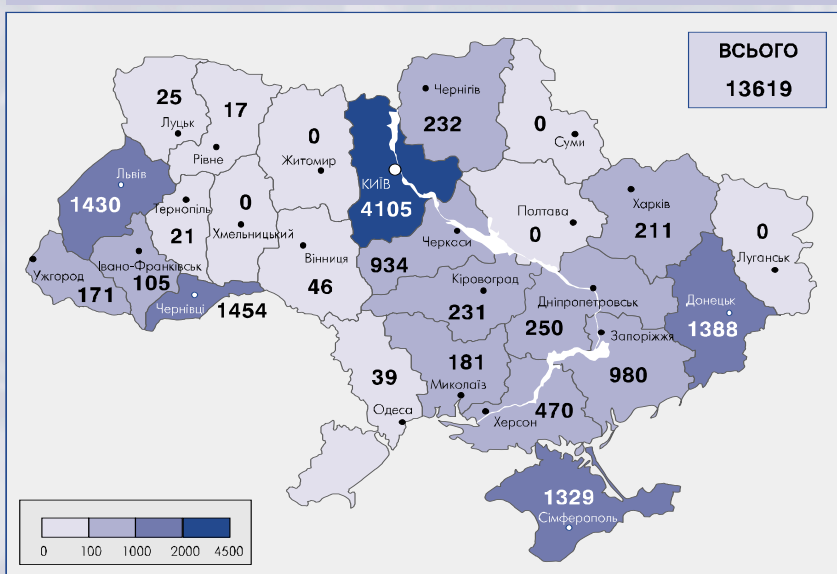
На III (позачерговому) з'їзді Солідарних профспілок України (листопад 1999р.) реорганізована в "Федерацію солідарних профспілок України".

Станом на 1 січня 2001р., до складу Федерації входили чотири профспілкових об'єднання:

- ❖ Профспілка працівників місцевої промисловості та підприємницьких структур
- ❖ Всеукраїнська профспілка працівників позабюджетних організацій "Народна профспілка"
- ❖ Всеукраїнська профспілка працівників науки, виробництва та фінансів
- ❖ Всеукраїнська професійна спілка "Соціальний прогрес"

Голова ФСПУ — **Олександр ПОПОВ**

Кількість членських організацій ФСПУ в регіонах України

ВСЕУКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ПРОФСПІЛОК "НАШЕ ПРАВО"

Створена 7 лютого 1997р., є правонаступницею Українського об'єднання профспілок "Наше право" (1994р.).

До Федерації входять близько 20 профспілок і профоб'єднань.

Голова Федерації — **Олександр ЄЛЯШКЕВИЧ**

ФЕДЕРАЦІЯ ПРОФСПІЛОК ПРАЦІВНИКІВ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ ТА ПЛАВСКЛАДУ УКРАЇНИ

Федерацію створили: Всеукраїнська профспілка працівників транспорту, Всеукраїнська профспілка працівників малого, середнього бізнесу та плавскладу "Єднання", Всеукраїнська профспілка працівників водного господарства України. Чисельність членів профспілок Федерації — моряків далекого плавання, складає 7834 осіб. Організаційні структури Федерації знаходяться в м.Одесі та м.Севастополі.

Голова Федерації — **Віктор ГЕРБЕДА**

КОНФЕДЕРАЦІЯ ВІЛЬНИХ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ (КВПУ)

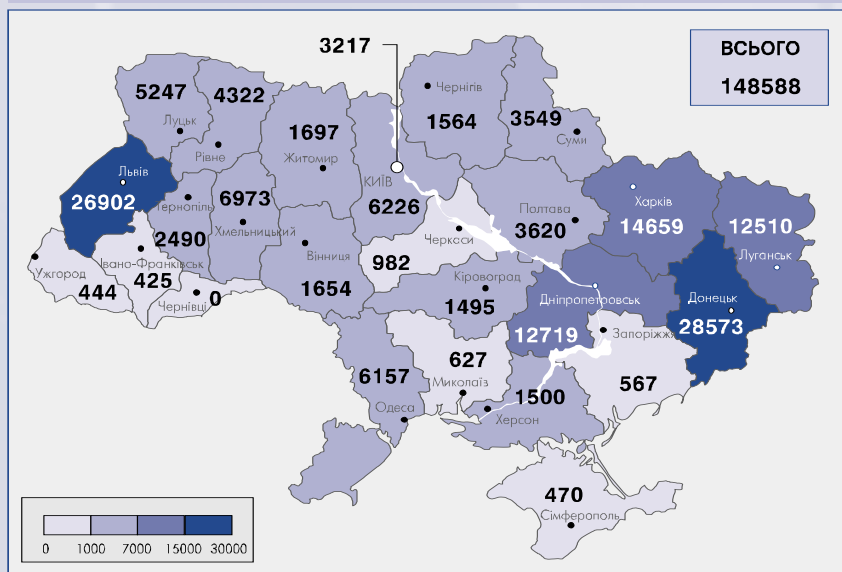
КВПУ є правонаступницею Об'єднання вільних профспілок України (ОВПУ), створеного на Установчому з'їзді Вільних профспілок України 12 червня 1997р. Постановою позачергового з'їзду 23 грудня 1998р. Об'єднання перейменоване на Конфедерацію Вільних профспілок України.

Голова КВПУ — Михайло ВОЛИНЕЦЬ (водночас — голова Незалежної профспілки гірників України, членської організації КВПУ).

Станом на 15 серпня 2001р., до складу КВПУ входять 18 профспілкових організацій та об'єднань загальною чисельністю 148588 осіб.

- ❖ Незалежна профспілка гірників України
- ❖ Перша українська студентська профспілка
- ❖ Регіональне об'єднання вільних профспілок "Україна" (м.Харків)
- ❖ Профспілка фермерів та приватних землевласників України
- ❖ Волинська обласна організація всеукраїнської профспілки "Столиця—Регіони"
- ❖ Незалежна профспілка працівників Іллічівського морського торговельного порту
- ❖ Всеукраїнське профспілкове вільне об'єднання солідарних трудівників
- ❖ Об'єднання Вільних профспілок залізничників України
- ❖ Конфедерація Вільних профспілок Луганської області

Чисельність членів профспілок, що входять до КВПУ, в регіонах України

- ❖ Профспілка моряків далекого плавання
- ❖ Вільна профспілка працівників київського метрополітену
- ❖ Ніжинська територіальна організація Вільних профспілок "Захист"
- ❖ Незалежна профспілка підприємств м.Києва
- ❖ Незалежна профспілка ТОВ "Ромашка" (м.Біла Церква)
- ❖ Всеукраїнська профспілка сільських жінок агропромислового комплексу України
- ❖ Вільна профспілка "Автотранспортник" БАТ "Володарське АТП 13239" (смт. Володарка)
- ❖ Незалежна профспілка працівників БАТ "Оржицький цукрозавод"
- ❖ Профспілка фермерів і селян-пайовиків України

АВТОНОМНІ ВСЕУКРАЇНСЬКІ ПРОФСПІЛКИ

- ❖ Профспілка залізничників і транспортних будівельників України
- ❖ Профспілка працівників Збройних сил України
- ❖ Українська міжгалузева республіканська профспілка "Праця"
- ❖ Всеукраїнська профспілка працівників органів державної податкової служби
- ❖ Профспілка працівників митних органів України
- ❖ Профспілка працівників Національної Академії Наук України
- ❖ Профспілка працівників Акціонерного поштово-пенсійного банку "Аваль"
- ❖ Профспілка працівників вільного підприємництва України
- ❖ Всеукраїнська профспілка промисловців та підприємців
- ❖ Всеукраїнська профспілка "Вільний вибір"
- ❖ Незалежна профспілка України
- ❖ Всеукраїнська Незалежна Профспілка
- ❖ Всеукраїнська профспілка "Україна"
- ❖ Профспілка атестованих працівників органів внутрішніх справ України
- ❖ Незалежна галузева профспілка енергетиків України
- ❖ Професійне об'єднання інженерно-технічних робітників України
- ❖ Профспілка-Асоціація льотного складу цивільної авіації України
- ❖ Всеукраїнська профспілка "Федерація авіаційних диспетчерів України"
- ❖ Вільна профспілка машиністів України
- ❖ Всеукраїнська національна профспілка "Футболісти України"
- ❖ Всеукраїнська профспілка "Футбол України"
- ❖ Профспілка працівників державного експортно-імпортного банку України
- ❖ Профспілка "Всеукраїнське об'єднання солідарності моряків"
- ❖ Незалежна профспілка фермерів та приватних землевласників України
- ❖ Українська профспілка транспортних та експедиційних працівників

Інформація наведена за даними, представленими Українському центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова Міністерством юстиції України, ФПУ, ФППК, ФСПУ, Федерацією профспілок працівників водного транспорту та плавскладу України, КВПУ. Експерти УЦЕПД звертають увагу на те, що в деяких даних існують розбіжності між загальними та регіональними показниками.

працівників і службовців вугільної промисловості. У гірничовидобувній галузі працюють дві профспілки: Профспілка трудящих металургійної та гірничодобувної промисловості (у складі ФПУ) та вже названа вище НПУ. Три профспілки діють на залізничному транспорті: автономні Профспілка залізничників і транспортних будівельників України, Вільна профспілка машиністів України (ВПМУ), а також Об'єднання вільних профспілок залізничників України в складі КВПУ. У галузі науки працюють дві профспілки — Профспілка працівників освіти і науки України в складі ФПУ та автономна Профспілка працівників Національної Академії наук України; у галузі освіти — дві: вже згадана Профспілка працівників освіти і науки в складі ФПУ та Всеукраїнське об'єднання солідарних трудівників (ВОСТ); у Збройних Силах — також дві — автономні Профспілка працівників Збройних Сил України та Незалежна профспілка військово-службовців та працівників силових структур України;

❖ **за формами власності** — профспілки діють на підприємствах як державної власності (переважно членські організації ФПУ та автономні профспілки), так і недержавних форм власності (ФСПУ, ФППК, ВФП “Наше право”, ряд автономних профспілок);

❖ **за формами господарювання** — профспілки наявні на підприємствах усіх форм господарювання. У середовищі спільних підприємств діє Українська федерація профспілкових організацій — профспілка працівників спільних підприємств (у складі ФПУ); працівників кооперативних, акціонерних, орендних і колективних підприємств охоплюють організації ФППК, Всеукраїнської професійної спілки працівників кооперації та інших форм підприємництва.

Друге. Продовжується процес утворення нових профорганізацій та об'єднань. При цьому нові профспілкові структури виникають різними шляхами. *По-перше*, шляхом їх організації у новостворюваних осередках (підприємствах, організаціях, установах), або в тих осередках, де раніше профорганізації не існували. Таким шляхом виникли, наприклад, Профспілка працівників Акціонерного поштово-пенсійного банку “Аваль” або Всеукраїнська профспілка народних депутатів України у Верховній Раді України. До профспілок, що виникають таким шляхом, можна віднести й ті, що створюються у середовищі працівників нових видів занять або фахів — наприклад, Всеукраїнська профспілка промисловців і підприємців України або Всеукраїнська національна профспілка “Футболісти України”. *По-друге*, шляхом поділу вже існуючих профспілок та виходу членських організацій (або їх частин) зі складу об'єднань: так у 2000р. 10 профспілок базових галузей — членів ФПУ утворили Асоціацію профспілок працівників промисловості України. *По-третє*, шляхом виділення з галузевої профспілки працівників певної підгалузі або фаху: так виникли, наприклад, профспілки авіадиспетчерів, льотного складу, машиністів, гірників, працівників метрополітенів та ін.

Третє. Структура профоб'єднань постійно зазнає змін. Наприклад, кількість членських організацій КВПУ протягом 1996–2000рр. зросла вдвічі (з 9 до 18), але їх ротація становила 40%; зазнає кількісних змін і ротації склад ФПУ, ФППК, ФСПУ та інших профоб'єднань.

Четверте. Структуризація (реструктуризація) профспілок відбувається відповідно до аналогічних процесів в економіці та соціально-трудових відносинах. Так, реформування відносин власності в сільськогосподарському секторі зумовило вихід частини його працівників з Профспілки працівників агропромислового комплексу України (в складі ФПУ) та створення нових профспілок — Незалежної профспілки фермерів та приватних землевласників України, Профспілки фермерів і селян-пайовиків України та ін.; розвиток підприємництва зумовлює появу профспілкових об'єднань підприємців (Всеукраїнська профспілка промисловців і підприємців України, Профспілка працівників вільного підприємництва України, Всеукраїнська профспілка недержавного сектору “Столиця — Регіони” та ін.).

П'яте. Спостерігається тенденція до створення молодіжних і жіночих профспілок, що є виявом загальної активізації молодіжного й жіночого руху в Україні. Прикладом жіночої профспілки є Всеукраїнська профспілка сільських жінок агропромислового комплексу України, що входить до КВПУ. Молодіжні профспілки діють переважно в студентському середовищі (Перша студентська Українська профспілка — ПоСтУП, Студентська профспілка “Пряма дія”, Асоціація профспілкових організацій студентів України). В галузях промислового виробництва та сільського господарства молодіжний профспілковий рух є значно слабшим: з профспілок молоді, що діють у виробничій сфері, можна назвати лише Всеукраїнську профспілку “Молодіжна Альтернатива”. Водночас, відзначається створення молодіжних організацій у складі окремих профспілок: так, молодіжна організація діє у складі Профспілки працівників енергетики та промисловості України.

Шосте. За внутрішніми організаційними засадами побудови, профспілки та профоб'єднання України належать до різних типів: галузевих, вузькогалузевих, фахових, міжгалузевих (територіальних). Традиційні профспілки (членські організації ФПУ) та більшість автономних побудовані переважно за *галузевим* принципом. Нові профспілки демонструють різні типи організаційних засад: *фаховий* (Федерація-профспілка авіадиспетчерів, Профспілка-асоціація льотного складу цивільної авіації, НПУ, ВПМУ та ін.); *галузевий* (Профспілка залізничників і транспортних будівельників України, Об'єднання вільних профспілок залізничників України, Незалежна галузева профспілка енергетиків України); *міжгалузевий*,

або *територіальний* (Солідарні профспілки України; ВОСТ, Федерація профспілок України “Солідарність”, Всеукраїнська профспілка недержавного сектору “Столиця — регіони”, Всеукраїнська профспілка “Соціальний прогрес”, Українська міжгалузева республіканська профспілка “Праця” та ін.); *вузькогалузевий* (Профспілка працівників Національної Академії наук України, Вільна профспілка працівників метрополітенів України).

Сьоме. За ознакою членства, в Україні представлені як профспілки, до яких входять водночас і наймані працівники, і роботодавці, так і об’єднання виключно найманих працівників. До першого типу належать усі традиційні профспілки (членські організації ФПУ) та частина нових, створених як на державних підприємствах, так і в приватному секторі: Профспілка залізничників і транспортних будівельників України, Профспілка державної митної служби, Профспілка працівників банку “Приват” та ін. До профспілок, що об’єднують виключно найманих працівників, належать переважно так звані вільні профспілки: ВПМУ, членські організації КВПУ та ін.

Загалом, показники розвитку інституційної мережі українських профспілок свідчать про становлення децентралізованої системи профорганізацій. Провідною тенденцією є поступове відокремлення об’єднань найманих працівників від об’єднань підприємців (роботодавців). Водночас, найчисельніше профспілкове об’єднання (ФПУ) зберігає традиційно притаманне радянським профспілкам одночасне членство в профорганізації і найманих працівників, і роботодавців. У деяких галузях діють кілька профспілкових структур, що за умови їх скоординованих дій може підвищувати результативність солідарного впливу на галузевого роботодавця, а в протилежному випадку — знижувати ефективність дій профспілок і створювати конкуренцію у профспілковому середовищі.

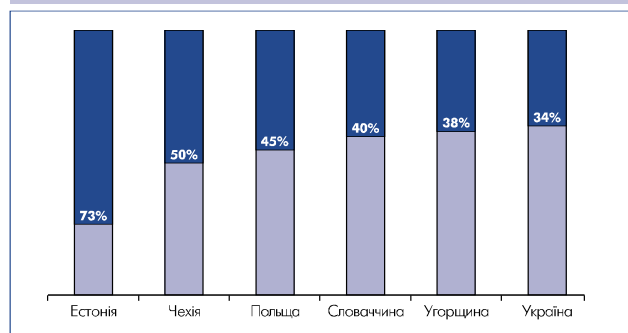
Чисельність профспілок³

Загальна чисельність профспілок України протягом 1990-2000рр. демонструє сталу тенденцію до зниження. Якщо на початку 1990р. профспілки республіки налічували понад 26 млн. осіб (99,5% усіх працюючих, а також студентів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів)⁴, то на початок 2001р. — лише 17,3 млн.⁵ Отже, за 11 років загальна

чисельність членів профспілок України скоротилася майже на 9 млн. осіб, або приблизно на третину.

Примітно, що тенденція зниження чисельності профспілок не є унікальною для України. Вона характерна для багатьох республік колишнього СРСР і країн соціалістичного табору. Так, протягом останніх років число членів профспілок, наприклад, в Естонії зменшилося на 73%, в Чехії — на 50%, Польщі — на 45% (діаграма “Скорочення чисельності профспілок у посткомуністичних країнах”⁶). Однією з головних причин такого значного скорочення називають скасування обов’язковості профспілкового членства, що практикувалася у соціалістичній системі трудових відносин.

Скорочення чисельності профспілок у посткомуністичних країнах (1990-1998рр.)

Головними причинами скорочення чисельності профспілок в Україні є наступні:

- 1) скорочення виробництва та ліквідація підприємств, що зумовлює безробіття, перехід працівників до індивідуальної зайнятості, вплив працівників до тіньового сектору економіки, трудову міграцію за кордон⁷;
- 2) зміна форм власності та спротив нових власників створенню на приватних підприємствах профспілок найманих працівників;
- 3) поширення найму на роботу за індивідуальними договорами (контрактами);
- 4) втрата мотивації профспілкового членства, зумовлена, перш за все, розчаруванням працівників

³ **Застереження.** Офіційну, а тим більше — реальну чисельність профспілок встановити досить важко, оскільки відомості про число членів профспілки не подаються ні до Державного комітету статистики України, ні до органів Міністерства юстиції України (за умови реєстрації профспілки). Зараз ставиться питання про подання означених відомостей у випадку делегування представників профспілок до Національної ради соціального партнерства, комісій з ведення колективних переговорів, органів управління фондами загальнообов’язкового державного соціального страхування. Водночас, стаття 16 Закону України “Про профспілки, їх права та гарантії діяльності” зобов’язує первинні організації повідомляти роботодавця про склад об’єднаних ними працівників; у протилежному випадку буде ускладнена, зокрема, дія статті 43 Кодексу законів України про працю, що передбачає розірвання трудового договору з працівником - членом профспілки з ініціативи роботодавця лише за умови попередньої згоди профспілки.

⁴ Звіт Укрпрофради XV з’їзду профспілок УРСР. — Профспілки України, 1990, №1, с.22.

⁵ За даними, які представили профспілки під час формування спільного представницького органу для ведення колективних переговорів на національному рівні з Генеральною угодою на 2001-2002рр. Див.: Осовий Г. Профспілковий рух в Україні: нова соціальна роль, стан та перспективи розвитку. — Профспілки України, 2001, №1, с.8. Водночас, в іншому виданні автор називає інше число — 16,1 млн. осіб. Див.: Профспілковий рух в Україні: нова соціальна роль, стан та перспективи розвитку. — Київ, 2001, с.11. Існують й інші дані про чисельність профспілок у 2000р. Так, у Посланні Президента України до Верховної Ради України йдеться про “близько 20 млн. осіб”. Див.: Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році. — Київ, 2001, с.17.

⁶ Джерела: Тенденции к сокращению. — Мир труда, 2000, №1, с.40; розрахунки УЦЕПД (стосовно України).

⁷ Протягом 1990-2000рр. число зайнятих у галузях економіки скоротилося з 25,4 млн. до 18,4 млн. осіб; водночас, чисельність зайнятих економічною діяльністю становила в 2000р. 20,4 млн. осіб; 1,2 млн. осіб були зареєстровані як безробітні. — <http://www.ukrstat.gov.ua/richna/prc/902000.html>.

у здатності профспілок захистити їх права як на конкретному підприємстві, так і на національному рівні⁸.

Фахівці ФПУ називають й інші причини скорочення чисельності профспілок: антипрофспілкова пропаганда в ЗМІ та спроби приниження впливовості профспілок з боку влади; допущена в ході реформування профспілок "псевдодемократизація", що призвела до часткової втрати управління всередині профспілок, зниження профспілкової дисципліни; згортання організаційної роботи деякими профкомами⁹.

Попри загальне скорочення чисельності профспілок, рівень охоплення профспілковим членством залишається в Україні досить високим і складає 94% працівників, зайнятих у всіх галузях економіки¹⁰. Отже традиція охоплення профспілковим членством усіх працюючих є досить стійкою. Однак, для більшості працівників профспілкове членство є значною мірою формальним.

Такий висновок підтверджують і результати опитування, проведеного соціологічною службою УЦЕПД¹¹: попри високі офіційні дані про охоплення профспілковим членством, лише 66,5% респондентів з числа тих, хто працюють у колективі, задекларували своє членство в профспілці; майже кожен другий (43,2%) член профспілки не зміг назвати своє профоб'єднання (таблиця "До якого профспілкового об'єднання входить профспілка, членом якої Ви є?").

Переважно формальними для більшості громадян є й причини, що спонукають їх до участі в профспілках: з числа респондентів, які задекларували своє членство в профспілці, майже половина (43,7%) є членами профорганізацій за інерцією (зберігають профспілкове членство з радянських часів), кожен п'ятий (20,2%) респондент послався на те, що на підприємстві "прийнято" бути членом профспілки, а 12,2% опитаних повідомили, що профспілки на їх підприємствах були створені централізованим шляхом, і їх згоди на участь у цих профспілках ніхто не питав. Лише 18,7% респондентів вважають членство в профспілці необхідним для боротьби за свої права (таблиця "Мотиви профспілкового членства").

Отже, попри високі показники охоплення населення профспілками, членство в них не визначає орієнтацію громадян на солідарний захист своїх соціально-трудових і соціально-економічних прав та інтересів.

За ознакою членства в профспілках, 89,4% членів профспілок (14,4 млн. осіб) входять до організацій, об'єднаних ФПУ; 7,5% (1,2 млн.) — до автономних профспілок; 3,1% (0,5 млн.) — до незалежних об'єднань (діаграма "Розподіл членів профспілок за належністю до профоб'єднань"¹²).

З обумовлених вище причин, наведені дані є досить приблизними, але вони демонструють демонополізацію профспілкового руху в країні та дають певне уявлення про співвідношення чисельності традиційних і нових профспілок.

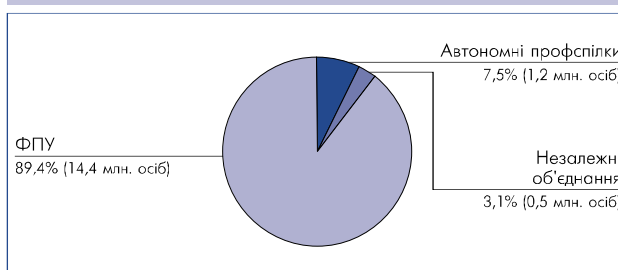
До якого профспілкового об'єднання входить профспілка, членом якої Ви є? % опитаних

Федерація профспілок України	25,5%
Моя профспілка не входить до жодного об'єднання	15,4%
Федерація профспілок працівників кооперації та інших форм підприємництва України	1,6%
Всеукраїнська федерація профспілок "Наше право"	0,7%
Всеукраїнське об'єднання солідарності трудівників	0,7%
Федерація профспілок "Солідарність"	0,7%
Федерація профспілок працівників водного транспорту та плавскладу України	0,6%
Конфедерація вільних профспілок України	0,6%
Федерація солідарних профспілок України	0,6%
Інше об'єднання	10,3%
Важко відповісти	43,2%

Мотиви профспілкового членства, % опитаних

Я є членом профспілки ще з радянських часів	43,7%
Я став членом профспілки, тому що так прийнято на нашому підприємстві	20,2%
Я вважаю членство у профспілці необхідним для боротьби за свої права	18,7%
Моя згода на вступ до профспілки ніхто не запитував, профспілка була створена централізованим шляхом	12,2%
Членство в профспілці вигідне для мене з економічної точки зору	3,5%
Інше	0,6%
Важко відповісти	1,2%

Розподіл членів профспілок за належністю до профоб'єднань

⁸ Аналізуючи процес скорочення чисельності профспілок протягом 1990-1994рр., голова ФПУ О.Стоян зазначав: "Головною причиною цього була зневіра окремих трудівників у можливості профспілкових структур, і в першу чергу профкомів, відстоювати інтереси людей в умовах різкого зниження життєвого рівня". Див.: Профспілковий рух в Україні: історія та сучасність. — Київ, 1996, с.22.

⁹ Профспілковому членству — неослабну увагу. — Вісник ФПУ, спеціальний випуск, жовтень 1999р., с.23.

¹⁰ Осовий Г. Профспілковий рух в Україні. Нова соціальна роль, стан та перспективи розвитку. — Київ, 2001, с.11.

¹¹ Дослідження проведене 12-27 червня 2001р. в усіх 27 регіонах України. Опитано 2014 респондентів віком від 18 років. Дослідження проводилося за підтримки програми Freedom House "Партнерство за реформи в Україні," яка виконується за сприяння Агенції Міжнародного Розвитку Сполучених Штатів (USAID)/Угода про співробітництво №121-A-00-98-00614-00. Тут і далі, якщо не зазначено інше, наводяться дані цього дослідження.

¹² Джерело: Осовий Г. Профспілковий рух в Україні: нова соціальна роль, стан та перспективи розвитку. — Профспілки України, 2001, №1, с.7.

Профільні навчальні заклади

Проблема кадрів для українських профспілок є досить гострою, оскільки, зі зрозумілих причин, на початок 1990-х років профспілки не мали фахівців, здатних працювати в умовах соціально-економічної трансформації та ринкової економіки.

Цілеспрямованою підготовкою кваліфікованих фахівців для профспілкової діяльності й соціального управління сьогодні займаються лише два вищих навчальних заклади, що перебувають у системі ФПУ: Академія праці і соціальних відносин (м.Київ) та Харківський соціально-економічний інститут¹³. Станом на початок 2001р., Академія підготувала 445 бакалаврів і 470 спеціалістів, на факультеті підвищення кваліфікації пройшли перепідготовку майже 4000 профспілкових працівників; в Академії навчаються 1500 студентів.

Крім того, в системі ФПУ діють 12 учбово-методичних центрів¹⁴ і два центри підготовки та перепідготовки профспілкового активу регіональних профоб'єднань¹⁵; у багатьох профспілках працюють школи профспілкового активу. На навчання профспілкових кадрів у середньому витрачається 6-8% загальних видатків ФПУ¹⁶.

Поза системою ФПУ навчання здійснюють учбово-методичні центри та школи профспілкового активу при окремих профоб'єднаннях; навчання профактиву здійснюється і в рамках міжнародних освітніх програм. Діє також позаспілкова Школа трудової демократії (м.Чернігів), що ставить за мету своєї діяльності освіту робітників, незалежно від їх членства в профспілках, і профспілкових активістів — переважно низової ланки.

Профспілкові навчальні заклади, учбово-методичні центри та Школа трудової демократії здійснюють видання навчальних посібників і методичної літератури.

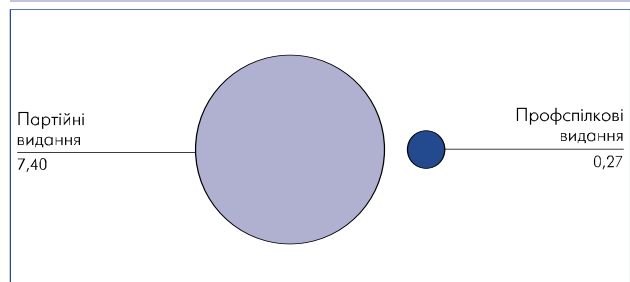
В цілому, на думку експертів ФПУ¹⁷, вдалося відновити систему профспілкового навчання, яка діяла в Україні до 1990-х років. Водночас, слід обумовити, що інтелектуальний супровід профспілкового руху взагалі та діяльності незалежних профспілок зокрема визначається не лише рівнем підготовки фахівців власне профспілкового профілю в навчальних закладах профоб'єднань, а й можливістю профспілок користуватися послугами (наймати) висококваліфікованих спеціалістів, які отримали освіту поза межами профспілкових вузів. Отже, це проблема не стільки наявності та навчально-методичного рівня мережі профспілкових навчальних закладів, скільки фінансових можливостей профспілок.

Профспілкові засоби масової інформації

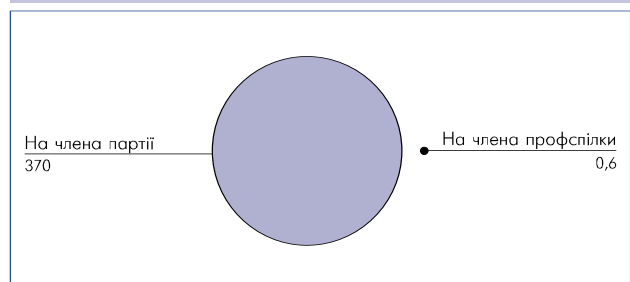
За даними Книжкової палати України, станом на початок 2000р., сектор профспілкової преси складав за річним тиражем лише 0,3% масиву друкованих ЗМІ (газет, журналів, бюлетенів) України. Загальний річний тираж складав 3,1 млрд. примірників, тоді як профспілкових — лише 10,4 млн.

Для порівняння: в країні нараховується 338 назв партійних газет, профспілкових — 33. Річний тираж партійних газет сягає 283 млн. примірників, профспілкових — ледве перевищує 10 млн., або в 28 разів менше. Отже, на кожного дорослого жителя України припадає на рік приблизно 7,4 примірника партійних газет і лише 0,27 примірника — профспілкових. Якщо врахувати, що членами політичних партій є близько 2% громадян України, то на кожного партійця припадає на рік близько 370 примірників партійних газет, на члена профспілки — менше одного (0,6) примірника профспілкового видання, або в 620 разів менше. **Наведені показники, попри їх умовність, свідчать про явно неспівставну активність політичних партій і профспілок в інформаційному просторі, рівень їх інформаційного впливу на своїх членів і на населення країни загалом.**

Кількість примірників партійних і профспілкових газет, що припадає на кожного громадянина України на рік

Забезпеченість членів політичних партій і членів профспілок відповідною пресою, кількість примірників на особу

¹³ Академія заснована в 1994р.; в 1997р. вона отримала акредитаційний сертифікат Міжнародної кадрової академії. У складі Академії діють чотири факультети: економічний, юридичний, соціального управління та підвищення кваліфікації. Харківський соціально-економічний інститут заснований у 1995р., має три факультети: економічний, соціального партнерства, підвищення кваліфікації профспілкових кадрів. У складі ФПУ також працює Український інститут туризму (м.Київ), але він не займається спеціалізованою підготовкою фахівців з профспілкової справи.

¹⁴ При регіональних профоб'єднаннях АР Крим, Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької та Чернігівської областей.

¹⁵ При Донецькому та Луганському профоб'єднаннях.

¹⁶ Інформація про видатки ФПУ на освіту міститься на російському web-сайті: Федерация профессиональных союзов Украины, <http://www.trud.org/guide/>.

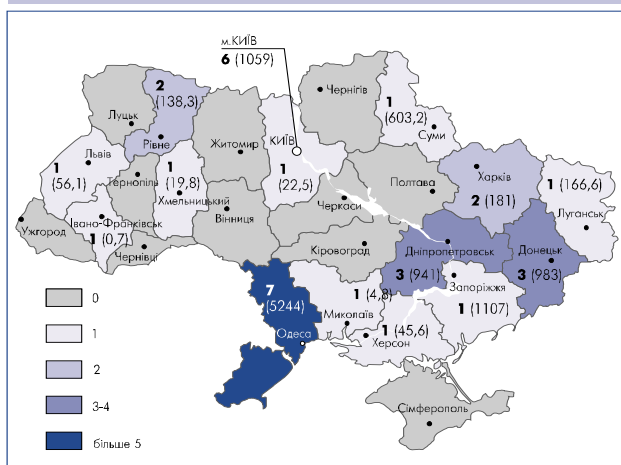
¹⁷ 10 років діяльності Федерації профспілок України: досвід, уроки, перспективи. — Інформаційна довідка, надана Федерацією Українському центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, с.14.

Найбільш активно видавничою діяльністю займаються структури ФПУ. Федерація має власне інформаційне агентство “Профінформ” і друкарню — підприємство “Друкарня ФПУ”. Виходять друком: щотижнева газета “Профспілкові вісті” (з 2000р., тираж — 5100 примірників); щомісячний журнал “Вісник ФПУ” (з 2000р., тираж — близько 850 примірників); шоквартальний журнал “Профспілки України” (з 1975р., тираж — 900 примірників); щомісячний журнал “Бібліотечка голови профспілкового комітету” (з 2000р., тираж — 3300 примірників). Регіональні профоб’єднання та окремі галузеві профспілки - члени ФПУ самостійно або спільно з іншими громадськими чи господарськими організаціями видають 20 газет.

Незалежні та автономні профоб’єднання й окремі профспілки, як правило, видають власні газети, але їх тираж є невеликим (зазвичай, не перевищує 3000 примірників¹⁸) і непостійним, а вихід у світ — нерегулярним. Тираж лише восьми газет перевищує 10 тис. примірників¹⁹. Профспілкові газети, як правило, мають виключно внутрішній характер розповсюдження, тобто не надходять до централізованої мережі продажу, що робить їх фактично недоступними для широкого загалу. До вільного продажу надходять лише два профспілкові видання (“Культура і життя” та зрідка — тижневик “Атомник України”, що видається Профспілком працівників атомної енергетики та промисловості України (в складі ФПУ), виходить з 2000р., тираж — 6000 примірників.

За всеукраїнською передплатою розповсюджуються лише чотири профспілкові видання: журнали “Вісник ФПУ”, “Профспілки України”, “Бібліотечка голови

Видання профспілкових газет у регіонах України
кількість назв, одиниць (річний тираж, тис. примірників)

профспілкового комітету” та газета “Профспілкові вісті”²⁰, нещодавно розпочала передплатну кампанію газета “Аспекти”. Протягом 2000р. профспілкові газети виходили лише в половині регіонів України (карта “Видання профспілкових газет у регіонах України”²¹).

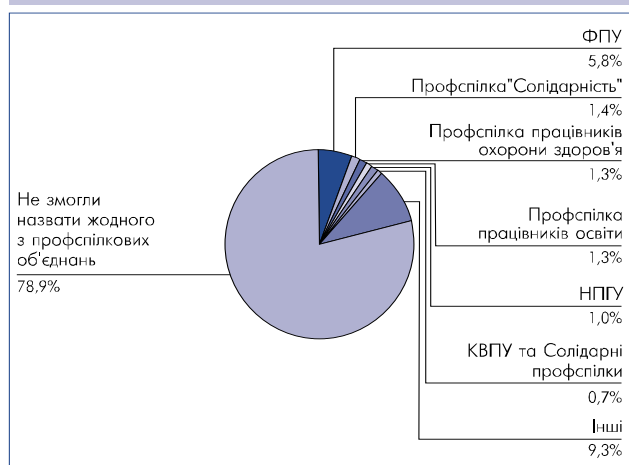
На телебаченні та радіо жодна з профспілок України не має своєї програми. Зі свого боку, телебачення дуже рідко звертається до висвітлення профспілкової тематики або популяризації профспілкових лідерів. Виключення становлять безпосередні інформаційні приводи — з’їзди профспілок, масштабні акції протесту за ініціативою профспілок, участь профспілок у виборах, референдумах тощо. З прикладів звернення телебачення до профспілкової тематики поза названими інформаційними приводами можна назвати рингові зустрічі, які практикує телеканал УТ-1²².

Не дивлячись на те, що профспілки є соціальним партнером Уряду, газета Кабінету Міністрів “Урядовий кур’єр” не має відповідної постійної рубрики.

В мережі Інтернет українські профспілки практично не представлені²³; інформацію про поодинокі з них можна знайти на російських web-сайтах²⁴.

Таким чином, присутність профспілок в інформаційному просторі країни є досить обмеженою. Це призводить до того, що громадськість майже не інформована про процеси, що відбуваються в середовищі профспілок, про позиції окремих профоб’єднань з тих чи інших питань, нарешті — громадяни в переважній більшості просто не знають про існування цих об’єднань (діаграма “Обізнаність населення з профспілковим рухом”). Як засвідчило опитування

Обізнаність населення з профспілковим рухом,
% опитаних

¹⁸ Наприклад, “Метрополітен” (Вільна профспілка працівників Київського метрополітену, видається з 1995р.; тираж — 1000 примірників), “Ситуація” (Незалежна профспілка гірників Донбасу, видається з 1998р.; тираж — 2000 примірників), “Моряк України” (Федерація морських профспілок України, видається з 1997р., тираж — 3000 примірників).

¹⁹ Зокрема, “Аспект” (НПГУ, виходить з 1995р.; тираж — 10-15 тис. примірників), “Прогрес” (Всеукраїнська професійна спілка “Соціальний прогрес”; виходить з 2000р., тираж — 20 тис.).

²⁰ Водночас, навіть первинні профорганізації ставляться до передплати профспілкової преси досить пасивно. Так, газету “Профспілкові вісті” передплачують у 2001р. лише 5000 первинних організацій з майже 120 тис., об’єднаних лише ФПУ. Див.: Каменецький В. Дбаємо про перспективу. — Профспілкові вісті, 6 квітня 2001р., с.2.

²¹ За даними Книжкової палати України. Крім газет, протягом 2000р. профспілки видавали шість журналів (річний тираж — 26,4 тис. примірників) і два бюлетені (13,5 тис.).

²² Учасниками передачі “Ток-ринг” були, зокрема, голова ФПУ О.Стоян, який зустрічався з головою Кіровоградської районної ради м.Дніпропетровська С.Северенчуком (листопад 2000р.) та перший заступник голови ФПУ Г.Осовий (зустрічі з головою Всеукраїнського об’єднання підприємців “Нова формація” В.Кредісовим — квітень 2001р.).

²³ Свої web-сайти в Інтернет мають окремі структури ФПУ, Профспілка підприємців України та Українська федерація профспілкових організацій — профспілка працівників спільних підприємств, НПГУ та деякі інші.

²⁴ Зокрема, “Профцентры Восточной и Центральной Азии” — <http://www.trud.org/guide/>. Довідник містить інформацію про ФПУ та КВПУ.

УЦЕПД, 78,9% респондентів не змогли назвати жодного з профспілкових об'єднань в Україні (56,8% дали відповідь “не знаю”, ще 23,1% — не відповіли на питання). ФПУ назвали лише 5,8% опитаних; 1,4% респондентів назвали Профспілку “Солідарність”, по 1,3% — профспілки працівників охорони здоров'я та освіти; 1% — НПГУ; менше 1% респондентів назвали також КВПУ та Солідарні профспілки.

Отже, внаслідок пасивної інформаційної політики профспілкових організацій профспілковий рух є значною мірою закритим для широкого загалу. Це накладається на зазначену вище байдужість до профспілок і призводить до відчуження профспілкового руху від громадськості, замикання його у власних межах.

Інформація про профспілки в загальноосвітньому просторі

Не дивлячись на те, що загальноосвітня школа в Україні має своїм завданням підготовку молоді до громадянського та трудового життя²⁵, в курсах шкільних дисциплін інформація про профспілки, їх роль і значимість у соціально-трудових відносинах у демократичній правовій державі практично відсутня.

В програмах суспільних дисциплін профспілки побіжно згадуються лише в курсах “Основи держави і права” та “Основи правознавства”. Водночас, у навчальному посібнику з основ держави і права розгорнута інформація подана лише стосовно трудових відносин — як відносин між найманим працівником і власником на індивідуальному рівні²⁶; відсутня інформація про колективні договори, форми захисту профспілками прав найманих працівників. У підручнику з основ правознавства міститься інформація про колективний договір, примирні процедури у випадку колективних трудових спорів та про право працівників на страйк²⁷. Але роль профспілок у захисті прав найманих працівників, права самих профспілок і їх значимість у розвитку громадянського суспільства в Україні не розглядаються.

Зі свого боку, профспілки не виявляють ініціативи стосовно просування до загальноосвітнього простору інформації про роль профспілок у захисті економічних інтересів і трудових прав громадян. Не існує, наприклад, практики проведення профспілками конкурсів чи олімпіад школярів на теми профспілкового руху, видання відповідної шкільної бібліотечки тощо.

Така ситуація свідчить, з одного боку, про байдужість держави (зокрема, Міністерства освіти і науки України) до популяризації профспілок як важливої структури громадянського суспільства, з іншого — про пасивність профспілок у питанні забезпечення спадкоємності профспілкового руху, залучення до нього молоді. Це може негативно вплинути на подальший розвиток профспілкового руху в країні.

1.2 ФОРМИ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК

У цьому підрозділі аналізуються основні форми діяльності українських профспілок із захисту прав працівників у сфері соціально-трудових відносин. Проведений аналіз свідчить про зменшення випадків застосування профспілками радикальних форм діяльності (передусім, страйків) та поширення поміркованих форм (договорів з роботодавцем і державою, лоббіювання інтересів членів профспілок в органах державної влади). Водночас, ефективність застосування як поміркованих, так і радикальних форм є низькою. Профспілки не забезпечують належний рівень захисту прав працівників.

З визначення профспілок як об'єднань, що діють у сфері соціально-трудових відносин, випливає, що головною метою їх діяльності є захист прав та інтересів своїх членів саме у сфері праці. Отже, головними формами діяльності профспілок мають бути визначені ті, що стосуються, перш за все, забезпечення права людини на працю — права на зайнятість і отримання винагороди за працю, яка щонайменше дає можливість відтворювати здатність працювати (мінімальна заробітна плата). Крім того, профспілка може надавати (і надає) своїм членам інші форми захисту та допомоги, але вони, як правило, розглядаються у якості додаткових, похідних від головної мети профспілок — покращувати умови найму (продажу) робочої сили.

Практика світового профспілкового руху виробила різноманітні форми діяльності, спрямованої на захист права на працю, як радикальні (акції протесту), так і помірковані (переговори, укладання угод). Водночас, вона свідчить, що м'які засоби тиску є ефективними лише тоді, коли існує реальна загроза страйку у випадку невиконання пред'явлених у м'якій формі вимог²⁸. У протилежному випадку, мітинги, пікетування перетворюються на спосіб “випускання пари”, яким користуються і роботодавці, і держава з метою зняти соціальну напруженість²⁹.

²⁵ Закон України “Про загальну середню освіту”, стаття 5.

²⁶ Основи держави і права: Навчальний посібник. — Київ, 1997, с.88.

²⁷ Основи правознавства. Підручник для 9-го класу середньої загальноосвітньої школи. — Київ, 1997, с.236-252.

²⁸ Профспілки розглядаються як фактори прямого ризику підприємництва, оскільки акції профспілок, у першу чергу, страйки, бойкоти, можуть звести нанівець будь-який бізнес. Саме тому і тільки тому підприємці віддають перевагу паритетним відносинам з профспілками.

²⁹ У США найбільша кількість страйків — три з кожних чотирьох — припадає на період укладання угод і колективних договорів з профспілками.

Генеральні угоди в Україні

№	Назва документа	Дата підписання	Представники профспілок
1	Угода між Урядом Української РСР і Радою Федерації незалежних профспілок України на 1991 рік	30 квітня 1991р.	Рада ФНПУ
2	Угода між Урядом України і профспілковими об'єднаннями України на друге півріччя 1992 року	12 серпня 1992р.	Крім ФПУ та її членських організацій, п'ять профспілок і профспілкових об'єднань
3	Генеральна тарифна угода між Кабінетом Міністрів України і профспілковими об'єднаннями України на 1993 рік (подовжена на 1994р.)	30 квітня 1993р.	Крім ФПУ та її членських організацій, 11 профспілок і профспілкових об'єднань
4	Генеральна Угода між Кабінетом Міністрів України і профспілковими об'єднаннями України (без визначення терміну дії)	4 серпня 1995р.	Крім ФПУ та її членських організацій, вісім профспілок і профспілкових об'єднань. До Угоди приєдналася Національна конфедерація профспілок України
5	Генеральна Угода між Кабінетом Міністрів і Українським союзом промисловців і підприємців та профспілковими об'єднаннями України на 1997-1998 роки	18 жовтня 1997р.	Крім ФПУ та її членських організацій, 11 профспілок і профспілкових об'єднань
6	Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України і Конфедерацією роботодавців України та профспілковими об'єднаннями України на 1999-2000 роки	6 вересня 1999р.	Крім ФПУ та її членських організацій, 18 профспілок і профспілкових об'єднань
7	Рішення про продовження дії на 2001 рік Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України і Конфедерацією роботодавців України та профспілковими об'єднаннями України на 1999-2000 роки	11 квітня 2001р.	Крім ФПУ та її членських організацій, 23 профспілок і профспілкових об'єднань; приєдналися до Угоди — 15

Угоди та колективні договори

Визнаною (і в розвинутих країнах — дієвою) формою відстоювання профспілками інтересів найманих працівників перед роботодавцем є угоди, що їх укладають на національному рівні три сторони (*трипартизм*): профспілки, роботодавці та держава — як роботодавець, посередник, арбітр і гарант дотримання сторонами взятих на себе узгоджених зобов'язань³⁰. Правовою основою укладання угод і колективних договорів є Конвенція МОП №89 “Про застосування принципів права на організацію і ведення колективних переговорів”, ратифікована УРСР у 1956р., та Закон України “Про колективні договори і угоди” (1993р.).

Генеральна та галузеві угоди

Практика Генеральних угод започаткована в Україні в 1991р. Від того часу були укладені шість Генеральних угод (таблиця “Генеральні угоди

в Україні”). Остання з них була укладена на 1999-2000рр., а потім подовжена на 2001р.³¹ Крім того, станом на початок 2001р. діяли понад 70 галузевих і 26 регіональних угод³². Аналіз практики укладання Генеральних, галузевих і регіональних угод свідчить про наступне.

В процесі вироблення та укладання Генеральних, галузевих і регіональних угод відбувається визнання державою децентралізації профспілкового руху в країні та зменшення монопольного впливу ФПУ на формування соціально-трудових відносин. Як видно з таблиці, першу Генеральну угоду від імені профспілок підписувало лише одне об'єднання — ФНПУ (нинішня ФПУ), другу — вже шість профспілкових об'єднань, а у вирішенні питання про подовження на 2001р. дії Генеральної угоди на 1999-2000рр. та підписанні відповідних доповнень до неї взяли участь, крім ФПУ та її членських організацій, уже 38 профспілки та профоб'єднання.

³⁰ Практика укладання угод запроваджується на тій підставі, що законодавство про працю та соціальний захист працівників визначає загальні трудові й соціально-економічні норми, а також мінімальні гарантії прав та інтересів працівників, їх захисту від свавілля роботодавця та влади. Ці норми та гарантії послідовно конкретизуються з урахуванням поточних обставин у країні — в Генеральній угоді; конкретних умов у галузі, регіоні — в галузевих і регіональних угодах; нарешті, з урахуванням умов конкретного підприємства — в колективному договорі профспілки з роботодавцем. При цьому передбачається (як правило, законодавчо), що угода нижчого рівня не може закріплювати гірші умови праці, ніж визначені в угоді вищого рівня, а Генеральна угода — ніж визначені в законодавстві.

В першу чергу, в угодах обумовлюється наступне: розмір заробітної плати (тарифної ставки; погодинної оплати тощо); тривалість робочого дня (тижня); гарантії зайнятості; пільги за трудовий стаж; умови та безпека праці.

Визнання державою угод як правових документів започатковує систему трипартизму, який, у свою чергу, є механізмом соціального партнерства між найманими працівниками, роботодавцями та державою.

³¹ Генеральна угода на 2001р. мала бути прийнята в травні 2001р.; зараз ведеться робота над Генеральною угодою на 2002-2004рр. або навіть на 2002-2005рр. Див.: Каменецький В. Результати побачимо: На часі — переговорний процес. — Профспілкові вісті, 23 березня 2002р., с.1.

³² Осовий Г. Профспілковий рух в Україні..., с.26.

Відбувається інституціоналізація сторін-партнерів³³. Суб'єктами перших п'яти Генеральних угод були лише дві сторони — профспілки та Кабінет Міністрів України, який виступав одночасно і представником роботодавця (держави), і гарантом дотримання власних зобов'язань. У 1998р. відбувся установчий з'їзд Конфедерації роботодавців України³⁴, яка, згідно зі своїм Статутом, стала учасником Генеральних угод, представляючи сторону роботодавців. Водночас, Конфедерація представляє далеко не всі об'єднання роботодавців недержавного сектору економіки: на початок 2001р. вона нараховувала 16 галузевих об'єднань, тоді як у країні було зареєстровано понад 90 об'єднань підприємців³⁵. Лише нещодавно набув чинності Закон України "Про організації роботодавців"³⁶. Таке становище ускладнює контроль за виконанням роботодавцями зобов'язань, визначених Генеральними угодами.

Постійні зміни глав Уряду (протягом 10 років змінилися 10 прем'єр-міністрів) не сприяють спадкоємності у виробленні та дотриманні зобов'язань за Генеральними угодами Кабінетом Міністрів.

Крім того, не створений постійний тристоронній орган для вироблення Генеральних угод і контролю за їх виконанням. Зараз переговори стосовно укладання кожної Генеральної угоди здійснюють тимчасові робочі групи сторін³⁷.

Поступово формуються сторони (суб'єкти) галузевих угод. Так, на початку 1995р. визначалися сторони тарифної угоди на залізничному транспорті — внаслідок тривалих переговорів ними були визначені Міністерство транспорту України та ДП "Укрзалізниця", з одного боку, та всі профспілки, що діяли в галузі (в т.ч. дві провідні — Профспілка залізничників і транспортних будівельників України та Вільна профспілка машиністів України) — з іншого³⁸.

Водночас, організаційні труднощі з укладанням галузевих угод залишаються. Так, з Міністерством промислової політики України окремі галузеві угоди укладають понад 10 профспілок³⁹. З іншого боку,

в окремих галузях частка державних підприємств досить незначна (наприклад, в деревообробній промисловості — близько 9%, у текстильній і легкій промисловості, на автотранспорті — близько 20%), а галузевих організацій роботодавців-підприємців (власників) практично немає. Отже, профспілки цих галузей, що діють на приватизованих підприємствах, фактично позбавлені соціальних партнерів.

Крім того, контроль за дотриманням галузевими міністерствами зобов'язань, визначених галузевими угодами, ускладнюється постійними змінами їх керівників: так, протягом 10 років змінилися сім міністрів охорони здоров'я, шість міністрів транспорту, чотири — освіти і науки; в інших міністерствах спостерігається подібна ситуація.

Отже, протягом 1991-2001рр. у цілому створені організаційні умови для узгодження суперечливих інтересів найманих працівників і роботодавців, а також протиріч між різними за професійною ознакою соціальними групами суспільства. Держава визнала децентралізацію профспілкового руху. Водночас, залишається проблема неструктурованості роботодавців, що позбавляє ряд профспілок соціального партнера. Часті зміни глав Уряду та галузевих міністерств не сприяють спадкоємності у виробленні зобов'язань цих структур за Генеральною та галузевими угодами, а також контролю за їх дотриманням.

Змістовне наповнення Генеральних угод та міра їх дотримання Урядом є далекими від таких, що дійсно сприяють оптимізації соціально-трудових відносин у країні та покращанню становища найманих працівників. Про це свідчать наступні обставини.

❖ **Уряд не погоджується на внесення до Генеральних угод зобов'язань, принципово важливих для найманих працівників⁴⁰.** Так, не дивлячись на тяжкі дев'ятимісячні переговори з питань четвертої Генеральної угоди (1995р.), до неї так і не були внесені конкретні положення про регулювання заробітної плати (зокрема, про гарантований мінімум заробітної плати та її своєчасну виплату)⁴¹. Дотепер

³³ Примітно, що саме в Законі України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" вперше визначено термін "роботодавець" (стаття 1: "Роботодавець — власник підприємства, установи або організації незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності або уповноважений ним орган чи фізична особа, які відповідно до законодавства використовують найману працю") і з цього часу його можна вважати вже ustalеним в українському трудовому праві.

³⁴ До складу Конфедерації увійшли: Український союз промисловців і підприємців (УСПП), Спілка орендарів і підприємців України, Українська аграрна конфедерація, Асоціація сприяння розвитку приватного підприємництва в Україні "Єднання", Спілка малих та середніх приватизованих підприємств України, Спілка юристів України. Рішення про подовження на 2001р. дії Генеральної угоди на 1999-2000рр. від імені Конфедерації підписав голова УСПП А.Кінах — нинішній прем'єр-міністр України.

³⁵ Осовий Г. Профспілковий рух в Україні..., с.7.

³⁶ Президент України підписав Закон України "Про організації роботодавців" 20 червня 2001р. Закон визначає організацію роботодавців як громадську неприбуткову організацію, що об'єднує роботодавців з метою представництва та захисту їх прав та інтересів. Див.: Інтерфакс-Україна, 20 июня 2001г.

³⁷ Профспілки та профоб'єднання, що мають всеукраїнський статус, укладають угоду про співпрацю в ході переговорів й утворюють спільний представницький орган всеукраїнських профспілок і профспілкових об'єднань України з укладання Генеральної угоди. Склад представників сторони профспілок затверджується: від ФПУ — Президією Ради ФПУ, від інших профспілок і профоб'єднань — рішенням Координаційної Ради керівників всеукраїнських профспілок і профоб'єднань, які не входять до ФПУ. Склад представників сторони роботодавців затверджується розпорядженням Кабінету Міністрів України.

³⁸ Залізничники намагаються домовитись. — Міст, 23 січня 1995р., с.2.

³⁹ Осовий Г. Профспілковий рух в Україні..., с.15.

⁴⁰ Так, голова ФПУ та постійний керівник групи повноважних представників профспілкової сторони при підписанні Генеральних угод О.Стоян стверджує: "Уряд постійно ухиляється від прийняття конкретних зобов'язань з питань зайнятості, оплати праці, погашення заборгованості та вирішення деяких інших соціальних питань". Див.: Щоб забезпечити конституційні гарантії, треба ще багато працювати. — Парламентський вісник, 17 лютого 2001р., с.2.

⁴¹ Через невнесення до Генеральної угоди життєво важливих для найманих працівників зобов'язань Уряду та неконкретність тих його зобов'язань, що були сформульовані, Угоду відмовилося підписати профоб'єднання "Вільні профспілки України" (ВПУ). В документі, прийнятому з цього питання, стверджувалося: "Дана угода ніяких конкретних гарантій у питаннях захисту від безробіття, регулювання заробітної плати і своєчасної її виплати трудящим України не дає. Генеральна тарифна угода має швидше за все політичний характер". Див.: Позиції. ВПУ. — Міст, 21 серпня 1995р., с.11.

Протокол

розбіжностей щодо окремих пунктів Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України, Конфедерацією роботодавців України та профспілковими об'єднаннями України на 1999-2000 роки

1. Сторони з незалежних від них причин не дійшли в ході переговорів згоди з таких питань:

Редакція пунктів Генеральної угоди, запропонована профспілковою стороною	Пропозиції сторони власників
Розділ I — Трудові відносини 1. У сфері оплати праці Кабінет Міністрів України зобов'язується під час формування проекту Державного бюджету України передбачити кошти на погашення заборгованості з заробітної плати працівникам підприємств і організацій, які виготовили продукцію та виконали роботи для державних потреб. Обґрунтування Ця пропозиція містить один з механізмів реалізації загальної домовленості сторін по підрозділу "У сфері оплати праці" — використати всі наявні засоби впливу для ліквідації до кінця 2000 року всієї заборгованості з заробітної плати. Значна частина заборгованості з заробітної плати склалася через несплату державою продукції, виготовленої колективами підприємств для державних потреб. Заборгованість по цих замовленнях є сферою прямої відповідальності держави і повинна бути погашена за рахунок бюджетних коштів.	Вилучити. У зв'язку з обмеженням доходів бюджетних коштів на погашення заборгованої зарплати на 2000 рік.
Розділ III. Забезпечення соціальних прав та гарантій 1. У сфері рівня життя, житловій, охорони здоров'я та освіти При розробці Державного бюджету на 2000 рік Кабінет Міністрів України зобов'язується підготувати пропозиції щодо встановлення розміру неоподаткованого мінімуму на рівні не нижче вартісної величини межі малозабезпеченості. Обґрунтування Встановлення неоподаткованого мінімуму доходів громадян на рівні межі бідності, малозабезпеченості або прожиткового мінімуму — це практика більшості цивілізованих країн. Соціальним нормативом, який гарантує громадянам мінімальний рівень доходів, в Україні є межа малозабезпеченості. Невдовзі у практику буде запроваджено ще один норматив — прожитковий мінімум, який передбачений Конституцією та відповідним Законом. Стягнення будь-якого податку з мінімально гарантованого законодавством доходів (межа малозабезпеченості чи прожитковий мінімум) автоматично веде до зменшення суми, що виплачується громадянину, а отже є порушенням цієї гарантії. В умовах поширення бідності серед населення, в тому числі — працюючого, такі дії не можуть бути сумісними з конституційним статусом України як соціальної держави.	Вилучити. Рішення щодо встановлення розміру неоподаткованого мінімуму приймає Верховна Рада України. В даний час Верховною Радою України прийнято у другому читанні Закон України "Про податок на доходи фізичних осіб", в якому передбачається механізм встановлення неоподаткованого мінімуму доходів громадян та інші питання, що містяться в даному пункті. Крім того, в Законі України "Про прожитковий мінімум" податок на доходи та обов'язкові платежі входять до складу прожиткового мінімуму.

2. Продовжити роботу спільної робочої комісії з ведення переговорів щодо укладення Генеральної угоди з метою вироблення протягом дії Угоди заходів, необхідних для досягнення остаточних домовленостей з питань, викладених у цьому протоколі.

Керівник групи
повноважних представників
сторони власників
І.Я.Сахань

Керівник групи
повноважних представників
профспілкової сторони
О.М.Стоян

в Генеральних угодах не зафіксовані терміни підвищення гарантованого рівня мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму (врізка "Протокол розбіжностей щодо окремих пунктів Генеральної угоди...").

❖ Уряд практично не залучає профспілки до визначення економічної і соціальної стратегії та вироблення рішень, що безпосередньо торкаються соціально-трудових відносин⁴². Так, без погодження з профспілками приймалися рішення про лібералізацію цін, тарифів на житлово-комунальні, транспортні та інші послуги, про встановлення видів і розмірів податків, розмірів відрахувань до соціальних фондів тощо. Вже нинішній склад Кабінету Міністрів оголосив, що 21 серпня 2001р.

відбудеться засідання, на якому планується розглянути проект першочергових завдань Уряду. На засідання та до активної участі в розробці документу запрошені представники УСПП та Конфедерації роботодавців України. Про запрошення профспілок не йдеться⁴³. Така ситуація значною мірою зумовлює відсутність координації між Генеральними угодами та програмами діяльності Уряду (в тих випадках, коли такі програми існують).

❖ Урядом постійно не виконуються головні зобов'язання перед профспілками, а саме — стосовно ціни робочої сили (оплати праці). Так, не були виконані зафіксовані в другій Генеральній угоді зобов'язання Уряду стосовно захисту купівельної спроможності заробітної плати за умов інфляції;

⁴² З цього приводу голова ФПУ О.Стоян стверджує: "Незважаючи на численні пропозиції профспілок і роботодавців під час визначення економічної і соціальної стратегії держави, вирішення проблем фінансової, податкової, бюджетної, цінової політики, політики зовнішніх запозичень, тобто у тих сферах, які зачіпають інтереси роботодавців і трудящих, погоджуючи ці питання, Уряд часом більше покладається на думку міжнародних інституцій, ніж на думку своїх соціальних партнерів". Див.: Щоб забезпечити конституційні гарантії, треба ще багато працювати. — Парламентський вісник, 17 лютого 2001р., с.2.

⁴³ Див.: Программы преодоления бедности. — Украина и мир сегодня, 18 августа 2001г., с.2.

зобов'язання (за третьою Генеральною угодою) про обов'язкові консультації з профспілками з питань заробітної плати перед підвищенням цін з метою забезпечення випереджального росту заробітної плати. З 1996р. ФПУ підписує з Урядом графіки погашення заборгованостей, жоден з яких не виконаний. У деяких, життєво важливих для населення, галузях рівень виконання зобов'язань Уряду не перевищує 40%⁴⁴.

Не виконуються урядові зобов'язання і за діючою Генеральною угодою. У Комюніке за підсумками спільного засідання представників сторін щодо виконання положень Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України і Конфедерацією роботодавців України та профспілковими об'єднаннями України на 1999-2000рр. визнаються невиконаними положення Генеральної угоди стосовно, зокрема, ліквідації заборгованості із заробітної плати, підвищення ціни робочої сили (реальної заробітної плати), створення робочих місць, запровадження індексації грошових доходів населення. За оцінкою голови ФПУ О.Стояна, Генеральна угода виконана "лише на 70%"⁴⁵. Не виконане й зобов'язання, встановлене Доповненням до Генеральної угоди на 1999-2000рр., — до 1 травня 2001р. погасити заборгованість працівникам бюджетних установ та організацій, що фінансуються з державного бюджету.

Станом на 10 липня 2001р., заборгованість із заробітної плати працівникам установ та організацій, що фінансуються з державного бюджету, складала 20,7 млн. грн.⁴⁶ А між тим, у ході переговорів з Урядом у листопаді 2000р. профспілки пішли на поступки й погодилися на те, що в першому півріччі 2001р. мінімальна заробітна плата не підвищуватиметься — з тим, щоб кошти були максимально спрямовані на погашення заборгованостей із зарплат. Водночас, з 1 липня 2001р. мінімальна заробітна плата мала б бути доведена до рівня щонайменше 50% прожиткового мінімуму (тобто 155 грн.)⁴⁷. Ця домовленість не виконана.

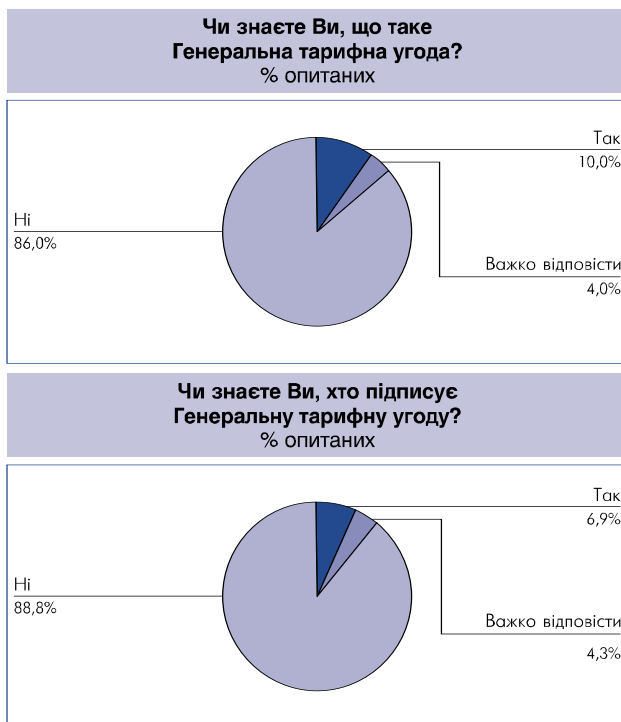
❖ **Невиконання Урядом зобов'язань за Генеральними угодами не тягне за собою активних протестних дій з боку профспілок:** жодного разу профспілки не зверталися до суду з позовом до Кабінету Міністрів з приводу невиконання ним зобов'язань за Генеральною Угодою. А проведені ФПУ в 1993р. та 1997р. акції за відставку діючих прем'єр-міністрів "у зв'язку з грубим порушенням Урядом домовленостей з профспілками з Генеральної угоди та наступу на права трудящих"⁴⁸ носили скоріше політичний характер, не переросли в страйки та слугували лише засобом "випускання пари".

Можна констатувати, що практика укладання Генеральних угод є переважно формальною ознакою соціального партнерства роботодавців і найманих працівників. Генеральні угоди не визначають належним чином соціально-трудові відносини і практично не впливають на реальне становище найманих працівників.

Про формальний характер Генеральних угод свідчить і млява реакція профспілок на їх недотримання з боку роботодавців, і та обставина, що практика укладання Генеральних угод фактично невідомо переважній більшості населення. Останнє підтверджують результати соціологічного дослідження, проведеного УЦЕПД: 86% опитаних дали негативну відповідь на питання, чи знають вони, що таке Генеральна тарифна угода; 88,8% — на питання, хто її підписує. Ствердну відповідь дали 10% і 6,9% респондентів, відповідно (діаграми "Чи знаєте Ви, що таке Генеральна тарифна угода?", "Чи знаєте Ви, хто підписує Генеральну тарифну угоду?").

Колективні договори

Станом на початок 2001р., в Україні діяли понад 72 тис. колективних договорів. Дані про частку працівників, охоплених цими договорами, коливаються в межах 70-76%⁴⁹, але вони свідчать про загалом досить високий ступінь охоплення працюючих цією формою соціального партнерства (діаграма "Стан укладання колективних договорів"⁵⁰). В окремих галузях число працівників, охоплених колективними

⁴⁴ За даними фахівців ФПУ, в галузі охорони здоров'я з 63 зобов'язань (за шістьма Генеральними угодами), станом на квітень 1999р., були повністю виконані лише 39,6%; при цьому невиконаними залишалися, головним чином, фінансові зобов'язання Уряду. Див.: Чумаченко І. Соціальне партнерство в системі соціального захисту в сфері охорони здоров'я у 1991-1999рр. — Сучасний профспілковий рух в Україні..., с.235, 237.

⁴⁵ Див.: Каменецький В. Результати побачимо: На часі — переговорний процес. — Профспілкові вісті, 23 березня 2001р., с.1.

⁴⁶ Стан виплати заробітної плати на 10 липня 2001р. Експрес-інформація. — Державний комітет статистики України, 2 серпня 2001р., с.18.

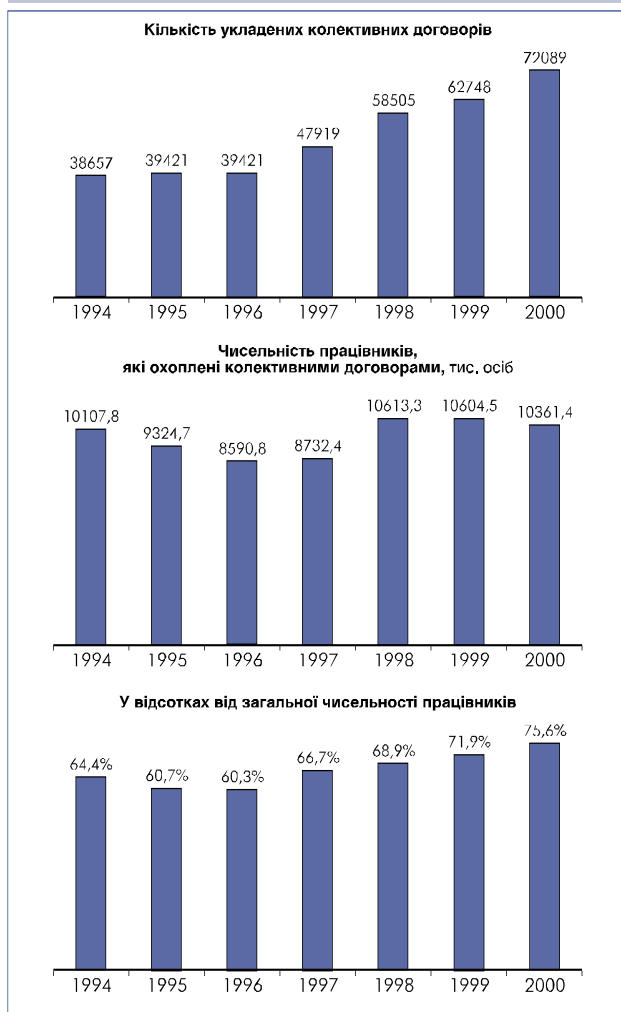
⁴⁷ Щоб забезпечити конституційні гарантії, треба ще багато працювати. — Парламентський вісник, 17 лютого 2001р., с.2.

⁴⁸ Осовий Г. Профспілковий рух в Україні: нова соціальна роль, стан та перспективи розвитку. — Профспілки України, 2001, №1, с.13.

⁴⁹ За даними першого заступника голови ФПУ Г.Осового, колективними договорами охоплено 75,96% "усієї чисельності працюючих" (Осовий Г. Профспілковий рух в Україні..., с.26), а за даними міністра праці та соціальної політики України І.Саханя — "близько 70%" (Зарплата має стати гарантією достатку. — Україна: аспекти праці, 2001, №3, с.39).

⁵⁰ Джерело: Осовий Г. Профспілковий рух в Україні..., с.24.

Стан укладання колективних договорів

договорами сягає 95-97% (наприклад, у машинобудуванні та приладобудуванні⁵¹), а в авіапромисловості — 99,6%⁵².

Водночас, представники як профспілок, так і держави констатують низький ступінь ефективності колективних договорів і фактично повсюдну практику їх порушення з боку роботодавців. Так, за визнанням

міністра праці та соціальної політики України І.Саханя, "ефективність укладання угод і колективних договорів часто є ще низькою... в цій роботі чимало формалізму"⁵³. За твердженням голови Об'єднання профспілок Львівської області І.Луцишина, в 2000р. колективними договорами були охоплені 83% підприємств Львівщини, але якість і дієвість цих договорів є "відчутно низькою". На думку профспілкового керівника, головними причинами такого становища є низька ціна робочої сили та відсутність ринку праці (на одне робоче місце в окремих районах області претендують 300-400 осіб)⁵⁴.

Колективні договори укладаються значною мірою формально, а іноді — і з порушенням закону⁵⁵. Про це свідчать численні факти, що виявляються при перевірці підприємств. Так, в агропромисловому комплексі колективними договорами охоплено 86% працівників, водночас, у перевірених у 2000р. 237 господарствах галузі виявлено 317 порушень, з яких 144 стосувалися невиконання колективних договорів⁵⁶. Крім того, на ряді підприємств колективні договори взагалі не укладаються. Так, в Україні діють близько 230 тис. госпрозрахункових підприємств, а колективні договори укладені лише на 60 тис. з них.

Про низький ступінь дотримання вимог колективних договорів свідчать і результати соціологічного опитування, проведеного УЦЕПД. Лише 11,7% респондентів дали ствердну відповідь на питання, чи виконуються положення колективних угод на підприємстві, де вони працюють. Лише третина опитаних (32,3%) вважають укладання колективних угод ефективною формою діяльності профспілок⁵⁷.

Таким чином, аналіз практики дотримання роботодавцями положень колективних договорів свідчить про їх значною мірою формальний характер і низьку ефективність.

Лоббіювання інтересів профспілок в органах державної влади

Ефективною формою діяльності профспілок є лоббіювання інтересів їх членів в органах державної влади — перш за все, у Верховній Раді України.

Зокрема, великий досвід просування та відстоювання інтересів профспілок у вищому законодавчому органі держави має ФПУ, яка на парламентських виборах 1994р. та 1998р. проводила до Верховної Ради низку профспілкових працівників⁵⁸. Депутати від

⁵¹ Каменецкий В. Рада може зарадити: Прогрес є, треба рухатися далі. — Профспілкові вісті, 25 травня 2001р., с.4. У колективні договори підприємств галузі внесено пункт, згідно з яким адміністрація не має права за власною ініціативою звільнити протягом року більше 7% працівників.

⁵² Майба Л. Чи потрібна "Мрія"? — Профспілкові вісті, 27 квітня 2001р., с.3.

⁵³ Зарплата має стати гарантією достатку. — Україна: аспекти праці, 2001, №3, с.39.

⁵⁴ Лобарчук О. До ради на пораду: Первинна за нових соціальних умов. — Профспілкові вісті, 1 червня 2001р., с.4.

⁵⁵ Так, у 1996р. широкого розголосу в Україні набув конфлікт між профкомом цеху №40 запорізького заводу "Мотор-Січ" та генеральним директором заводу В.Богуслаєвим. У ході вирішення конфлікту з'ясувалося, що профком уклав з адміністрацією договір, у якому були взагалі відсутні положення про нормування та оплату праці, що є порушенням статті 7 Закону України "Про колективні договори і угоди". Див.: Роль профспілок в Україні удавана і справжня. — Київ, 1997, с.57-58.

⁵⁶ Бойко Л. Спільними зусиллями: Профспілки — реформам не завада. — Профспілкові вісті, 16 лютого 2001р., с.5.

⁵⁷ Сума оцінок "4" і "5" за 5-бальною шкалою.

⁵⁸ Прошли до Парламенту під час виборчої кампанії 1994р.: О.Стоян — голова ФПУ; Ю.Донченко — голова Луганського обкому Профспілки працівників автомобільного транспорту та шляхового господарства; Я.Кендзьор — голова Ради об'єднання профспілок Львівщини; В.Кочерга — заступник Рівненського теркому Профспілки працівників вугільної промисловості Луганської області; Н.Піменова (Штепа) — секретар Республіканського комітету Профспілки працівників споживчої кооперації Криму. Під час довиборів 1994р.: Л.Вернигора — голова Полтавської обласної ради профспілок (ФПУ); М.Байрак — голова профкому ВО "Азот" м.Дніпродзержинська. У 1998р. до Верховної Ради України були обрані: О.Стоян, Ю.Донченко, Н.Штепа — народні депутати попереднього скликання; М.Клочко — голова профкому КСП ім.О.Довженка Шишацького району Полтавської області; В.Хара — голова Донецької обласної ради профспілок; Є.Кирильчук — голова Волинської обласної ради Профспілки працівників АПК; В.Заєць — голова Коростишівського райкому Профспілки працівників освіти і науки.

профспілок, як правило, становили основу Комітету Верховної Ради з питань соціальної політики та праці. Таким чином, ФПУ через своїх народних депутатів (та у взаємодії з іншими парламентськими комітетами) подала і провела через Верховну Раду закони України “Про межу малозабезпеченості”, “Про оплату праці”, “Про ставку збору на обов’язкове соціальне страхування”; “Про тимчасову заборону підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги та послуги громадського транспорту”, “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” — загалом було внесено близько 60 законопроектів (у т.ч. вісім нових) з питань соціальної політики та діяльності профспілок⁵⁹.

До підтримки парламентаріїв звернулася НПГУ, домагаючись вилучення із Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” положень, що впроваджували дозвілну реєстрацію профспілок і кількісні цензи на визначення їх статусу. В результаті, 188 депутатів та Уповноважений з прав людини Верховної Ради України Н.Карпачова звернулися до Конституційного Суду України із запитом про відповідність статей 8, 11, 16 згаданого Закону Конституції України. Рішенням Конституційного Суду дискримінаційні положення були визнані такими, що не відповідають Конституції України, та втратили силу.

Профспілки, які не мають своїх представників у Парламенті, вдаються до лоббіювання своїх інтересів через депутатів, обраних у мажоритарних округах. До такого шляху вдалася, наприклад, Профспілка підприємців м.Харкова. Зібравши 23 тис. підписів,

вона звернулася до народного депутата України І.Богословської з проханням ініціювати внесення змін до Закону України “Про застосування електронних контрольно-касових апаратів і товарно-касових книг при розрахунках із споживачами в сфері торгівлі, громадського харчування та послуг”⁶⁰.

Спільною справою депутатів від профспілок є забезпечення імплементації до українського законодавства норм міжнародного права в трудових відносинах, зокрема — Конвенцій МОП. За їх ініціативою, Верховною Радою України були ратифіковані ряд Конвенцій МОП, що регулюють основні питання трудових відносин і що дало можливість більш широкого захисту прав працівників у відповідності до міжнародних правових норм⁶¹.

Загалом, профспілки України широко практикують лоббіювання своїх інтересів у вищому законодавчому органі держави. Ця форма діяльності профспілок є досить ефективною, оскільки за участі їх представників в Україні в цілому створена законодавча база з питань трудових відносин, соціальної політики та діяльності профспілок.

Представлення прав працівників в органах судової влади та досудових примирних процедурах

Захист працівників профспілки України здійснюють і шляхом представлення та адвокатського захисту працівників у судах. Разом з тим, статистичні дані свідчать, що ці форми захисту прав працівників використовуються профспілками недостатньо.

Судові позови. За даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 92,7% усіх справ, що виникають з питань трудових відносин, становлять позови про відшкодування зароблених грошей. У 1999р. судами було розглянуто понад 244 тис. таких справ і на користь позивачів присуджено до стягнення 312 млн. грн., або 83,6% з пред’явлених до стягнення⁶². Отже, якщо врахувати, що сума заборгованості із заробітної плати в 1999р. перевищувала 6,4 млрд. грн.⁶³, то до суду було пред’явлено менше 6% заборгованої працівникам заробітної плати (373 млн. грн.).

При цьому, рішення судів, у т.ч. з питань трудових спорів, далеко не завжди виконуються. Статистика виконання судових рішень в Україні не оприлюднюється, але сказане, за результатами перевірок і на підставі численних звернень, підтверджують і Уповноважений Верховної Ради України з прав людини⁶⁴, і самі профспілки⁶⁵.

⁵⁹ Забезпечували собі можливість лоббіювання у Верховній Раді й інші профоб’єднання. Так, на парламентських виборах 1994р. Солідарні профспілки та ФПУ “Солідарність” підтримали голову Соціал-демократичної партії України Ю.Буздугана, який очолив Комісію (з 1996р. — Комітет) Верховної Ради з питань соціальної політики. ВПМУ провела до Парламенту голову Вільної профспілки працівників локомотивного депо “Козятин” Г.Недвигу.

⁶⁰ Див.: Звернення до народних депутатів від Харківського регіону. — <http://polit.com.ua/index.php?spoid=1&poid=1&id=1836>. Профспілка підприємців вимагала внесення змін до названого Закону, згідно з якими його дія не поширювалася б на платників фіксованого прибуткового податку. Відповідні зміни були внесені.

⁶¹ Перелік Конвенцій МОП, ратифікованих Україною, див.: http://www.rada.kiev.ua/cgi-bin/s_allpr.cgi.

⁶² Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. — Київ, 2000, с.273.

⁶³ Там само, с.269.

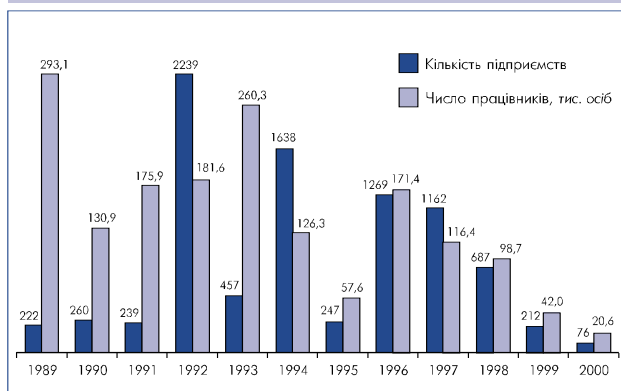
⁶⁴ “Уповноважений з прав людини змушена констатувати, що судові рішення, які проголошені від імені України, багатьма керівниками підприємств і організацій не виконуються”. Див.: там само, с.273.

⁶⁵ “Зменшення кількості позовів до суду... є результатом зневіри громадян у дієвості судових органів, оскільки значна кількість судових рішень виконуються з порушенням строків або взагалі не виконуються”. Див.: Про здійснення профспілками громадського контролю за дотриманням законодавства про працю. — Вісник ФПУ, 2000, №7, с.16.

Колективні трудові спори. За даними Національної служби посередництва і примирення, протягом 1999р. в країні стався 421 трудовий спір (конфлікт). Під час спорів були висунуті 748 вимог, з яких 551 (75%) стосувалися заробітної плати, перш за все, її своєчасної виплати, індексації та погашення заборгованостей. Примітним є те, що не було висунуто жодної вимоги стосовно підвищення заробітної плати.

В 2000р. колективні трудові спори з питань повернення заборгованої зарплати мали місце лише на 588 підприємствах, що складає менше 1% загальної кількості підприємств-боржників. При цьому, за даними Г.Осового, комісії з трудових спорів діють лише на половині підприємств, хоча, згідно з Кодексом законів України про працю (стаття 223), вони мають створюватися в обов'язковому порядку на всіх підприємствах з числом працюючих понад 15 осіб.

Кількість підприємств і число працівників, які брали участь у страйках

Отже, як у судовому, так і в досудовому порядку оскаржується лише незначна частина порушень прав працівників. Вирішенню спірних питань у комісіях з трудових спорів перешкоджає, зокрема, їх відсутність на половині підприємств країни.

Акції протесту

За умови, коли порушуються права найманих працівників і ситуація не піддається врегулюванню засобами соціального партнерства, профспілки вдаються до акцій протесту, які умовно можна розділити на дві групи. *Перша* група охоплює акції, що здійснюються без припинення роботи і мають за мету звернення уваги роботодавця до невирішених проблем (відкриті колективні звернення, мітинги, пікетування, виробництво продукції без надання дозволу на її відвантаження споживачам тощо); *друга* група — це акції, сенс яких полягає у припиненні роботи (страйки), що завдає роботодавцю прямих збитків.

Динаміка кількості підприємств, працівники яких брали участь у страйках протягом 1989-2000рр., свідчить про поступове згорання страйкової форми діяльності профспілок України⁶⁶ (діаграма "Кількість підприємств і число працівників, які брали участь у страйках"⁶⁷). Як видно з діаграми, кількість підприємств (76), працівники яких брали участь у страйках у 2000р., зменшилася в 30 разів, порівняно з 1992р. — роком найвищого сплеску страйкового руху (2239 підприємств); число учасників страйків у 2000р. (20,6 тис. осіб) скоротилося у 14 разів, порівняно з роком найвищої страйкової активності населення — 1989-м, коли страйкували понад 293 тис. працівників.

Найчастіше до страйків вдавалися профспілки вугільної промисловості та освіти — на ці галузі припадає близько 90% усіх страйків⁶⁸. З точки зору регіональної поширеності, страйки найбільш активно застосовували профспілки Тернопільської, Донецької, Луганської, Кіровоградської, Івано-Франківської областей та АР Крим.

Примітно, що до страйків досить активно вдаються профспілки підприємств. Так, протягом 1997-1999рр. прокотилася хвиля страйків (бойкотів) ринкових торговців, організованих профспілками працівників малого і середнього бізнесу ("Єднання"). У грудні 2000р. Профспілка підприємств України — членська організація ВФП "Наше право" — провела загальнономіський страйк (бойкот), у якому взяли участь близько 30 тис. торговців понад 40 ринків м.Харкова⁶⁹.

Натомість, протягом останніх кількох років дуже рідко використовували страйки як форму боротьби за права та інтереси своїх членів традиційні профспілки, об'єднані в ФПУ (за винятком Профспілки працівників вугільної промисловості, дії якої були значною мірою вимушеними напруженого стихійного шахтарського руху, та Профспілки працівників освіти і науки).

⁶⁶ До середини 1990-х років роль ініціатора й організатора страйків відігравали переважно робітничі страйкові комітети, лише потім вона перейшла до профспілок; з іншого боку, значна кількість незалежних профспілкових організацій виросла саме зі страйкових комітетів.

⁶⁷ Джерело: Осовий Г. Профспілковий рух в Україні..., с.22.

⁶⁸ Рік минулий — рік новий. — Профспілкові вісті, 14 січня 2000р., с.2.

⁶⁹ Комунар С. Всеукраїнська федерація профспілок "Наше право" (стисла історична довідка). — Сучасний профспілковий рух в Україні..., с.249.

Протягом останніх п'яти років (1996-2000рр.) тенденція до падіння показників кількості страйкуючих підприємств і числа страйкуючих працівників є сталою, чого не спостерігалось попередніми роками. Очевидно, на зниження страйкової активності значною мірою впливає як поширення безробіття, так і накопичення заборгованості із заробітної плати. Підвищення рівня безробіття супроводжується зниженням кількості страйків, оскільки втрата роботи для багатьох працівників означає втрату засобів до існування. За цих умов, підтримувати страйкову готовність працівників могло б лише створення потужних страйкових фондів — але таких фондів досі не має жодна з українських профспілок. Водночас, накопичення заборгованості із заробітної плати здатне блокувати протестну активність працівників — через надію колись отримати зароблене.

Досить низькою є і результативність страйків, про що свідчить, зокрема, усталеність практики накопичення заборгованостей із заробітної плати та соціальних виплат. Крім того, низьким є рівень готовності населення до участі в акціях протесту. Як засвідчили соціологічні дослідження УЦЕПД, більшість громадян (53,7%) не мають наміру брати участь навіть у підписанні петицій; 56,2% — повідомили, що ніколи не братимуть участь у дозволених акціях протесту, а в недозволених не братимуть участь 84,5% опитаних⁷⁰.

Показовим є і порівняння вербальної (висловлюваної) готовності громадян взяти участь у тих чи інших формах взаємодії з роботодавцем з їх реальною

участю в них. Як видно з таблиці “Вербальна готовність і реальна участь громадян у різних формах взаємодії з роботодавцем”, до радикальних засобів тиску на роботодавця (страйки, перекриття транспортних магістралей, голодування) готові вдатися 14,4% респондентів, але реально брали участь у подібних акціях — менше 2%, і лише 1% опитаних підтримували страйкуючих.

Отже, можна стверджувати, що розвиток в Україні організованого протестного, зокрема страйкового, руху найближчим часом не має перспектив.

Усталення тенденції до згортання страйкового руху свідчить, що від застосування переважно радикальних форм обстоювання своїх інтересів, профспілки України все більше переходять до поміркованих форм, що переважно використовуються в системі соціального партнерства і є ефективними лише в умовах правової держави та розвинутого громадянського суспільства.

1.3 ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК

У цьому підрозділі наведено стислий аналіз законодавчих актів, що регулюють права професійних спілок в Україні з часу набуття нею незалежності. Результати аналізу свідчать, що правове врегулювання діяльності профспілок в Україні в цілому відбулося. Водночас, законодавча база є недосконалою, в ній є ряд прогалин, що потенційно уможливають обмеження діяльності профспілок.

Вербальна готовність і реальна участь громадян у різних формах взаємодії з роботодавцем, % опитаних

⁷⁰ Шангина Л. Народ золотой середины? Эскиз социально-психологического автопортрета. — Центр Разумкова 2000, Київ, 2001, с.288.

**Основні закони (в порядку прийняття),
що регулюють права профспілок в Україні**

Кодекс законів України про працю від 10 грудня 1971р.
(із відповідними змінами)

Закон України “Про об’єднання громадян” від 16 червня 1992р.
(із відповідними змінами)

Закон України “Про колективні договори і угоди”
від 1 липня 1993р. (із відповідними змінами)

Конституція України від 28 червня 1996р. (чинна)

Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії
діяльності” від 15 вересня 1999р. (із відповідними змінами)

Конституція України

Фундаментальні права профспілок в Україні визначені статтею 36 Конституції України, якою встановлено, що “громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об’єднують громадян, пов’язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно цією Конституцією і законами України”. Зокрема, статтею 127 Конституції заборонена участь суддів у профспілках.

Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”

Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” є базовим законом, що регулює права профспілок. Закон практично увібрав у себе всі найважливіші норми, встановлені іншими законами стосовно прав профспілок. Він передбачає, що закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що йому не суперечить.

Розділ I Закону визначає основні терміни, що використовуються в Законі, мету діяльності профспілок і сферу дії Закону, законодавство про профспілки, заборону дискримінації за ознаками належності до профспілок, право на об’єднання у профспілки та членство в профспілках, право профспілок на створення об’єднань, міжнародні зв’язки, рівність, статус, незалежність і статuti профспілок, взаємозв’язок профспілок з державою, порядок легалізації та припинення діяльності профспілок тощо.

Розділ II Закону визначає права профспілок, їх об’єднань представляти і захищати права та інтереси членів профспілок, на ведення колективних переговорів та укладання колективних договорів і угод, повноваження профспілок, їх об’єднань щодо захисту прав громадян на працю та здійснення громадського контролю за дотриманням законодавства про працю, у забезпеченні зайнятості населення, щодо соціального захисту та забезпечення достатнього життєвого рівня громадян, у галузі соціального страхування та соціального забезпечення, в управлінні підприємствами та при зміні форм власності, у вирішенні трудових спорів, на організацію страйків та проведення інших масових заходів, на інформацію з

питань праці та соціально-економічного розвитку, на створення навчальних, культурно-освітніх закладів, дослідних та інших організацій, щодо охорони здоров’я громадян, фізичної культури, спорту, туризму та охорони довкілля, у сфері захисту духовних інтересів трудящих, у захисті житлових прав громадян, щодо притягнення до відповідальності посадових осіб, власності профспілок, на господарську та фінансову діяльність профспілок, щодо захисту прав та інтересів своїх членів.

Розділ III Закону визначає права профспілкових організацій на підприємствах, в установах та організаціях щодо соціального захисту та захисту трудових прав працівників.

Розділ IV Закону визначає гарантії прав профспілок щодо їх діяльності; гарантії для працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів; обов’язки роботодавця щодо створення умов діяльності профспілок; надання профспілковим організаціям підприємств, установ або організацій будинків, приміщень, споруд для ведення культурно-освітньої, оздоровчої, фізкультурної та спортивної роботи; обов’язки роботодавця надавати інформацію на запити профспілок, їх об’єднань.

Розділ V Закону встановлює відповідальність за порушення законодавства про профспілки.

У зв’язку з набуттям чинності Законом України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” втратив чинність Закон СРСР “Про професійні спілки, права та гарантії їх діяльності” від 10 грудня 1990р. Деякі норми цього Закону передбачали більш широкі права профспілок. Зокрема, це стосується **права законодавчої ініціативи** (стаття 7), яке було втрачене у зв’язку з прийняттям у 1996р. Конституції України.

Слід відзначити, що з часу прийняття Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” до нього були внесені деякі зміни.

У зв’язку зі скрутним фінансовим становищем підприємств, законами про Державний бюджет України на 2000-2001рр. було призупинено дію статті 44 Закону, що зобов’язує роботодавців відраховувати кошти профспілковим організаціям на культурно-масову та фізкультурну роботу в розмірах, передбачених колективним договором та угодами, але не менше ніж 0,3% фонду оплати праці.

Рішенням Конституційного Суду України від 18 жовтня 2000р. визнані неконституційними окремі положення статей 11 та 16 Закону стосовно визначення статусу професійних спілок та їх легалізації. Зокрема, в статті 11 неконституційними були визначені положення:

- ❖ що унеможливають створення самостійної профспілки на окремому підприємстві, в установі або організації без дотримання умов, передбачених частиною другою, відповідно до яких статус місцевих мають лише профспілки, *“до складу яких входять не менше трьох первинних організацій... чи об'єднують не менше 9 членів профспілки, які працюють на різних підприємствах, в установах або організаціях”*;

- ❖ згідно з якими встановлюється кількісний критерій — *“більшість”* — для об'єднання у профспілку відповідного статусу членів профспілки, які працюють за даною професією, фахом в області, містах Києві та Севастополі (частина третя) та які працюють за даною професією чи фахом в Україні (пункт 3 частини п'ятої);

- ❖ що встановлюють мінімальну кількість — *“не менше третини”* — для об'єднання у профспілку з всеукраїнським статусом членів профспілок галузі або членів профспілки певного фаху, професії (пункт 2 частини п'ятої).

У статті 16 неконституційним було визначено положення в частині встановлення таких умов легалізації профспілок, які фактично пов'язують початок їх діяльності з моментом реєстрації у відповідних органах, що **рівнозначно вимозі про попередній дозвіл на утворення профспілки.**

Закон України “Про об'єднання громадян”

Відповідно до статті 4 Закону, до профспілок застосовується Закон України “Про об'єднання громадян”, якщо інше не передбачене цим Законом.

Зокрема, згідно зі статтею 18 Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”, профспілки, їх об'єднання можуть припинити свою діяльність шляхом реорганізації або ліквідації (саморозпуску, примусового розпуску). Діяльність профспілок, їх об'єднань, яка порушує Конституцію і закони України, може бути заборонена виключно за рішенням арбітражного суду (частина третя статті 18 Закону). Водночас, стаття 18 Закону **не визначає наслідків заборони діяльності**

профспілки чи об'єднання профспілок, а також кола осіб, які можуть звернутися з такою вимогою до суду. У цьому випадку необхідно керуватись відповідними положеннями (статті 28-32) Закону України “Про об'єднання громадян”.

Кодекс законів України про працю

Початкова редакція Кодексу протягом майже 30 років його існування змінювалася більше 50 разів. Чинна редакція Кодексу визначає права профспілок у багатьох сферах соціально-трудових відносин, значна кількість яких регулюється іншими законами.

Кодексом визначаються права профспілок:

- ❖ у застосуванні трудового договору між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою (розділ III). Зокрема, це стосується випробування при прийнятті на роботу (стаття 27), розірвання трудового договору з ініціативи власника або уповноваженого ним органу за попередньою згодою профспілкового органу (стаття 43), розірвання трудового договору з керівником на вимогу профспілкового органу (стаття 45);

- ❖ у регулюванні робочого часу (розділ IV), зокрема, стосовно встановлення правил внутрішнього трудового розпорядку або графіків змінності, а також тривалості робочого тижня та щоденної роботи (стаття 52), запровадження підсумованого обліку робочого часу (стаття 61), необхідності одержання дозволу профспілкового комітету підприємства, установи, організації для проведення надурочних робіт (стаття 64);

- ❖ у визначенні часу відпочинку (розділ V), зокрема, стосовно перерви для відпочинку та харчування (стаття 66), встановлення другого вихідного дня (стаття 67), вихідних днів на безперервно діючих підприємствах, в установах, організаціях (стаття 69), залучення працівників до роботи у вихідні дні з дозволу профспілкового комітету (стаття 71);

- ❖ у нормуванні праці (розділ VI), зокрема, стосовно запровадження, замін і перегляду норм праці (стаття 86).

Закон України “Про колективні договори та угоди”

Закон України “Про колективні договори та угоди” визначає профспілки стороною колективних переговорів (стаття 3), встановлює право профспілок на ведення колективних переговорів та укладання колективних угод, договорів (стаття 4), щодо заборони для членів профспілкового виборного органу представляти інтереси власника (стаття 6), щодо включення у колективний договір гарантій діяльності профспілок на підприємстві (стаття 7), на підтримку своїх вимог проводити масові заходи (стаття 11), ухилення від участі в переговорах (стаття 17), порушення і невиконання трудового договору (стаття 18), ненадання інформації (стаття 19).

Окремими законами України регулюються права профспілок: щодо їх діяльності в окремих галузях економіки, зокрема, на транспорті, в сфері культури, в релігійних організаціях тощо; в регулюванні окремих сфер соціально-трудових відносин, зокрема, у сфері оплати та охорони праці, соціального страхування, визначення мінімальних соціальних стандартів тощо (врізка на стор. 23).

**Окремі закони України, що регулюють права профспілок
в окремих галузях економіки та соціально-трудових відносин**

Закон України “Про ціни і ціноутворення” від 3 грудня 1990р. визначає права профспілок стосовно контролю за цінами (стаття 13).

Закон України “Про зайнятість населення” від 1 березня 1991р. визначає права профспілок стосовно: участі в координаційних комітетах сприяння зайнятості (стаття 17); здійснення заходів щодо сприяння зайнятості (стаття 21); контролю за дотриманням законодавства про зайнятість (стаття 34).

Закон України “Про підприємства в Україні” від 27 березня 1991р. надає профспілкам можливість представляти інтереси трудового колективу (стаття 9).

Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 23 квітня 1991р. передбачає створення профспілок у релігійних організаціях (стаття 25).

Закон України “Про індексацію грошових доходів населення” від 3 липня 1991р. встановлює право профспілок на контроль за дотриманням законодавства про індексацію доходів громадян (стаття 7).

Закон України “Про мінімальний споживчий бюджет” від 3 липня 1991р. передбачає право профспілок щодо розробки альтернативних варіантів розрахунків складу споживчих коштів (стаття 4).

Закон України “Про пенсійне забезпечення” від 5 листопада 1991р. встановлює право профспілкового комітету приймати рішення про відшкодування внесків на добровільне страхування додаткової пенсії (стаття 9) та щодо обчислення пенсії громадянам України - переселенцям з інших держав (стаття 73).

“Основи законодавства України про культуру” від 5 лютого 1992р. передбачають звільнення від податків закладів культури, що фінансуються профспілками (стаття 26).

Закон України “Про охорону праці” від 14 жовтня 1992р. встановлює права профспілок стосовно: підтвердження факту небезпечної ситуації (стаття 7); визначення розміру одноразової допомоги потерпілому (стаття 11); розробки та реалізації комплексу заходів з охорони праці (стаття 17); перевірки знань з охорони праці (стаття 20); розслідування нещасного випадку на виробництві (стаття 25); участі у комісії з питань охорони праці (стаття 26); розробки положення про відрахування коштів до фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві (стаття 30).

Закон України “Про дорожній рух” від 30 червня 1993р. визначає права профспілок стосовно включення до колективних договорів вимог до порушників дорожнього руху (стаття 12) та контролю за умовами праці водіїв (стаття 46).

Закон України “Про фізичну культуру і спорт” від 24 грудня 1993р. визначає права профспілок стосовно громадських фізкультурно-спортивних організацій (стаття 5).

Закон України “Про межу малозабезпеченості” від 4 жовтня 1994р. встановлює право профспілок стосовно розробки набору товарів і послуг (стаття 3).

Закон України “Про транспорт” від 10 листопада 1994р. визначає права профспілок стосовно: затвердження статутів про дисципліну працівників транспорту (стаття 17), страйків на транспорті (стаття 18).

Закон України “Про оплату праці” від 24 березня 1995р. визначає права профспілок стосовно: системи організації оплати праці (стаття 5); порядку встановлення і перегляду мінімального розміру заробітної плати (стаття 10); системи договірної регулювання оплати праці (стаття 14); організації оплати праці на підприємстві (стаття 15).

Закон України “Про залізничний транспорт” від 4 липня 1996р. встановлює права профспілок стосовно: визначення особливостей умов праці; соціально-побутового і житлового забезпечення; режиму робочого часу та часу відпочинку окремих категорій працівників залізничного транспорту (стаття 15); вирішення трудових спорів (стаття 17).

Закон України “Про відпустки” від 15 листопада 1996р. визначає права профспілок стосовно: затвердження графіків відпусток (стаття 10); перенесення терміну відпустки (стаття 11); здійснення контролю за додержанням законодавства про відпустки (стаття 27).

Закон України “Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів” від 23 вересня 1997р. встановлює права профспілок стосовно визначення розмірів заробітної плати журналістів (стаття 14).

“Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” від 14 січня 1998р. визначають право участі у наглядовій раді представників застрахованих громадян (стаття 16).

Закон України “Про порядок вирішення трудових спорів (конфліктів)” від 3 березня 1998р. визначає правові та організаційні засади функціонування системи заходів з вирішення колективних трудових спорів (конфліктів) і спрямований на здійснення взаємодії сторін соціально-трудових відносин у процесі врегулювання колективних трудових спорів (конфліктів), що виникли між ними; визначає право профспілок бути стороною колективного трудового спору (стаття 3), а також права стосовно формування вимог (стаття 4), порядку їх розгляду (стаття 5).

Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” від 23 вересня 1999р. встановлює права профспілок стосовно: представників застрахованих осіб у складі правління Фонду соціального захисту від нещасних випадків (стаття 17) та наглядовій раді (стаття 26); акту про нещасний випадок на виробництві (стаття 30); участі у розслідуванні страхового випадку (стаття 43).

Закон України “Про прожитковий мінімум” від 15 липня 1999р. визначає право профспілок на проведення науково-громадської експертизи прожиткового мінімуму, що встановлюється на принципах соціального партнерства (стаття 4).

“Гірничий закон України” від 6 жовтня 1999р. визначає права профспілок стосовно порядку надання допомоги на оздоровлення та харчування та умов надання додаткового пенсійного забезпечення (стаття 43), пільг і гарантій виборним працівникам профспілкових організацій, що діяли на гірничому підприємстві (стаття 46).

Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 2 березня 2000р. встановлює право профспілок представляти застрахованих осіб (стаття 1).

Закон України “Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії” від 5 жовтня 2000р. визначає соціальне партнерство одним з основних принципів формування державних соціальних стандартів (стаття 3).

Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” від 18 січня 2001р. визначає право профспілок представляти застрахованих осіб (стаття 2).

Закон України “Про міліцію” встановлює право працівників міліції на створення професійних спілок (стаття 18).

Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” встановлює право військовослужбовців на створення професійних спілок (стаття 5).

Закони, що визначають права профспілок в Україні, в основному відповідають міжнародно-правовим документам, зокрема конвенціям і рекомендаціям Міжнародної організації праці.

Відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України⁷¹.

Не дивлячись, на розвиненість законодавчої бази діяльності профспілок, вона не є досконалою. Зокрема, не визначені права профспілок на активну захисну діяльність під час приватизації підприємств⁷², їх реструктуризації і банкрутства; *не врегульовані належною мірою механізми соціального партнерства, права, обов'язки та відповідальність сторін за невиконання взятих на себе зобов'язань*⁷³.

Загалом, законодавство України в частині визначення прав профспілок і гарантій їх діяльності є досить розвинутим і в цілому відповідає нормам міжнародного права, зокрема Конвенціям МОП. Водночас, воно потребує подальшого доопрацювання. Не врегульовані питання механізмів реалізації соціального партнерства профспілок, їх прав у зв'язку з приватизацією підприємств, їх реструктуризацією і

банкрутством. Дискусійним залишається питання позбавлення профспілок права законодавчої ініціативи.

1.4 ПРОФСПІЛКИ УКРАЇНИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРОФСПІЛКОВОМУ РУСІ

Профспілковий рух в Україні має виразний міжнародний аспект, зумовлений, *по-перше*, підвищеною увагою міжнародних і зарубіжних профспілкових інституцій до розвитку профспілок у посткомуністичних країнах; *по-друге*, орієнтацією багатьох нових українських профспілок на контакти із зарубіжними партнерами з метою отримання освітньо-методичної, організаційної та матеріальної допомоги, а також підтримки своїх дій з боку міжнародних профспілкових структур⁷⁴.

Світовий профспілковий рух має потужні міжнародні об'єднання, одна з головних цілей яких полягає у підтриманні високої ціни найманої праці в умовах глобалізації економічного простору та, відповідно, — ринку праці. Підтримуючи нові, демократичні профспілки в посткомуністичних країнах і будучи дієво зацікавленими в їх посиленні, зарубіжні профоб'єднання захищають тим самим власні інтереси, запобігаючи як припливу трудових мігрантів на національні ринки праці⁷⁵, так і відпливу

Основні конвенції Міжнародної організації праці, що регулюють права профспілок (ратифіковані і не ратифіковані Україною)

№11 — Про право на об'єднання працівників у сільському господарстві, 1921р. (ратифікована в 1956р.).

Перша конвенція МОП про права профспілок, яка передбачає поширення прав на асоціації, що існували для працівників промисловості, на всіх працівників сільського господарства.

№87 — Про свободу асоціації та захист права на організацію, 1948р. (ратифікована в 1956р.).

Базова конвенція з профспілкових прав, яка закріплює їх основний вид — право на асоціацію, тобто право на організацію і діяльність профспілок. Конвенція отримала найбільшу підтримку країн-членів МОП.

№98 — Про право на організацію та на ведення колективних переговорів, 1949р. (ратифікована в 1956р.).

Завершила перший етап міжнародного визнання профспілкових прав й отримала загальну підтримку країн-членів МОП.

№135 — Про представників працівників, 1971р. (не ратифікована).

Забороняє дискримінацію виборних представників працівників при наймі, в процесі виробництва та при звільненні.

№141 — Про організації сільських працівників, 1975р. (не ратифікована).

Прийнята на доповнення Конвенції №11; передбачає розширення поняття "сільські працівники" за рахунок фермерів; розкриває зміст права на асоціації і принципи свободи об'єднань; зобов'язує держави, що ратифікували цю Конвенцію, підтримувати розвиток організацій сільських працівників.

№151 — Про трудові відносини на державній службі, 1978р. (не ратифікована).

Доповнює Конвенції №87 та №98, які виключали зі сфери своєї дії державних службовців. Конвенція, визначивши профспілкові права державних службовців, встановлює, що вона застосовується "до всіх осіб, які наймані державними органами" та до кожної їх організації, що мають на меті "підтримку та захист інтересів державних службовців". Організації службовців повинні користуватися "повною незалежністю від державних органів влади" та захистом у своїй діяльності. Конвенція визнає право державних службовців на колективні договори та регулювання трудових конфліктів в арбітражному порядку (без права на страйк).

№154 — Про колективні переговори, 1981р. (ратифікована в 1994р.).

Зобов'язує визнавати профспілки стороною під час прийняття колективних договорів.

⁷¹ Крім того, частиною четвертою статті 4 Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" встановлено: "Якщо міжнародними договорами, угодами, конвенціями, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено більш високий рівень гарантій щодо забезпечення діяльності профспілок, то застосовуються норми міжнародного договору або угоди". Що стосується ратифікованих конвенцій, то їх реалізація забезпечується низкою законів, зокрема, Конституцією України, Кодексом України законів про працю, законами: про підприємництво, про об'єднання громадян, про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів), про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності, а також Указом Президента України "Про створення Національної служби посередництва та примирення".

⁷² Так, чинним законодавством не передбачене пріоритетне право працівників на виплату заборгованої заробітної плати у випадку банкрутства підприємства. Не врегульоване питання спадковості заборгованості у випадку реструктуризації або приватизації підприємств.

⁷³ Дотепер не прийнятий Закон України "Про соціальне партнерство".

⁷⁴ Орієнтація на міжнародні профспілкові центри (перш за все, на Міжнародну конфедерацію вільних профспілок та Європейську конфедерацію профспілок) проголошувалася незалежними профспілками України як одна з ознак поривання з традиціями радянських профспілок. Див.: Зима М. Профспілки України: минуле і сучасність. — Київ, 1996, с.8.

⁷⁵ Так, у серпні 2001р. Загальний союз трудящих Іспанії — найбільша профспілка країни — виступив з вимогою до Уряду Іспанії покласти край діяльності фірм, що займаються працевлаштуванням нелегальних українських іммігрантів. Див.: Іспанці протестують проти українських нелегалів. — День, 11 серпня 2001р., с.1.

національного капіталу до країн з дешевою робочою силою (а отже — скорочення робочих місць на національних ринках праці)⁷⁶.

Міжнародна співпраця профспілок здійснюється як безпосередньо через двосторонні та багатосторонні контакти (в межах міжнародних об'єднань), так і за посередництва МОП, в якій представлені профспілки країн-членів ООН. З іншого боку, представництва або національні кореспонденти МОП працюють у цих країнах. В Україні МОП представлена на рівні національного кореспондента.

Діяльність міжнародних і зарубіжних профоб'єднань зі сприяння становленню монополізованого та демократичного профспілкового руху в Україні здійснюється за наступними напрямками.

Консультативна допомога

Консультування профспілок, урядів і роботодавців з питань законодавства та практики соціально-трудоких відносин, реалізації соціального партнерства є однією з основних функцій і завдань МОП. Тому вже з початку 1990-х років консультативна допомога профспілкам України надається МОП постійно. Здійснюється Програма співробітництва "Політика активних партнерських відносин. Національні цілі для України"⁷⁷; на прохання ФПУ, представники МОП двічі слухали звіт Уряду України з погашення заборгованостей із заробітної плати. Водночас, з ініціативи Уряду, до України запрошувалася місія МОП для консультування з питань законодавства про права і гарантії діяльності профспілок; зі свого боку, місія цікавилася перспективами та масштабами легалізованого страйкового руху (з огляду на спробу Уряду України обмежити право на страйк для працівників значної кількості галузей економіки), засадами укладання колективних договорів та угод⁷⁸.

Методологічна допомога

Значну методологічну допомогу українським профспілковим і державним структурам надає МОП. З 1994р. в рамках Угоди між МОП і Державним комітетом статистики України за методологією МОП здійснюється дослідження національного ринку праці, зокрема — динаміки зайнятості. Міжнародним бюро праці⁷⁹, Державним комітетом України у

справах сім'ї та молоді спільно з Українським інститутом соціальних досліджень вивчалася соціальне становище українських жінок, результатом чого стало, зокрема, видання книги "Права працюючих жінок в Україні"⁸⁰. Започатковане дослідження дитячої праці в Україні (в рамках Міжнародної програми ліквідації дитячої праці, *IPES*), у травні 2000р. в Ялті була проведена субрегіональна конференція "Статистика праці дітей в Україні"⁸¹. Результати досліджень, отримані з використанням визнаної в світі методології, дають можливість проведення коректного порівняльного аналізу міжнародних статистичних даних і сприяють залученню України до міжнародного інформаційного й наукового простору.

Освітньо-методична допомога

Враховуючи, що профспілки України не були готові до діяльності в умовах становлення ринкової економіки та демократичного суспільства, зарубіжні й міжнародні профспілкові центри надають, у першу чергу, новим профспілкам вагомую освітньо-методичну допомогу. Так, вже з кінця 1980-х років в Україні активно працювала Американська федерація праці — Конгрес виробничих профспілок (АФП-КВП)⁸²; зокрема, Інститут вільних профспілок АФП-КВП заснував Український інститут трудових досліджень та освіти.

Існує вже усталена практика проведення різноманітних семінарів на рівні галузевих профспілок. Так, Профспілка гірників та енергетиків Німеччини (*IGBE*) організує семінари для організацій НПГУ, на яких розглядаються питання організації діяльності профспілок, соціального партнерства, реструктуризації вугільної галузі⁸³. Міжнародний союз працівників харчової і тютюнової промисловості, сільського господарства, ресторанного і готельного обслуговування, громадського харчування та суміжних галузей (*IVF*) здійснює міжнародну освітню програму з підготовки профспілкових кадрів і викладачів, які мають вести заняття з рядовими членами профспілок; в програмі бере участь Профспілка працівників рибного господарства України⁸⁴. Семінари для галузевих профспілок проводять Британський Конгрес профспілок, Німецький Союз профспілок та інші національні й міжнародні профспілкові центри.

⁷⁶ Зокрема, тому і вступ до міжнародних економічних структур значною мірою залежить від ціни робочої сили на національному ринку праці (середньої заробітної плати). Так, Польща, для того, щоб вступити до ЄС, проводить політику підвищення заробітної плати, яка становить зараз \$350-400. Див.: Каменецький В. Чи є в Україні заробітна плата? — Профспілкові вісті, 27 квітня 2001р., с.2.

⁷⁷ Див.: Курс — на розвиток міжнародних зв'язків. — Вісник ФПУ, 2000, №7, с.17.

⁷⁸ Див.: Моргун Т. Місія МОП: до запитання. — Профспілкові вісті, 27 квітня 2001р., с.1.

⁷⁹ Міжнародне бюро праці є структурою МОП.

⁸⁰ Права працюючих жінок в Україні. — Київ, 1999, 160с.

⁸¹ Власенко Н., Костриця В. Праця дітей в Україні. — Україна: аспекти праці, 2000, №6, с.41-43.

⁸² До речі, така діяльність профспілкових структур не завжди знаходила схвалення у керівництва традиційних профспілок. "Федерація, — йшлося на II (позачерговому) з'їзді ФНПУ, — піддавалася і досі піддається шаленому тиску з боку політичних сил, які переслідують єдину мету — розвалити існуючі структури, знести профспілковий рух, створити свої корпоративні профспілки. Докладають зусиль тут і закордонні емісари, зокрема Американська федерація праці — Конгрес виробничих профспілок, представники яких, використовуючи засоби масової інформації, підбурюють до розвалу Федерації... Рада Федерації розцінює такі дії як пряме втручання в справи профспілок України і висловила рішучий протест". Див.: Профспілки України, 1992, №3-4, с.5

⁸³ Бердник Ю. Международная федерация профсоюзов поддерживает украинских горняков. — Аспект, №1, февраль 1997г., с.3.

⁸⁴ Долинська Л. Курс — на оновлення. — Профспілкові вісті, 11 травня 2001р., с.2.

Залучення українських профспілок до міжнародних профоб'єднань

Протягом 1990-2000рр. ряд галузевих профспілок і профоб'єднань стали членами профільних міжнародних профспілкових структур (врізка *“Українські профспілки - члени міжнародних профспілкових об'єднань”*), що забезпечило відповідну міжнародну підтримку діяльності українських профспілок. Така допомога є особливо важливою для нових профспілок, оскільки їх стосунки з державою, роботодавцями та традиційними профспілками є досить суперечливими.

Водночас, жодне з українських профоб'єднань не є зараз членом найвпливовішої у світі міжнародної профспілкової організації — Міжнародної конфедерації вільних профспілок (МКВП)⁸⁵. Заявки на членство в МКВП подали в 2001р. ФПУ та КВПУ; зараз більшість галузевих профспілок ФПУ та КВПУ є членами міжнародних виробничих секретаріатів МКВП — галузевих об'єднань, що тісно співпрацюють з цією Конфедерацією і представлені в її керівних органах, будучи формально незалежними від неї.

Залучення українських профспілок до міжнародних акцій міжнародних профоб'єднань

Участь профспілок України в міжнародних акціях сприяє їх визнанню як зарубіжними національними профспілковими центрами, так і українською державою, набуттю ними досвіду солідарної боротьби за права й інтереси своїх членів і є однією з форм відстоювання цих прав та інтересів перед власною державою і роботодавцями. Так, 29 березня 2001р. Профспілка залізничників і транспортних будівельників України та Вільна профспілка машиністів України, які є членами Міжнародної федерації транспортників, взяли участь у проведенні оголошеного цією організацією Міжнародного дня дій залізничників під гаслом *“Перш за все — безпека, а не прибуток”*⁸⁶. ФПУ взяла участь у протесті національних і міжнародних профоб'єднань проти порушення прав профспілок у Білорусі, зробивши відповідну заяву на адресу Президента О.Лукашенка⁸⁷.

Організація міжнародної підтримки українських профспілок і профспілкових акцій

Залучення українських профспілок до міжнародного профспілкового руху значно посилює ефективність

їх дій за рахунок солідарної підтримки міжнародних профоб'єднань. Так, 19 лютого 1998р. понад 50 національних і галузевих профспілкових центрів країн СНД, Європи і Азії підтримали Всеукраїнську акцію протесту, ініційовану ФПУ⁸⁸. В 1996р. МКВП надала значну допомогу Незалежній профспілці гірників України в її конфлікті з тодішнім прем'єр-міністром України П.Лазаренком⁸⁹, а Міжнародна федерація профспілок хімічної і гірничорудної промисловості, енергетиків і різноробів звернулася з проханням до МОП про направлення до України місії для виправлення ситуації. МКВП надала потужну підтримку НПУ під час літніх страйків 1996р. Генеральний секретар МКВП В.Торп направив відповідні листи на адресу Президента, прем'єр-міністра, був організований збір коштів на відшкодування судових витрат, що їх понесла НПУ у зв'язку із судовим переслідуванням активістів страйкового руху⁹⁰. Міжнародна федерація транспортників втрутилася в ситуацію з порушенням прав (звільненням з посади) голови Вільної профспілки машиністів локомотивного депо *“Жмеринка”* А.Усатого⁹¹; десятки зарубіжних профоб'єднань виступили на захист членів ВПМУ у зв'язку з їх звільненням у процесі реорганізації локомотивного депо *“Миколаїв”*⁹². Як правило, втручання міжнародних структур допомагає захистити законні права профспілок та їх членів⁹³.

Експертиза нормативно-правових актів

Проводиться експертиза нормативно-правових актів з питань соціально-трудових відносин в Україні на предмет їх відповідності міжнародним нормам права та актам, до яких приєдналася чи має намір приєднатися Україна. З 1997р. в рамках Програми *TACIS Democracy* здійснюється проект *“Демократизація соціально-трудових відносин на основі соціального партнерства”*. Учасниками проекту здійснений експертний аналіз таких нормативно-правових актів, як Закон України *“Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”* (1998р.), 15-ти законів і законопроектів стосовно забезпечення участі працівників в управлінні виробництвом та ін. Експертиза та правова оцінка нормативних актів України здійснюються також МОП та Міжнародним бюро праці, Українським інститутом трудових досліджень та освіти (заснованим АФП-КВП) та ін.

⁸⁵ На кінець 2000р. МКВП об'єднувала 221 членську організацію зі 148 країн світу із загальною чисельністю майже 160 млн. членів профспілок. Див.: Мир профсоюзов, декабрь 2000г.

⁸⁶ Заходи Міжнародного дня дій включали розповсюдження листівок, проведення демонстрацій, семінарів, прес-конференцій тощо; названі профспілки України (за підтримки профспілок 40 країн світу) звернулися до Верховної Ради України з вимогою відмовитися від практики неврахування в Державному бюджеті коштів на поліпшення транспортного рухомого складу і локомотивного господарства, їх ремонт та оновлення; перед Урядом були поставлені вимоги стосовно державної підтримки залізничного транспорту, надання додаткових відпусток за роботу в важких і шкідливих умовах праці членам локомотивних бригад, складачам поїздів та ін. Див.: Бабійчук О. Увага: акція! — Профспілкові вісті, 23 березня 2001р., с.1.

⁸⁷ Заява Федерації профспілок України. — Профспілкові вісті, 16 лютого 2001р., с.1.

⁸⁸ Вісник ФПУ, спецвипуск, лютий 1998р., с.27.

⁸⁹ У відповідь на звернення НПУ, МКВП організувала акцію підтримки, в рамках якої на адресу Президента і прем'єр-міністра України надійшло близько 50 телеграм від зарубіжних профспілок з жорстким протестом проти тиску на українські незалежні профспілки, завдяки чому голова НПУ М.Волинець був прийнятий Президентом України й конфлікт було вирішено на користь профспілки. Див.: СоцСТРАХ профсоюзных боссов. — Київський телеграф, 26 марта 2001г., с.5.

⁹⁰ Бердник Ю. Международная федерация профсоюзов поддерживает украинских горняков. — Аспект, №1, февраль 1997г., с.3.

⁹¹ Порушуються права людини. — Міст, 23 січня 1995р., с.2.

⁹² Метрополітен, №6, серпень 1996р., с.3-4.

⁹³ Слід додати, що міжнародні профспілкові об'єднання та МОП для захисту прав профспілок послугуються підтримкою й інших міжнародних організацій. У крайніх випадках вони звертаються до цих організацій з пропозицією припинити їх діяльність у країні, де влада зловживає порушенням прав найманих працівників або підприємців (роботодавців).

Українські профспілки - члени міжнародних профспілкових об'єднань

НПГУ, галузеві профспілки атомної енергетики та промисловості, енергетики та електротехнічної промисловості, нафтової і газової промисловості, хімічних і нафтохімічних галузей промисловості	Міжнародна федерація профспілок працівників хімічної і гірничорудної промисловості, енергетики та різноробів (<i>ICEM</i>)
Профспілки працівників агропромислового комплексу, торгівлі та громадського харчування	Міжнародний союз робітників харчової і тютюнової промисловості, сільського господарства, ресторанного і готельного обслуговування, громадського харчування та суміжних галузей (<i>IUF</i>)
Профспілки автомобільного транспорту і шляхового господарства, річкового транспорту, робітників морського транспорту; Профспілка залізничників і транспортних будівельників України; Вільна профспілка машиністів України	Міжнародна федерація транспортників (<i>ITF</i>)
Профспілки працівників оборонної промисловості, радіоелектроніки, автомобільного та сільськогосподарського машинобудування	Міжнародна федерація металістів (<i>IMF</i>)
Профспілки працівників будівництва і промисловості будівельних матеріалів, лісових галузей	Міжнародна федерація робітників будівельної та деревообробної промисловості (<i>IFBWW</i>)
Профспілки працівників державних установ, культури, житлово-комунального господарства, місцевої промисловості, побутового обслуговування населення, охорони здоров'я, газових господарств, митних органів	Інтернаціонал громадського обслуговування (<i>PSI</i>)
Профспілка працівників культури	Інтернаціонал громадського обслуговування (<i>PSI</i>), Інтернаціонал робітників інформації і мистецтв (<i>MEI</i>), міжнародні федерації графіків (<i>IGF</i>) і акторів (<i>FIA</i>)
Профспілка працівників освіти і науки	Всесвітня конфедерація праці
Всеукраїнське об'єднання солідарних трудівників	Всесвітня конфедерація вчителів, Всесвітня конфедерація праці
Профспілки працівників галузей машинобудування та приладобудування, машинобудування та металообробки, металургійної та гірничовидобувної промисловості, суднобудування, радіоелектроніки, авіабудування, енергетики та електротехнічної промисловості, автомобільного та сільськогосподарського машинобудування	Євразійська федерація профспілок металістів
Федерація морських профспілок України	Міжнародна федерація транспортних робітників (<i>ITF</i>); Міжнародна конфедерація профспілок працівників водного транспорту
Об'єднання вільних профспілок залізниць України	Міжнародна федерація транспортних робітників (<i>ITF</i>)
Вільна профспілка працівників Київського метрополітену	Міжнародна федерація транспортних робітників (<i>ITF</i>)
Профспілка працівників інноваційних і малих підприємств	Міжнародна організація профспілок інноваційних і малих підприємств, Західна конфедерація праці (<i>ЗКП</i>)
Незалежна профспілка військовослужбовців і працівників силових структур України	Європейська організація військових асоціацій (<i>EUROMIL</i>)

Моніторинг процесів, що відбуваються у сфері соціально-трудових відносин в Україні

З 1993р. Міжнародне бюро праці здійснює систематичне обстеження українських підприємств з метою з'ясування рівня дотримання Україною нормативів МОП. В 1999р. було обстежено 690 промислових підприємств, на яких зайняті майже 600 тис. працівників; у 2000р. — 1800 підприємств, понад 1 млн. працівників⁹⁴. У червні 2001р. на засіданні Комітету з трудових норм МОП був заслуханий звіт Уряду України з приводу порушення Конвенції №95 про охорону заробітної плати; Комітет закликав Уряд

України покласти край порушенням міжнародних норм, визнаних Україною, і вжити заходів з погашення заборгованостей із заробітної плати⁹⁵. Результати моніторингу публікуються у зарубіжній пресі, формуючи тим самим імідж держави на міжнародній арені, а також впливають на ставлення до неї з боку міжнародних інституцій і вирішення питання вступу до них країни, у якій здійснюється моніторинг.

Участь профспілок України в міжнародному профспілковому русі сприяє їх міжнародному визнанню та набуттю ними досвіду солідарної боротьби за права й інтереси своїх членів.

⁹⁴ Україна: підсумки обстеження. — Профспілкові вісті, 3 листопада 2000р., с.2. Під час перевірки 2000р. було виявлено, що українське підприємство використовує в середньому 45% своєї потужності; на 70% підприємств є затримки з виплатою зарплати, яку затримують у середньому на шість тижнів; кожен сьомий керівник підприємства вважає, що воно цілком може збанкрутіти протягом найближчого року; кожен третій — готовий скоротити близько чверті персоналу. Див.: Панченко А. Лучшая участь для украинца — аборт. — Сегодня, 9 июля 2001г., с.6.

⁹⁵ Шилов В. Україна і МОП: аспекти співпраці. — Профспілкові вісті, 14 липня 2000р., с.5.

ВИСНОВКИ

У профспілковому середовищі України відбувається становлення децентралізованої системи профорганізацій. Профспілки охоплюють усі регіони країни, всі галузі економіки, всі форми власності та господарювання. Відбувається поступове відокремлення об'єднань найманих працівників і об'єднань підприємців (роботодавців). При загальному падінні чисельності профспілок зберігається досить високий показник охоплення працівників профспілковим членством.

З набуттям чинності Закону України "Про профспілки, права та гарантії їх діяльності" (з внесенням відповідних поправок, згідно з рішенням Конституційного Суду) законодавче забезпечення діяльності профспілок можна вважати в основному сформованим. Водночас, іншими законодавчими актами ця діяльність може бути обмежена — зокрема, в частині застосування радикальних форм захисту прав та інтересів членів профспілок (проект Закону України "Про внесення доповнень до Закону України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)"). Дискусійним залишається питання позбавлення профспілок права законодавчої ініціативи. Не врегульовані правовим чином питання реалізації соціального партнерства профспілок (не прийнято Закон України "Про соціальне партнерство").

Помітними є негативні тенденції розвитку профспілкового руху, зокрема, в частині захисту прав найманих працівників: найчисельніше профспілкове об'єднання — ФПУ, та ряд автономних профспілок зберігають традиційно притаманне радянським профспілкам одночасне членство в профорганізації і найманих працівників, і роботодавців, що обмежує можливості захисту інтересів найманих працівників; у деяких галузях діють декілька профспілкових структур, що за умови їх нескоординованих дій знижує результативність впливу на галузевого роботодавця та створює конкуренцію у профспілковому середовищі; попри високі показники охоплення населення профспілками, членство в профспілках є для громадян значною мірою формальним і не визначає їх орієнтацію на солідарний захист своїх соціально-трудових і соціально-економічних інтересів. Профспілки ще не стали тим суспільним інститутом, на який переважно покладаються громадяни в пошуках захисту своїх прав та інтересів.

Внаслідок пасивної інформаційної політики профспілкових організацій профспілковий рух є значною мірою закритим для широкого загалу, що веде до відчуженості профспілкового руху від громадськості, замикання його у власних межах.

Аналіз форм, що їх застосовують профспілки для захисту прав та інтересів працівників у

соціально-трудових відносинах, свідчить, що від застосування радикальних форм, профспілки України все більше переходять до поміркованих, що використовуються в системі соціального партнерства.

Поширюється практика укладання Генеральної, галузевих та регіональних угод, колективних договорів. У договірному процесі організаційно інституційно сторони соціального партнерства, створюються тристоронні та двосторонні структури, відбувається децентралізація профспілкового руху. Профспілки використовують можливості лоббіювання своїх інтересів в органах державної влади та судового захисту прав та інтересів працівників.

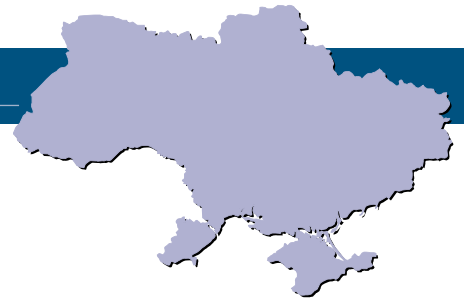
Проте, змістовне наповнення та ступінь дотримання Урядом і роботодавцями угод і колективних договорів свідчать про їх значною мірою формальний характер і низьку ефективність. Жодна з Генеральних угод не виконана в повному обсязі. Залишаються невирішеними головні проблеми працівників: адекватної ціни робочої сили, вчасних виплат заробітної плати, гарантій зайнятості. Продовжується практика вирішення Урядом питань, що безпосередньо торкаються інтересів працівників, без погодження з профспілками. Водночас, профспілки недостатньо використовують можливості судового захисту прав працівників та вирішення спірних питань у комісіях з трудових спорів: у судовому порядку оскаржується лише незначна частина неправомірних дій роботодавців; вирішенню питань у комісіях з трудових спорів перешкоджає відсутність цих комісій на половині підприємств країни.

Профспілкові об'єднання України залучені до міжнародного профспілкового руху. Участь профоб'єднань України в міжнародній співпраці профспілок здійснюється як безпосередньо через двосторонні та багатосторонні контакти (в межах міжнародних об'єднань), так і за посередництва МОП. Практично всі профспілки України є членами міжнародних галузевих профспілкових об'єднань. Водночас, жодне з українських профоб'єднань поки що не входить до найвпливовішої у світі міжнародної профспілкової організації — Міжнародної конфедерації вільних профспілок.

МОП, інші міжнародні та національні зарубіжні профоб'єднання надають профспілкам України консультаційну, методологічну, освітньо-методичну, експертну допомогу, залучають їх до участі в міжнародних профспілкових акціях, організують допомогу акціям українських профспілок і солідарний захист їх прав та інтересів.

Участь профспілок України в міжнародному профспілковому русі сприяє їх міжнародному визнанню та набуттю ними досвіду солідарної боротьби за права й інтереси своїх членів. ■

2. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ

У цьому розділі розглядаються важливі проблеми сучасного етапу становлення профспілок України: самовизначення профспілок у новій соціально-політичній системі; вибір профспілками стратегії і тактики діяльності; участь профспілок у політичному житті країни; їх значимість для українського суспільства.

Результати проведеного аналізу дозволяють стверджувати, що між традиційними та новими профспілками існують принципові відмінності у визначенні їх місця і ролі в соціально-політичній системі, ставленні до держави та роботодавців, окресленні стратегії і тактики діяльності як у сфері соціально-трудових відносин, так і в політичному житті. Водночас, загальна результативність здійснюваних профспілками заходів залишається критично низькою. Тому немає підстав очікувати в найближчому майбутньому ні консолідації профспілкового руху в Україні, ні відчутного посилення захисту профспілками прав та інтересів працівників. Профспілки й надалі будуть переважно використовуватися державою для "випускання пари", а політичними силами — для забезпечення підтримки їх власних інтересів.

2.1 ПРОБЛЕМА САМОВИЗНАЧЕННЯ ПРОФСПІЛОК

Проблема самовизначення профспілок України виникла з переходом до нових соціально-економічних умов: ринкової економіки, демократичного суспільства, правової держави. В цьому підрозділі проблема самовизначення профспілок розглядається у загальному плані, в наступних підрозділах — більш детально, в системі відносин: профспілки — держава, профспілки — приватні роботодавці, профспілки — політичні партії, профспілки — суспільство.

В радянський період профспілки (власне, профспілка) були фактично включені до системи органів державної влади, в соціально-трудових відносинах представляли сторону роботодавця — держави (Уряду); їх функції зводилися до розподілу частки матеріальних благ, яку держава виділяла в їх розпорядження. Традицій і досвіду діяльності як самостійної сторони соціально-трудових відносин в умовах плюралізму самих профспілкових структур і роботодавців радянські профспілки не мали; не мали такого досвіду ні держава, ні роботодавці.

Трансформація соціально-економічного устрою вимагає від профспілок визначення їх ролі, місця і функцій в новій системі: децентралізовані профспілки — держава — роботодавці-власники. Актуальним є пошук нових форм профспілкової роботи, відповідних соціально-економічним і політичним умовам сьогодення. Процеси приватизації, розвитку

підприємництва, формування нових відносин на ринку праці зумовили увагу профспілок до освітньої, правозахисної, інвестиційної діяльності, створення кредитних спілок, юридичних служб, до участі в законодавчому процесі, формуванні ринку праці та виробленні нових механізмів діалогу з державою і роботодавцями⁹⁶.

Визначення профспілками свого статусу та пріоритетних напрямів діяльності ускладнюється паралельним протіканням в Україні двох процесів: соціально-економічної трансформації, з одного боку, та політико-правової — з іншого.

Процес соціально-економічної трансформації зумовлює неусталеність структур соціально-трудових відносин. Як зазначалося у розділі 1, профспілки України перебувають у процесі структуризації (і реструктуризації). У такому ж становищі перебувають і роботодавці-власники, і сама держава як роботодавець, оскільки, по-перше, її роль як роботодавця змінюється, по-друге, владні гілки перебувають у стані майже постійної конфронтації, а виконавча влада — не менш постійних структурних змін і ротації вищих посадових осіб.

Процес політико-правової трансформації зумовлює значну вагу політичного чинника в самовизначенні профспілок і значною мірою впливає на міжпрофспілкові стосунки та відносини профспілок з державою і політичними партіями, а також на вироблення профспілками стратегії і тактики діяльності, зокрема — на застосування її радикальних форм.

⁹⁶ Про нові форми роботи профспілок див. статтю І.Коліушка та Д.Українського "Перспективи профспілкового руху в Україні в нових економічних умовах", розміщену в цьому журналі.

Як зазначалося вище, профспілки України розрізняються за ознакою роздільного (вільні⁹⁷) або спільного (традиційні) членства найманих працівників і роботодавців. Ця внутрішня організаційна засада справляє значний вплив на визначення профспілками свого статусу й тактики у відносинах з роботодавцем — як з державою, так і з підприємцем.

Профспілки, що об'єднують винятково найманих працівників, уже самим фактом такого обмеження членства ідентифікують себе як цілком окрему, визначену *сторону* соціально-трудових відносин⁹⁸. Крім того, ці профспілки, як правило, чітко окреслюють і пріоритетну сферу своєї діяльності — саме трудові відносини, і відповідно формулюють її мету: захист інтересів і прав своїх членів (найманих працівників) "у сфері соціально-трудових відносин"⁹⁹. Така визначеність позиції зумовлює і основний напрям діяльності профспілки — захищати головні права найманих працівників: право на працю (гарантовану зайнятість) та адекватну винагороду за неї (ціну робочої сили) *або* примус роботодавця до встановлення адекватної ціни робочої сили та дотримання чинного законодавства про працю. Задоволенням соціально-побутових, соціально-культурних, оздоровчих та інших потреб працівників ці профспілки або не займаються, або відводять йому другорядне місце.

Визначення себе як самостійної, рівноправної сторони відносин з роботодавцем зумовлює і наступальну тактику профспілок, і використання ними більш радикальних форм діяльності. Показовим

у цьому сенсі є твердження голови КВПУ М.Волинця: "Путівки — це справа фондів соціального страхування, матеріальна допомога — кас взаємодопомоги. А справа профспілки — добиватися підвищення зарплати й покращання умов праці. Добиватися шляхом переговорів, а якщо переговори не дають результату, то шляхом страйку і знову переговорів (коли роботодавець усвідомить і визнає свою помилку та погодиться піти на поступки)"¹⁰⁰. Виходячи з цього, лідер КВПУ визначає основні завдання на майбутнє: створення страйкового фонду; нарощування присутності профоб'єднання у ЗМІ; забезпечення інтелектуального супроводу діяльності профспілки (найму фахівців-економістів, юристів та ін.).

Традиційні профспілки, об'єднуючи в своїх лавах водночас і найманих працівників, і роботодавців, тим самим фактично позбавляють себе статусу *сторони* соціально-трудових відносин. Члени такого об'єднання знімають (ігнорують) питання про суперечливість їх інтересів і нерівність реальних можливостей у відстоюванні прав. Як наслідок — у визначенні об'єкту своїх захисних зусиль вони змушені вдаватися до загальних формулювань (захист прав та інтересів "людей праці", "трудящих", "працівників"¹⁰¹). Таке визначення, у свою чергу, зумовлює їх тактику: з огляду на членство найманих працівників, традиційні профспілки активізують діяльність, спрямовану на задоволення соціально-побутових, культурних та інших потреб працівників, встановлення для них різноманітних пільг тощо; з огляду ж на членство роботодавців — у захисній діяльності орієнтуються переважно на її помірковані форми (переговори, угоди, лоббіювання в органах державної влади), обмежуючи застосування страйків.

Отже, роздільність чи спільність членства в профспілках найманих працівників і роботодавців визначальним чином впливає на ідентифікацію профспілки в системі соціально-трудових відносин. Профспілки найманих працівників, визнають пріоритетною діяльність із захисту права своїх членів на працю, діють переважно у сфері трудових відносин, де ідентифікують себе у якості рівноправної сторони. Традиційні профспілки за визначенням не можуть мати статусу сторони соціально-трудових відносин, їх керівні структури змушені відігравати роль посередника, забезпечуючи помірну ціну робочої сили і компенсуючи найманому працівнику недоплачену заробітну плату певними пільгами, в т.ч. у вигляді оздоровчих, культурних та інших послуг.

⁹⁷ До основних принципів вільних профспілок відносять: добровільність вступу (що підтверджується поданням письмової заяви); добровільність сплати профспілкових внесків; неможливість членства в одній організації роботодавців і найманих працівників; неможливість отримання профспілкою фінансової підтримки від держави або роботодавця. Див.: Хартія принципів діяльності газети "Міст". — Міст, 6 лютого 1995р., с.6.

⁹⁸ Саме статус рівноправної сторони у відносинах з державою (Урядом) вільні профспілки вважають своєю головною відмінністю від традиційних профспілок. Показовим у цьому контексті є вислів голови об'єднання "Вільні профспілки України" (ВПУ) О.Мріля: "Стоян (голова ФПУ — прим. ред.) любить розводитися про те, що профспілки це буфер чи ще щось подібне між Урядом і найманими працівниками. Для "офіційних" профспілок, це, очевидно, так і є, але ми не вважаємо себе буфером... Вільні профспілки — ...це самі наймані працівники... ми не буфер між сторонами, а одна з цих сторін". Див.: Вишневський Ю. Найрадикальніша профспілка. — Міст, 17 квітня 1995р., с.10.

⁹⁹ Як приклад, можна навести Статут НПУ. Стосовно членства в ньому зазначається наступне: "Особи, які здійснюють функції найму та увільнення робочої сили, не можуть бути членами профспілки"; метою діяльності визначається захист "трудових, соціально-економічних прав і професійних інтересів" членів профспілки. Див.: Статут Незалежної профспілки гірників України (зі змінами та доповненнями, прийнятими на IV з'їзді НПУ 18 липня 2001р. — Київ, 2001, с.7, 2.

¹⁰⁰ Волюнець М. НПУ об'язан быть сильным и способным проявлять твердость. — Аспект, №6, июнь 2001г., с.1.

¹⁰¹ Преамбула Програми ФПУ містить таке положення: "Професійні спілки діють виключно в інтересах людини праці". Див.: Програма Федерації професійних спілок України..., с.1.

2.2 ПРОФСПІЛКИ І ДЕРЖАВА

Одним із аспектів самовизначення українських профспілок, особливо на початкових етапах соціально-економічного реформування, є їх позиція стосовно держави (Уряду) як крупного роботодавця. У цьому аспекті позиції профспілок окреслюються, залежно від характеру їх внутрішніх організаційних принципів побудови та членства.

Ставлення профспілок до держави

Традиційні профспілки через названі вище причини визначають своє місце як певним чином посередника між Урядом і найманими працівниками¹⁰², розглядаючи інтереси працівників, перш за все, через призму сталого розвитку економіки України. Тому черговість пріоритетних завдань ФПУ голова Федерації О.Стоян визначає, починаючи з підтримки вітчизняного товаровиробника; ліквідація заборгованості із заробітної плати посідає третю позицію, а проблеми її підвищення та забезпечення зайнятості — п'яту¹⁰³.

Відповідно, головною засадою відносин з Урядом декларується соціальне партнерство в ім'я інтересів держави¹⁰⁴. І хоча Програмою ФПУ страйки визнаються¹⁰⁵, в практиці діяльності членських організацій Федерації вони, за невеликим виключенням, не використовувалися¹⁰⁶.

Крім спільного членства роботодавців і найманих працівників, певна **лояльність ФПУ до Уряду та інших структур державної влади зумовлюється невизначеністю правового статусу належного Федерації майна**. Справа в тому, що правонаступники громадських організацій колишнього СРСР до цих пір законодавчо не визначені. Постанова Верховної Ради України №24 від 4 лютого 1994р. "Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР" містить наступне положення: "Встановити, що тимчасово, до законодавчого визначення суб'єктів права власності майна загальносоюзних громадських організацій, колишнього Союзу РСР, розташованого на території України, зазначене майно є загальнодержавною власністю".

Лідер ФПУ відверто визнає, що Федерація змушена до компромісів саме майновим питанням. Так, відзначаючи, що "становище трудящих не покращилось" і настав час "вирішувати питання і про відставку Президента", О.Стоян змушений констатувати: "Можна профспілкам заявити про те, що ми підтримуємо політичні сили, що поставили це питання, але як це практично реалізувати? Адже є чисто профспілкові проблеми, які потрібно вирішувати. І перша — це майно профспілок... І тут я скажу відверто: я, як голова профспілок, змушений іти на компроміс і з Президентом, і з Урядом і агітую своїх колег не рубати з плеча. Варто заявити нам про імпічмент Президенту, як завтра все це у нас віднімуть. Адже добре відомо, яка велика влада у Президента"¹⁰⁷.

Про те, що ФПУ й надалі уникатиме конфронтації з державою, залишаючись у "конструктивній опозиції", свідчить наступна заява голови Федерації: "У новому десятилітті будемо все робити, щоб досягти порозуміння з Верховною Радою та Урядом на засадах соціального партнерства, переговорів, укладання Генеральної угоди на основі галузевих угод. Ми повинні спільно працювати, щоб наша держава була могутньою, соціально захищеною — як подобає нашій Україні"¹⁰⁸.

Вільні профспілки та нові профспілки підприємців, визначають своє ставлення до держави як "конструктивну опозицію". Перші — оскільки інтереси найманого працівника і роботодавця (держави) об'єктивно не співпадають. Другі — через необхідність захисту підприємництва від його обмежень з боку держави. При цьому, нові профспілки (як найманих працівників, так і підприємців) трактують термін "конструктивна опозиція" дещо по-іншому, ніж ФПУ: вони не лише допускають, але й активно використовують радикальні форми захисту прав та інтересів своїх членів — страйки (бойкоти).

Нові профспілки декларують намір вдаватися до страйків і в майбутньому, а тому найпершим своїм завданням вони ставлять створення страйкових фондів¹⁰⁹. Саме наявність такого фонду служить єдиним вагомим підтвердженням реальної готовності профспілки до страйку. І дещо парадоксальним є те, що за наявності страйкового фонду профспілка може не вдаватися до самого страйку, обмежуючись більш

¹⁰² Таку позицію підтримували й керівники держави. Наприклад, тодішній голова Верховної Ради України О.Мороз у промові на VI конгресі ФПУ (січень 1997р.) підкреслював: "Профспілка повинна взяти на себе одну з найважливіших місій — місію посередника, ставши між тим, хто наймається на роботу, і тим, хто цю роботу дає, тобто між громадянином і державою, а також підприємствами недержавної форми власності". Див.: Профспілкова газета, 29 січня 1997р., с.1.

¹⁰³ Олександр Стоян: "Ми — за конструктивну співпрацю"... с.2.

¹⁰⁴ Так, на II з'їзді ФНПУ (1992р.) йшлося: "Ми і надалі виходитимемо з того, що стосунки між Урядом і профспілками повинні будуватися на рівноправній основі, на принципах соціального партнерства. Нормальні наші взаємовідносини — це запорука злагоди й стабільності в суспільстві, які так потрібні сьогодні для розбудови незалежної держави". Див.: Єфіменко М. Звітна доповідь Ради ФНПУ II з'їзду ФНПУ. — Профспілковий вісник, спецвипуск, 1992, с.7.

¹⁰⁵ У Програмі профспілок України (1992р.) визначено відносини продавців робочої сили і роботодавця ("соціальне партнерство", "конструктивна" та "жорстка" опозиція); основа цивілізованих відносин — укладання Генеральних і тарифних угод, колективних договорів; використання виняткових методів — страйків або вимоги відставки Уряду, є можливими.

¹⁰⁶ Так, за твердженням Г.Осового, "основним... способом вирішення існуючих проблем у суспільстві профспілки вважають конструктивний соціальний діалог, а не класову боротьбу, узгодження інтересів найманих працівників, держави і роботодавців шляхом домовленостей, а не руйнівної конфронтації". Див.: Осовий Г. Профспілковий рух в Україні..., с.31.

¹⁰⁷ Олександр Стоян: Два уроки з життя профсоюзів. — Профсоюзи, 1998, №11-12, с.4.

¹⁰⁸ Олександр Стоян: "Ми — за конструктивну співпрацю"... с.2. Інтерв'ю з О.Стояном розміщене у цьому журналі.

¹⁰⁹ Слід зазначити, що традиційні профспілки теж ставлять за мету створення страйкових фондів, але застерігають їх використання на проведення помірних акцій протесту.

поміркованими формами (постійними пікетами) — оскільки ефект реальної загрози страйку є, як правило, рівнозначним його застосуванню. У цьому контексті показовим є твердження голови НПГУ М.Волинця: “В масштабі всього НПГУ давно назріла необхідність створення страйкового фонду. Маючи такий фонд, ми могли б реалізувати ідею постійного пікету, приміром, того ж Міністерства палива та енергетики аж до повного погашення заборгованості перед шахтарями. Саму таку тактику постійних пікетів необхідно взяти на озброєння НПГУ, щоб шляхом найменших втрат добиватися виконання своїх вимог. Подібні пікети... мають постійно нагадувати владі, щедрий на обіцянки, але скупий на їх виконання, про те, що шахтарі чекають реальних дій з покращання ситуації у галузі”¹¹⁰.

Ставлення держави до профспілок

Як зазначалося в розділі 1, держава визнала профспілки повноважними представниками працюючих, що виявляється у: законодавчому визначенні прав профспілок і гарантій їх діяльності; практиці укладання Генеральних, галузевих і регіональних угод, колективних договорів; створенні тристоронніх органів для ведення переговорів і вирішення спірних питань соціально-трудових відносин; формуванні правових основ трипартизму. Визнана державою і децентралізація профспілкового руху.

Водночас, “держава монополізує вирішення соціальних проблем, а демократичні інституції, зокрема, профспілки — залишаються слабкими й відстороненими від цього процесу. Рівновага повноважень, а отже — і відповідальності, порушується, що може спричинити соціальні конфлікти”¹¹¹. Досягнуті протягом 2000-2001рр. суттєві позитивні зрушення (скорочення заборгованості із заробітної плати, відновлення регулярної виплати пенсій і поточної зарплати в бюджетних установах, зменшення безробіття та ін.)¹¹² зазвичай подаються у державних ЗМІ як здобутки саме державних органів; при цьому, профспілки та їх роль у поліпшенні соціально-трудових відносин належним чином не відзначаються¹¹³. Таке становище не сприяє піднесенню ролі профспілок, підвищенню їх впливу та відповідальності в суспільстві.

Загалом, взаємодія з профспілками в рамках соціального партнерства з боку держави виглядає

скоріше вимушеним кроком, ніж її підтримкою профспілок як структури громадянського суспільства. Ставлення держави до профспілкового руху нерідко визначається інерцією минулого досвіду “одержавлення” профспілок і тією обставиною, що держава дотепер залишається досить крупним роботодавцем. Тому тактика держави у стосунках з профспілками, крім незаперечних позитивних рис, про які йшла мова в розділі 1, містить і ряд негативних моментів: спроби законодавчого обмеження діяльності профспілок; стримування профспілок від застосування акцій протесту (передусім, страйків); переорієнтація профспілок з відстоювання інтересів працівників на відстоювання інтересів держави (одержавлення профспілок).

Законодавче обмеження діяльності профспілок

Протягом 1990-х років було прийнято ряд нормативно-правових актів, що обмежили вплив профспілок на формування соціально-трудових відносин: профспілки були позбавлені права законодавчої ініціативи, контролю за дотриманням трудового законодавства та фактично усунені від участі в процесах приватизації, дотепер вони не мають дієвих важелів захисту прав працівників при реструктуризації чи банкрутстві підприємств¹¹⁴. Істотно звужував права профспілок і Закон України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”, регламентуючи їх організаційні засади та сфери діяльності. Закон передбачав впровадження цензів, що обмежили б діяльність, зокрема, нових галузевих профспілок. Відповідні положення згаданого Закону втратили силу лише завдяки рішенню Конституційного Суду України.

До речі, саме через впровадження цензів у Білорусі була позбавлена статусу “всебілоруської” крупна, опозиційна до Президента О.Лукашенка, Профспілка працівників нафтової промисловості — на тій підставі, що нафтовики зосереджені лише в двох областях країни. В результаті, напередодні президентських виборів можливості профспілки були суттєво підірвані.

Законодавче обмеження прав і можливостей профспілок, особливо в умовах переходу до ринкової економіки, свідчить про те, що держава лише формально визнає профспілки своїм соціальним партнером і не зацікавлена в становленні потужного профспілкового руху в Україні.

¹¹⁰ Див.: Статут і тактика профспілки — речі взаємопов'язані. — Аспект, №7, июль 2001г., с.4.

¹¹¹ Бут М. “Профспілки незалежної України: реалії та перспективи” — стаття розміщена в цьому журналі.

¹¹² Див. статтю експерта УЦЕПД: Сіденко В. Рік урядової програми “Реформи заради добробуту”. — Дзеркало тижня, 17 березня 2001р., с.2; <http://www.zerkalo-nedeli.com.ua>.

¹¹³ Соціальні пріоритети 2001 року. — Урядовий кур'єр, 15 березня 2001р., с.5.

¹¹⁴ Докладно див. статтю М.Бута “Профспілки незалежної України: реалії та перспективи”, розміщену в цьому журналі.

Стимування профспілок від застосування акцій протесту

Ця мета досягається органами державної влади наступними шляхами: через законодавче обмеження права на страйки; порушення права профспілок на акції протесту; засудження акцій протесту вищими посадовими особами держави; трактування акцій протесту (у першу чергу, страйків) як посягань на соціальну стабільність (і підвалини державності), а соціального партнерства — як поза-конфліктного; нарешті, шляхом ігнорування вимог профспілок.

Законодавче обмеження права на страйки. Перші спроби радикальної протидії страйковому рухові були здійснені в 1992р., коли Уряд України розробив законопроект “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”, що містив положення про право роботодавців у відповідь на страйк вдаватися до локауту. Практично всі профоб’єднання, які існували на той час в Україні, підписали спільний протест до Верховної Ради, внаслідок чого згадана норма була вилучена із законопроекту.

Конфліктна ситуація виникла в 2000р., коли Кабінет Міністрів підготував законопроект “Про внесення доповнення до статті 24 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”. Головним змістом доповнень є розширення переліку галузей і підгалузей, у яких забороняються страйки — загалом 14 категоріям працівників. Далеко не всі профспілки галузей, про які йдеться у законопроекті, погодилися з цим доповненням¹¹⁵. У листопаді 2000р. Національна рада соціального партнерства (НРСП), розглянувши проект, рекомендувала Урядові створити на тристоронній основі (із залученням Національної служби посередництва й примирення) робочу групу для доопрацювання страйкового проекту в цілому. Проте, Кабінет Міністрів, ігноруючи позицію профспілок і НРСП, 18 січня 2001р. вніс законопроект на розгляд Верховної Ради. Парламентський Комітет з

питань соціальної політики та праці не підтримав пропозицію Уряду, однак 22 травня 2001р. Верховна Рада приступила до розгляду законопроекту. Між тим, вказаний законопроект викликав негативну реакцію з боку міжнародних профспілкових структур. Так, Міжнародна конфедерація вільних профспілок кваліфікувала запропоноване Урядом України доповнення як спробу “дискримінації за професійною ознакою”¹¹⁶.

Порушення права профспілок на акції протесту. Крім курсу на витіснення з правового поля страйків, органи державної влади вдаються до заборони і більш поміркованих форм протесту: мітингів, маніфестацій тощо. Наприклад, виконавчі комітети Тернопільської та Херсонської міських рад відмовили обласним міжгалузевим радам профспілок у проведенні маніфестацій 17 жовтня 1996р. (в рамках Всеукраїнської акції протесту, ініційованої ФПУ). Аналогічні спроби протидії у проведенні акцій були зроблені в Донецьку, Дніпропетровську та Кривому Розі¹¹⁷. Силкові методи неодноразово використовувалися проти шахтарів, зокрема, у серпні 1998р., коли вони пікетували будівлю обласної державної адміністрації у м.Луганську¹¹⁸.

Судове переслідування ініціаторів та організаторів акцій протесту. Практика судового переслідування страйкарів була започаткована в 1993р. Судовий процес відбувся над водіями київського міського транспорту; страйк було визнано незаконним, а його учасників зобов’язали відшкодувати збитки, нанесені страйком транспортним підприємствам та місту загалом. Було розформоване 4-е тролейбусне депо м.Києва, працівники якого виступили ініціаторами страйку.

З 1996р. почалося широке застосування судового переслідування лідерів та активістів страйкового руху, здійснювався примусовий розпуск страйкових комітетів. У розпал шахтарських страйків¹¹⁹ тодішній перший віце-прем’єр В.Дурдинець зазначив: “Здійснювані під впливом екстремістських еле-

¹¹⁵ ЦК профспілок працівників річкового, морського та автомобільного транспорту, вугільної, металургійної, хімічної, нафтової і газової промисловості, житлово-комунального господарства виступили проти пропозиції Уряду; ЦК профспілок освіти і науки, оборонної промисловості, авіапрацівників і зв’язку не заперечували проти урядових доповнень; ЦК профспілок охорони здоров’я, атомної промисловості та енергетики запропонували внести деякі зміни. Див.: Каменецький В. На гребені заборонної хвилі. — Профспілкові вісті, 16 березня 2001р., с.2.

¹¹⁶ Див.: Взгляд свободных профсоюзов. — Киевские ведомости, 26 мая 2001, с.3.

¹¹⁷ Стоян О. Наш гіркий мед. — Київ, 1997, с.30.

¹¹⁸ Заява Президії НПУ від 17 вересня 1998р., адресована Президенту України Л.Кучмі та прем’єр-міністру В.Пустовойтенку. В Заяві вказується, що в результаті нападу на пікетників спецпідрозділу “Беркут” вісім осіб були госпіталізовані з тяжкими травмами.

¹¹⁹ 1996 рік відзначився високою страйковою активністю шахтарів. Піки страйків припадали на лютий (з 227 шахт не працювали 80-100) та липень (не працювали 63-67 шахт). Найбільше непрацюючих шахт було в Донецькій обл. (близько 40), дещо менше — на Луганській (20-25); в Львівсько-Волинському вугільному басейні страйкували лише кілька шахт (за даними на 9 липня — шість). У Донецьку страйкарі вдалися до блокування центральних вулиць міста та залізниць. Розмах страйкового руху справив певне враження на владу: 16 липня перший віце-прем’єр В.Дурдинець і представники профспілок гірників підписали графік погашення заборгованостей шахтарям і звернулися до страйкарів з пропозицією відновити роботу. 17 липня Донецьким страйковим комітетом було прийняте рішення з 18 липня припинити блокування автошляхів і залізниць та перейти до інших форм протесту; 18 липня блокування шляхів було припинене й розпочалося пікетування будинку Міністерства вугільної промисловості України в м.Донецьку. Але вже 17 липня за фактом блокування транспортних комунікацій було порушено кілька кримінальних справ у Донецьку, Горловці та інших містах. 19 липня прокуратура м.Краснодон (Луганська обл.) порушила кримінальну справу проти лідерів страйкарів за статтею 187-3 Кримінального кодексу (організація або активна участь у групових діях, що порушують громадський порядок). 1 серпня було арештовано лідера Донецького страйкового комітету М.Крилова (звільнений 9 вересня; суд кілька разів переносився і в кінцевому підсумку так і не відбувся). Протягом 8-28 серпня 1996р. Донецький обласний суд визнав незаконними страйк гірників шахти ім.Стаханова, шахти “Центральна” та інших (усього — дев’ять шахт, адміністрація яких подала відповідні позови. 14 серпня прокуратурою м.Димитрова (Донецька обл.) була порушена кримінальна справа проти лідера Незалежної профспілки гірників Донбасу А.Абрамова за тією ж статтею 187-3. 20 серпня Донецький обласний арбітражний суд постановив розпустити галузевий робітничий комітет (організатор страйку) ВО “Донецьквугілля”. 9 жовтня Луганський обласний суд виніс вирок, згідно з яким лідери шахтарської профспілки Краснодону П.Кит та М.Скринський отримали відповідно 2,5 та 3 роки ув’язнення (умовно) за організацію блокування шляхів під час липневого страйку.

ментів акції виходять за рамки розумного, створюють загрозу національній безпеці держави. Ні органи прокуратури, ні Служба безпеки, ні міліція не виявили принциповості у виконанні покладених на них законодавством повноважень, просто фіксували протиправні дії організаторів страйків та інших масових акцій страйкарів. А безкарність відкривала шлях до наступних страйків. Порядок у вугільній галузі в цілому, і на кожній шахті зокрема, буде наведено. І не колись, а зараз!”¹²⁰.

Арешти й пізніше використовувалися як ефективна форма протидії профспілкам. Так, у серпні 2000р. голова профоб'єднання “Солідарність” організував 10-тисячну демонстрацію в м.Донецьку з вимогою відставки голови Донецької обласної державної адміністрації. Через кілька днів він був заарештований і звинувачений у розкраданні профспілкових коштів¹²¹.

Крім таких крайніх засобів протидії акціям протесту, влада вдається й до інших: замовчування страйків; залякування лідерів профспілок і страйкуючих; створення перешкод консолідації профспілок і проведенню профспілкових акцій.

За даними НПГУ, державними органами застосовується тактика заниження кількості страйкуючих шахт. Так, офіційно не повідомлялося про страйк чотирьох із семи шахт державної холдингової компанії “Шахтарськантрацит” (Донецька обл.) у липні 2001р.

За свідченням В.Штульмана, голови організації НПГУ шахтоуправління “Постніковське” (яке страйкувало в липні 2001р.), співробітники місцевого відділення Служби безпеки України відкрито погрожували йому у випадку подовження страйку порушенням кримінальної справи, позбавленням роботи або влаштуванням “нещасного випадку”¹²².

Нещодавно КВПУ направила подання до комітету ПАРЄ з проханням вивчити ситуацію в Україні з дотриманням чинного законодавства про діяльність профспілок та оцінки фактів тиску й шантажу стосовно профспілкових активістів з боку силових структур¹²³. Водночас, голова КВПУ М.Волинець звернувся до Генерального прокурора України та міністра внутрішніх справ України з проханням провести оперативне розслідування за фактом стеження за ним та його родиною¹²⁴.

Підтвердження фактів протидії консолідації профспілок з боку державних органів можна знайти в профспілкових виданнях. Наприклад, сповіщалося, що перед страйком регіонального об'єднання Незалежної профспілки гірників Криворізького басейну в жовтні-листопаді 1994р., що його проводив НПГУ, Уряд спішно задовольнив деякі вимоги вугільників, щоб перешкодити їх приєднанню до страйку рударів¹²⁵. Згідно з іншим повідомленням, начальник Управління Служби безпеки України в Донецькій області ставив завдання “не допустити консолідації різних профспілкових структур — ППВП, НПГУ, НПГД”¹²⁶.

Відомі випадки, коли Уряд вдавався до “матеріального заохочення” однієї з галузевих профспілок з метою недопущення консолідованого виступу кількох профспілок проти того чи іншого непопулярного кроку. Так, у 1996р. наказом Міністерства вугільної промисловості України №72 були фактично ліквідовані досягнення шахтарських страйків 1989-1993рр. (скасовані виплати так званих “ходових”, “нічних” тощо). Водночас, до Профспілки працівників вугільної промисловості (ППВП) були перераховані 2 млрд. крб. (\$1,1 млн.) для придбання подарунків сім'ям загиблих шахтарів, причому доля цих грошей невідома дотепер¹²⁷.

2 березня 2001р. Міністерство палива та енергетики України видало наказ №106 “Про створення централізованого фонду фінансування для оздоровлення та відпочинку працівників вугільної галузі”. Наказом передбачалося виділення всіма підприємствами вугільної галузі 0,5% річного обсягу товарної продукції і централізоване спрямування цих засобів підприємству “Здоров'я”, заснованому ППВП, головним завданням якого є реалізація частини товарної продукції на договірних засадах і

¹²⁰ Укрінформ, 2 серпня 1996р.

¹²¹ До винесення судового вироку стверджувати вину, чи невинність голови профспілки неможливо. Але йдеться про очевидну “своєчасність” арешту, а отже — вибірковість застосування закону.

¹²² Див.: Нарастание протеста. — Аспект, №7, июль 2001г., с.7.

¹²³ Михаил Волинец: “Профсоюзы приняли решение прибегнуть к политическим методам борьбы”. — Вечерние вести, 28 августа 2001г., с.4.

¹²⁴ Див.: Говорить — за вами стезать. — Україна молода, 29 серпня 2001р., с.3.

¹²⁵ Див.: Вишневський Ю. Амбіції і позиції. — Міст, 27 лютого 1995р., с.6.

¹²⁶ Див.: Чернов П. Под колпаком у спецслужб. — Аспект, №7, июль 2001г., с.6.

¹²⁷ Два звернення голови НПГУ М.Волинця до Генеральної прокуратури України з проханням розібратися, куди зникли ці гроші, не дали чіткої відповіді. Див.: Дремлюгин Д. 40 миллионов серебрянников для ПРУП. — Ситуация, 29 мая 2001г., с.2.

спрямування коштів на придбання путівок для шахтарів¹²⁸. Природно, що фінансова підтримка профспілки з боку роботодавця зумовлює її лояльність, зменшує імовірність консолідованої участі в акціях протесту разом з іншими профспілками.

Протидія держави застосуванню профспілками протестних (радикальних) форм захисту прав та інтересів працівників, використання протиправних дій проти ініціаторів та учасників акцій протесту свідчать про те, що держава не зацікавлена в активних і потужних профспілках, що можуть бути не лише учасниками формальних процедур соціального партнерства, а й досить сильними опонентами.

Переорієнтація профспілок з відстоювання інтересів працівників на відстоювання інтересів держави (одержавлення профспілок)

Цей процес триває з початку 1990-х років і фактично є продовженням радянської політики стосовно профспілок. Показовим у цьому сенсі є звернення до профспілкових лідерів тодішнього Президента України Л.Кравчука: “Ми цінуємо в профспілках організовану впливову силу і сподіваємося, що ця сила буде конструктивною, консолідуватиме трудівників, працюватиме на будівництво незалежної України. Я звертаюся до вас з проханням утриматися сьогодні від крайніх заходів тиску на Уряд. Я зовсім не хочу сказати, що має припинитися робота по захисту інтересів народу. Тоді втрачається зміст вашої роботи. А ще прошу не вдаватися до невиважених кроків, а здійснювати захист людей цивілізованими методами, цивілізованим шляхом”¹²⁹.

Перше звернення до профспілок новообраного Президента Л.Кучми в 1994р. також містило пропозицію запровадити тимчасовий мораторій на страйки¹³⁰. Ця пропозиція зустріла розуміння з боку профспілок, що, в поєднанні з кредитом довіри населення до нового глави держави, зумовило зниження страйкової активності в 1995р.

Водночас, у лютому 1994р. була вперше офіційно зареєстрована заборгованість із виплат заробітної плати, що на той час складала 2239 млрд. крб. На 1 січня 1995р. заборгованість зросла більш ніж у півтора рази й досягла 3600 млрд. крб.¹³¹ Протягом 1995р. на фоні різкого зниження страйкової активності (порівняно з 1994р. — майже в сім разів за показником кількості підприємств, що страйкували) заборгованість із заробітної плати зросла в 16 разів і склала на 1 січня 1996р. 57541 млрд. крб.¹³² За темпами зростання заборгованості із заробітної плати Україна тоді посіла перше місце серед країн СНД, а через кілька років

заборгованість вже перевищила 6 млрд. грн.¹³³ Більше того, стрімкими темпами зростало безробіття. За нормативами МОП, в 2000р. Україна досягла рівня масового безробіття: офіційно зареєстрований рівень безробіття оцінюється МОП на рівні 12%; реальний — близько 20%¹³⁴.

Можна припустити, що зростання заборгованості та безробіття в Україні навряд чи досягло б таких високих темпів, якби профспілки зайняли більш рішучу позицію. Між тим, Президент України й надалі послідовно виступав проти “радикалізації” і “політизації” профспілок і настійно радив “закріпити і зробити необоротною тенденцію переходу профспілок від радикальних страйкових методів обстоювання прав та інтересів своїх членів до цивілізованих переговорних процедур”¹³⁵. Однак, як було показано в розділі 1, ефективність “цивілізованих переговорних процедур” за нинішніх умов є надзвичайно низькою. У першу чергу, в частині вирішення проблем дотримання прав працівників на винагороду, створення нових робочих місць, відшкодування втрати працездатності тощо.

Між тим, саме держава є ініціатором впровадження залишкового принципу виплат заробітної плати та накопичення багатомільярдних заборгованостей. Невиплачені заробітна плата та інші соціальні виплати використовувалися Урядом України фактично як *примусовий, безстроковий і безоплатний* (безвідсотковий) кредит державі з боку населення. Таким чином, ці заборгованості стали засобом покриття за рахунок населення помилок Уряду в його бюджетній політиці.

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Виступ Президента Л.М.Кравчука на II (позачерговому) з'їзді ФНПУ. — Профспілки України, 1992, №3-4, с.14.

¹³⁰ УНІАР, 26 жовтня 1994р.

¹³¹ Осовий Г. Ситуаційний аналіз заборгованості по виплаті заробітної плати в Україні (за оцінкою профспілок) — Україна: аспекти праці, 1996, №7-8, с.20.

¹³² Там само.

¹³³ У 1999р. сума заборгованості із заробітної плати становила 6,5 млрд. грн. Див.: Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році..., с.250.

¹³⁴ Див.: Панченко А. Лучшая участь для украинца — аборт. — Сегодня, 9 июля 2001г., с.6. Вітчизняна статистика оцінює безробіття на рівні близько 4%, незалежні експерти — 30-40%, з урахуванням різних форм прихованого безробіття.

¹³⁵ Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році..., с.17.

Не вирішуючи ефективно питання виплат заборгованостей у рамках структур соціального партнерства і продовжуючи практику кредитування власної політики коштом населення, держава фактично використовує ці структури для нав'язування профспілкам власної позиції і змушує їх підтримувати власний, в окремих випадках — хибний курс¹³⁶. В результаті, формується такий тип "соціального партнерства", за якого інтереси найманих працівників враховуються та задовольняються переважно за "залишковим принципом", мірою можливостей роботодавця, яку той сам визначає¹³⁷.

2.3 ПРОФСПІЛКИ І ПРИВАТНІ РОБОТОДАВЦІ

Ставлення роботодавців-власників до діяльності профспілок на приватних (приватизованих) підприємствах є загалом негативним. Протидія профспілковій активності працівників з боку власника зводиться або до прямої заборони профспілки, або до створення підконтрольної ("жовтої") профспілкової структури. Поширення подібної практики в Україні визнають і профспілкові лідери, і представники органів державної влади, і фахівці.

Так, голова ФПУ О.Стоян одним із завдань Федерації вважає пошук форм впливу профспілок "на приватизованих і малих підприємствах, де не хочуть бачити профспілку, яка б стояла на захисті інтересів людей"¹³⁸.

Голова Київської обласної державної адміністрації А.Засуха наводить наступний, досить типовий приклад: "На Васильківському заводі "Електробудприлад" працювало 1500 працівників. Після так званої приватизації нові "господарі" почали звільняти працівників, причому з грубими порушеннями Кодексу законів про працю, без згоди профкому. Коли ж деякі із звільнених працівників звернулися до суду, адміністрація направила туди ж довідку,

що на заводі профспілкової організації немає, а профком ліквідовано"¹³⁹.

Як свідчить радник Федерації солідарних профспілок України М.Бут, "вже зараз значна кількість підприємств, навіть у державному секторі, не мають профспілкових організацій; у підприємницькому секторі, за деякими даними, такі підприємства складають понад 90%; немає профспілкових організацій на підприємствах з іноземним капіталом. Причина відома — підприємці їх не бажають, а працівники побоюються їх створювати"¹⁴⁰.

Про труднощі діяльності профспілок на приватних підприємствах свідчить і громадська думка (таблиця "Оцінка можливостей успішної діяльності профспілок на підприємствах різних форм власності").

Як видно з таблиці, майже половина опитаних (48,2%) оцінюють можливості діяльності профспілок на приватному підприємстві як низькі, лише 11,4% — вважають їх високими. Найбільш сприятливими для діяльності профспілок залишаються державні підприємства — у цьому переконані 45% опитаних, і лише 16,4% респондентів оцінюють державне підприємство як несприятливе для діяльності профспілок.

Отже, ставлення нових роботодавців-власників до профспілок не сприяє ствердженню цивілізованих соціально-трудових відносин, розвитку профспілкового руху і навіть створює загрозу профспілкам як інституції громадянського суспільства.

2.4 ПРОФСПІЛКИ І ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ

Участь профспілок у політичних процесах диктується потребою представництва, захисту та лоббіювання їх інтересів в органах державної влади, зокрема, в Парламенті.

Профспілки використовують різні форми участі в політичному процесі: контакти з існуючими політичними партіями та підтримка їх під час виборчих кампаній; створення (ініціювання) власних політичних партій; висування кандидатів від профспілок у мажоритарних округах під час парламентських виборів та ін. Зі свого боку, більшість політичних партій України декларують наміри співпрацювати з профспілками, підтримувати та просувати їх інтереси в органах державної влади.

У цьому підрозділі стисло аналізується досвід участі профспілок у виборчих кампаніях; прогнозуються можливі варіанти участі профспілок у парламентських виборах 2002р., розглядаються форми взаємодії профспілок і політичних партій.

Оцінка можливостей успішної діяльності профспілок на підприємствах різних форм власності, % опитаних

	Низька	Посередня	Висока
Державне підприємство	16,4%	19,9%	45,0%
Колективне підприємство	19,8%	23,1%	27,6%
Відкрите акціонерне товариство	22,7%	24,2%	20,3%
Закрите акціонерне товариство	24,9%	22,2%	20,0%
Спільне підприємство	25,5%	20,8%	16,8%
Приватне підприємство	48,2%	11,0%	11,4%

¹³⁶ Показовою у сенсі переорієнтації профспілок з пріоритетів захисту прав працівників на пріоритети виробництва є еволюція структури Генеральних угод. Якщо перші дві Генеральні угоди мали першим розділом "Гарантії соціального захисту населення", третя — "Оплата праці", то нині діюча, шоста Генеральна угода починається вже розділом "Сприяння розвитку виробництва, забезпечення продуктивної зайнятості".

¹³⁷ Ця проблема є характерною й для інших посткомуністичних країн. Російський економіст Р.Яковлев з цього приводу зазначає: "В країнах СНД склалися позаринкові моделі криміналізованої економіки... Для такої моделі заробітна плата як ціна робочої сили взагалі не потрібна. Цій моделі відповідає інша економічна сутність того, що ми називаємо "заробітною платою". Це мінімізована частка доходу власника (роботодавця), яку він змушений виплачувати робітникам, які перебувають у нього на утриманні, після виплати обов'язкових платежів до бюджету та позабюджетних фондів, а також визначення частки доходу, що належить йому самому. В ринковій моделі економіки залишковим є дохід власника (роботодавця): з доходу він, перш за все, розраховується з працівниками та за зобов'язаннями. В моделі, що склалася, залишковою є частка доходу, що надходить на утримання працівників" (вигілено реч.). Див.: Яковлев Р. Оплата труда в условиях криминализованной экономики постсоциалистических государств. — Україна: аспекти праці, 2000, №5, с.23.

¹³⁸ Олександр Стоян: "Ми — за конструктивну співпрацю"..., с.2.

¹³⁹ Засуха А. Регулювати трудові відносини. — Профспілкові вісті, 16 лютого 2001р., с.5.

¹⁴⁰ Див. статтю А.Бута "Профспілки незалежної України: реалії та перспективи", яка розміщена в цьому журналі.

Висновки та уроки з попереднього досвіду

Аналіз участі профспілок України в політичних процесах дає можливість виокремити наступні тенденції.

1. Від політичної нейтральності, характерної для початкового етапу профспілкового руху в Україні, профспілки перейшли до більш активної участі в політичному житті.

Стрімкий розвиток соціально-політичних процесів на початку 1990-х років змусив як традиційні, так і нові профспілки до відмови від політичної нейтральності¹⁴¹. Так, II з'їзд ФНПУ (1992р.) визнав курс на аполітичність профспілок помилковим¹⁴², а О.Стоян (тоді — кандидат на посаду голови ФНПУ) зробив заяву, в якій йшлося про необхідність конституційного визнання профспілок елементами політичної системи та про можливість створення профспілкової партії¹⁴³. До цього періоду належать і перші спроби створення політичних партій за участю нових профспілок¹⁴⁴.

У парламентських виборах 1994р. взяли участь як традиційні (ФПУ), так і нові профспілки, зокрема, НПУ та ВПМУ. В результаті, народними депутатами України були обрані представники ФПУ та ВПМУ. Комісію з питань соціальної політики та праці Верховної Ради України очолив голова Соціал-демократичної партії України (СДПУ) Ю.Буздуган, якого підтримували Солідарні профспілки України та ФПУ "Солідарність".

2. Спроби створення профспілками власних політичних структур не мали успіху та викликали негативну реакцію з боку впливових політичних партій.

Впровадження у 1998р. змішаної системи виборів до Парламенту зумовило активізацію зусиль як традиційних, так і нових профспілок у напрямі створення власної профспілкової партії. За ініціативи чи участі профспілок, були засновані ряд політичних структур. ФПУ "Солідарність" виступила одним із ініціаторів створення Партії національного відродження України (ПНВУ); Всеукраїнська

федерація профспілок "Наше право" — Християнсько-демократичного союзу "Вперед, Україно!". Питання про створення партії "Об'єднаний трудовий фронт" обговорювалося на нараді голів профкомів ППВП (липень 1997р.).

Показовою стала спроба створення політичної партії найпотужнішим профспілковим об'єднанням країни — ФПУ¹⁴⁵. Перші ж повідомлення про заснування профспілкової партії — Всеукраїнської партії трудящих (ВПТ) — викликали негативну реакцію з боку, передусім, партій, що мали реальні шанси на перемогу у виборчій кампанії. Та обставина, що на утворення ВПТ негативно відреагували партії як лівого¹⁴⁶, так і правого спрямування¹⁴⁷, свідчить, що проблема полягала не в ідейній спрямованості профспілкової партії, а в самому факті її створення.

Водночас, партії заохочували профспілки до взаємодії у боротьбі з політичними опонентами. Так, Народний Рух України (НРУ) уклав угоду про співпрацю з Національною конфедерацією профспілок України (НКПУ) — на той час другим за чисельністю, після ФПУ, профоб'єднанням в Україні¹⁴⁸. Суть угоди полягала в тому, що НКПУ

¹⁴¹ На початковому етапі реформування профспілок відмова від активної участі в політичному житті диктувалася прагненням дистанціюватися від КПРС та сприймалася як ознака незалежності профспілки.

¹⁴² "Продекларувавши свого часу нейтральність до політичних партій, ми помилково вважали, що профспілки не повинні втручатися в політику. Але життя підказує нагальну необхідність їх участі в політичному житті. Самоізоляція, відмова від політичних цілей може лише ускладнити становище профспілок, відкинути їх за межі політичного життя України". Див.: Єфіменко М. Звіт Центральної Ради ФНПУ II з'їзду ФНПУ. — Київ, 1992, с.8.

¹⁴³ "Головна моя позиція: до соціального захисту трудящих — через політичні дії. Треба ставити вимоги, щоб внесли до Конституції визнання профспілок як складової частини політичної системи нашої держави. Для захисту інтересів трудівників і прав профспілок в органах державної влади можливе створення політичної партії". Див.: Програма дій О.М.Стояна. — Профспілки України, 1992, №3-4, с.24-25.

¹⁴⁴ В 1992р., за участі групи лідерів Солідарних профспілок України, було проголошено створення Української лейбористської спілки. Спілка провела лише одну акцію у грудні 1992р. (з різкою критикою Уряду Л.Кучми) і згорнула свою діяльність. Питання про створення профспілкової партії розглядалося у квітні 1994р. на нараді представників семи профспілок і профоб'єднань (Солідарні профспілки України, Профспілка-асоціація льотного складу цивільної авіації, Профспілка інженерно-технічних працівників авіапідприємств, Незалежна профспілка військовослужбовців та ін.).

¹⁴⁵ До такого кроку Федерацію підштовхнула, крім іншого, різна політична та геополітична зорієнтованість населення Західного та Східного регіонів України. "Якщо ми будемо підтримувати ліві сили, — зазначав голова ФПУ О.Стоян, — це можуть бути члени профспілок східних регіонів, — то ми можемо розколотися, тому що члени профспілок західних регіонів їх не підтримують; якщо ми підтримаємо праві партії, то це також може призвести до негараздів". Див.: Розвиток демократії в Україні: 1997 рік. — Київ, 1998, с.99.

¹⁴⁶ Наприклад, у газеті "Комуніст" (орган КПУ) йшлося "Всіляко підтримується створення "Всеукраїнської партії трудящих" під егідою продажної верхівки профспілок, а також так званої "робітничої партії"... Вказані "партії створюються для того, щоб відібрати на виборах у Компартії і Соцпартії максимально можливу кількість голосів виборців". Див.: Большеї сплоченности, большеї дисциплины, более дружной работы. — Комуніст, №17-18, квітень 1997р., с.3.

¹⁴⁷ Тодішній лідер НРУ В.Чорновіл зазначив, що вважає "абсолютно неприпустимим" створення партії профспілок і стверджував, що НРУ "зробить усе, щоб цього не сталося"; водночас, він висловив підтримку бажанню профспілок "вступити в союз з тією чи іншою партією". Див.: Всеукраїнские ведомости, 5 февраля 1997г., с.3.

¹⁴⁸ Йшлося також про блокування НРУ та Федерації профспілок працівників кооперації та інших форм підприємництва. Див.: Лахновський А. Що краще: війна чи співпраця? — Час/Time, 8 травня 1997р., с.7.

братиме участь у виборах у складі об'єднання "Рух — за народ, за Україну!", а НРУ представлятиме інтереси Конфедерації в органах державної влади. Блок НКПУ-НРУ проводив спільну агітацію проти лівих партій¹⁴⁹.

Мінімальне представництво профспілкових працівників у виборчих списках політичних партій засвідчило їх ставлення до профспілок як до "молодшого" союзника¹⁵⁰. Так, до списку Комуністичної партії України, що налічував 225 осіб, були включені лише три представники профспілок, до списку НРУ — жодного. В цілому представники профспілок склали лише 4,5% загального складу партійних списків¹⁵¹; лише вісім профспілкових працівників посіли місця в перших "п'ятірках" різних політичних партій¹⁵².

3. Профспілки вже отримали певний досвід проведення виборчих кампаній — висунення та підтримки кандидатів у мажоритарних округах, політичної співпраці, створення передвиборних блоків з політичними партіями, надання їм організаційної та агітаційної підтримки.

Досвід виборчої кампанії Всеукраїнської партії трудящих показав, що **неполітична організація, якою за визначенням є профспілка, не має шансів консолідуватися на засадах єдиної політичної платформи**. ВПТ отримала на виборах лише 0,79% голосів, за неї проголосували близько 211 тис. виборців — при тому, що чисельність профспілок лише ФПУ декларувалася тоді на рівні близько 20 млн. осіб.

Регіональні розбіжності політичних настроїв членів профспілкових організацій з різних областей України призвели до того, що партії працювали, як правило, не з профоб'єднаннями в цілому (оскільки така співпраця мала мінімальний ефект), а з їх членськими організаціями, переважно на регіональному або галузевому рівні. Це не сприяло

консолідації зусиль профспілок у виборчій кампанії. В результаті розпорошення зусиль, певних регіональних розбіжностей, членські організації, наприклад, ФПУ підтримали не одну, а 11 різних партій¹⁵³.

Підтримкою з боку профспілкових структур, особливо у Східному регіоні користувалися ліві партії. Попри відсутність офіційно підписаних угод, КПУ справляла значний вплив на діяльність галузевих профспілкових комітетів на деяких крупних підприємствах Луганщини, що сприяло перемозі комуністів на виборах 1994р в цьому регіоні. У виборчій кампанії 1998р. також відзначалося блокування лівих партій (КПУ, СПУ) з профспілковими організаціями та їх лідерами на регіональному рівні. Зокрема, був утворений блок "Трудовий Донбас" на чолі з лідером донецьких комуністів, головою обласної Ради ФПУ В.Харою. Напередодні виборів подібні об'єднання активно діяли в 11 областях України¹⁵⁴.

Перспективи участі профспілок у парламентських виборах 2002р.

Парламентська виборча кампанія 2002р. зараз знаходиться на етапі інтенсивних політичних консультацій щодо створення виборчих блоків і об'єднань. Політичні партії ще не визначилися стосовно конкретних союзників серед профспілок. Однак, вже зараз можна стверджувати, що більшість партій будуть намагатися активно залучати можливості профспілок для проведення виборчої кампанії¹⁵⁵, укладати з ними угоди на центральному та регіональному рівні¹⁵⁶.

Профспілки теж знаходяться на політичному роздоріжжі. Профспілковий актив як традиційних, так і нових профспілок ще не сформував остаточної позиції щодо шляхів участі профспілок у виборчій кампанії. Серед профспілок (за виключенням НПГУ, яка підтримала опозиційний блок "Форум національного порятунку") також продовжується

¹⁴⁹ Див., наприклад: Пивоваров Ю. "Как А.Мороз "выбивает" дополнительные голоса на выборах". — Независимость, 21 января 1997г., с.1,2. У статті різко критикувалася, зокрема, антипрезидентська діяльність Соціалістичної партії України (СПУ).

¹⁵⁰ До винятків можна віднести Українську соціал-демократичну партію (УСДП), для якої співпраця з профспілками набула постійного характеру — насамперед, завдяки копійкій роботі її лідера В.Онопенка в галузі законодавчого забезпечення діяльності профспілок.

¹⁵¹ Не рахуючи самої Всеукраїнської партії трудящих, дві третини виборчого списку якої (58 із 87) склали прізвища профспілкових працівників.

¹⁵² До складу першої п'ятірки виборчого блоку "Трудова Україна" входив голова ЦК Профспілки працівників вугільної промисловості України В.Держак; Соціал-демократичної партії України — голова ЦК Профспілки суднобудування України Ю.Тихонов; виборчого блоку "Соціально-ліберальне об'єднання" — голова Ради Федерації профспілок працівників кооперації та інших підприємництва Н.Кожев'їна; Партії духовного, економічного і соціального прогресу — голова Об'єднання вільних профспілок України М.Волинець. Чотири профспілкові працівники (О.Стоян, Л.Вернигора, В.Зубков, А.Пожидаєв) входили до першої п'ятірки виборчого списку ВПТ.

¹⁵³ "30 партій взяли участь у виборах, і всі робили ставку на профспілки. Нам не вдалося консолідуватися: 11 партій підтримувала Федерація профспілок. Нас розтягли. Деякі підтримали міфічну соціал-демократичну партію, якої практично не було. Донбас підтримав комуністичну партію. Прозахідні профспілки підтримали РУХ". Див.: Александр Стоян: Два урока из жизни профсоюз..., с.4.

¹⁵⁴ Голобуцький О., Кривошеєнко О., Кулик В. Выборы-98. — Київ, 1997, с.24.

¹⁵⁵ Наприклад, виразний курс на зближення з профспілками взяла партія "Трудова Україна". Її програмні заяви майже дослівно збігаються з програмами традиційних профспілок. Партія "зобов'язується надавати всіляку підтримку розвитку та діяльності українських профспілок". Див.: Коричька Л. Трудовий маніфест України. — Человек и закон, 2001, №5, с.8.

¹⁵⁶ До тактики роботи з профспілками на регіональному рівні вдається, зокрема, СПУ. За словами секретаря політради СПУ Ю.Луценка, партія має намір "підписати угоди з усіма галузевими профспілками на рівні областей". Профспілки зобов'язуються підтримати партію на виборах в обмін на лоббування їх інтересів у Верховній Раді. Не виключено, що найактивніші члени профспілок увійдуть до виборчого списку СПУ. Див.: Украинские социалисты ищут поддержки профсоюзам. — <http://www.korrespondent.net>.

пошук конкретних політичних союзників. Однак, існують деякі ознаки того, що на парламентських виборах 2002р. може повторитися ситуація 1998р. й профспілкам (як і політичним партіям) не вдасться сконсолідуватися з тим, щоб Парламент нового скликання набув виразного політичного забарвлення.

Очевидно, що досвід попередніх виборчих кампаній, політична тактика, вироблена профспілками та політичними партіями, будуть використані під час проведення парламентських виборів 2002р.

Теоретично, можливі наступні варіанти участі профспілок у парламентській виборчій кампанії 2002р.:

- ❖ профспілки відмовляться від активної участі у виборчій кампанії;
- ❖ профспілки зосередяться на підтримці своїх кандидатів у мажоритарних округах;
- ❖ профспілки утворять і підтримають на виборах власну політичну партію;
- ❖ профспілки підтримають вже існуючі впливові політичні партії (блоки партій).

Варіант 1. Відмова профспілок від активної участі у виборчій кампанії. Цей варіант є малоімовірним, з огляду на негативний досвід перших років становлення профспілкового руху в Україні, коли профспілки залишалися поза політикою. Водночас, окремі профспілкові лідери наполягають на відмові від підтримки на виборах будь-якої політичної партії. На цьому наголошує, зокрема, голова ЦК Профспілки працівників культури України Л.Перелігіна, яка вважає неможливою офіційну підтримку програми якоїсь однієї партії, оскільки до профспілок входять члени різних політичних партій¹⁵⁷.

Варіант 2. Підтримка профспілками переважно своїх кандидатів у мажоритарних округах. Окремі лідери профспілкового руху пропонують зосередитися на підтримці лише кандидатів-мажоритарників. Такою є позиція, наприклад, заступника голови Незалежної профспілки військовослужбовців та працівників силових структур В.Махницького¹⁵⁸, який ставить під сумнів можливість одержання профспілками вигоди від співробітництва з політичними партіями. Очевидно, що підтримка профспілками кандидатів у мажоритарних округах дійсно матиме місце, однак вона буде поєднуватися з іншими формами участі у виборчій кампанії.

Варіант 3. Створення профспілками власної політичної партії та підтримка її на виборах. Поразка ВПТ на виборах 1998р., різні політичні орієнтації членів профспілок і профоб'єднань роблять повторну спробу створення профспілкової партії досить сумнівною. Водночас, ідею створення такої партії не можна вважати вичерпаною, що підтверджують результати соціологічного дослідження УЦЕПД, проведеного серед активістів традиційних і нових профспілок. За даними опитування, 17% профспілкових активістів НППУ переконані, що незалежні профспілки повинні створити власну політичну партію. Приблизно така ж частка активістів ФПУ (18%) висловила готовність підтримати на виборах ВПТ.

Є підстави стверджувати, що **навіть якщо профспілки знову візьмуть курс на створення власної політичної партії, то вони не можуть розраховувати на активну підтримку їх зусиль з боку населення.** Як свідчать результати загальнонаціонального соціологічного дослідження УЦЕПД, громадська думка в цілому неохоче ставиться до участі профспілок у політичній діяльності, причому навіть у формі підтримки політичних партій, що висувають гасла соціального захисту найманих працівників.

Як видно з діаграми **“Якою мірою профспілки повинні брати участь у політичному житті?”**, переважна більшість (61,2%) опитаних вважають, що профспілки повинні займатися лише соціально-трудохими відносинами в діалозі з державою і роботодавцями; вчетверо менше респондентів (15,3%) припускають, що профспілки можуть підтримувати партії, що висувають гасла соціального захисту найманих працівників, і лише 8,6% — поділяють думку, що профспілки повинні створити політичну партію, яка братиме самостійну участь у парламентських виборах 2002р.

Варіант 4. Підтримка профспілками вже існуючих впливових політичних партій (блоку партій). Враховуючи наведені вище аргументи (та фактор часу), можна прогнозувати, що на наступних парламентських виборах профспілки дійсно підуть таким шляхом (що не виключає підтримки ними своїх кандидатів у мажоритарних округах). Водночас, маючи негативний досвід нехтування партіями інтересів профспілок, останні прагнуть входити в контакт з партіями, створюючи попередньо блоки громадських організацій та висуваючи конкретні вимоги — стосовно включення представників профспілок до прохідної частини партійного виборчого списку, а також взаємодії та просування інтересів профспілок у новообраному Парламенті. Таке припущення підтверджують події, що передують активному розгортанню виборчої кампанії 2002р.

Так, голова ФПУ О.Стоян, визначаючи цілі та завдання очолюваного ним об'єднання, назвав серед них наступну: “Максимально використати можливості впливу ФПУ на політичне життя держави і

¹⁵⁷ інтерв'ю з Л.Перелігіною розміщене в цьому журналі.

¹⁵⁸ інтерв'ю з В.Махницьким розміщене в цьому журналі.

суспільства, забезпечити перемогу на майбутніх парламентських виборах і створити потужну фракцію у Верховній Раді України”¹⁵⁹. Ще в квітні 2000р. голова ФПУ висунув ініціативу створення Всеукраїнської координаційної ради “Народна солідарність”, що подавалося як “серйозна заявка на формування у майбутньому потужного об’єднання усіх прогресивних, соціально орієнтованих організацій і об’єднань”¹⁶⁰. 11 липня 2001р. був створений Всеукраїнський блок “Народна солідарність — за соціальну справедливість”¹⁶¹. У заяві про створення блоку йдеться про те, що він “підтримує на виборах ті політичні партії, які реально захищають інтереси громадян, утворить з ними виборчий блок з включенням до його виборчих списків представників “Народної солідарності — за соціальну справедливість”¹⁶². Визначення конкретних політичних союзників віднесено на пізніший термін.

Водночас, окремі членські організації ФПУ вже встановлюють контакти з майбутніми політичними партнерами. Так, 28 серпня 2001р. Кіровоградська обласна Федерація профспілок підписала угоду про співробітництво з фракцією Верховної Ради України “Лівий центр”, очолюваною лідером СПУ О.Морозом¹⁶³.

Альтернативні профспілки, очевидно, будуть здійснювати вибір своїх політичних союзників за ознакою опозиційності політичної структури до діючої влади. Так, 10 липня 2001р. утворено виборчий блок демократичної опозиції “Форум національного порятунку” (ФНП), що об’єднав вісім політичних партій і громадських організацій (Всеукраїнське об’єднання “Батьківщина”, Українська народна партія “Собор”, Українська соціал-демократична партія, Українська республіканська партія, Українська консервативна республіканська партія, об’єднання “Антимафія”, Всеукраїнське об’єднання “За правду”, НПГУ)¹⁶⁴. Лідером ФНП обрано голову Всеукраїнського об’єднання “Батьківщина” Ю.Тимошенко¹⁶⁵. Декларацію про створення блоку підписали також голови Патріотичної партії та Української християнсько-демократичної партії. Повідомляється, що партії об’єдналися в цей блок, щоб перемогти на виборах

до Парламенту, створити в ньому більшість, сформувати Уряд, достроково усунути від влади Президента Л.Кучму¹⁶⁶. 16 липня 2001р. IV з’їзд НПГУ прийняв рішення про приєднання до блоку; при цьому делегати поставили умову — профспілка повинна мати три місця у списку, в т.ч. одне — в першій п’ятірці¹⁶⁷. Аналогічне рішення прийняла також КВПУ.

Профспілки, як неполітичні організації, об’єднують громадян різних політичних орієнтацій, що унеможливає формування узгодженої позиції різних профспілок. Як свідчать результати соціологічного опитування УЦЕПД, 50% активістів традиційних профспілок переконані, що профспілки не повинні підтримувати жодну з політичних партій; серед активістів НПГУ такої думки дотримуються лише 10% респондентів. Неузгодженість позицій підтверджують і окремі події, що вже сталися в ході підготовки до парламентських виборів. Так, відразу після підписання згаданої угоди про співпрацю між СПУ та Федерацією профспілок Кіровоградської області стало відомо, що не всі керівники членських організацій Федерації згодні з позицією її керівництва. Наприклад, голова профспілки Кіровоградської дирекції ВАТ “Укртелеком” Л.Ігнатова застергла право своєї організації “на власну позицію і власну думку”¹⁶⁸.

¹⁵⁹ Стоян О. Ми працюємо для людей. — Профспілкові вісті, 6 жовтня 2000р., с.2.

¹⁶⁰ Брудницька Л. Епілог. Від олігархічних війн — до щастя народного. — Вісник ФПУ, 2000, №7, с.4.

¹⁶¹ До блоку ввійшли: ФПУ (лідер — О.Стоян, 14,6 млн. членів); депутатська група “Солідарність” (П.Порошенко, 21 народний депутат України); Українська спілка ветеранів Афганістану (С.Червонопиский, 70 тис. осіб); “Союз Чорнобиль України” (Ю.Андреев, спирається на 3,5 млн. постраждалих); Союз організацій інвалідів України (В.Рябенко, в Україні — понад 2,5 млн. інвалідів, майже половина з них — члени Союзу). Цікаво, що три суб’єкти новоствореного блоку вже одного разу блокувалися. Напередодні виборів до Парламенту у 1998р. Організація ветеранів України, Українська спілка ветеранів Афганістану та “Союз Чорнобиль України” утворили Союз “Соціальна справедливість”. Деякі аналітики розцінювали цей Союз як силу, що буде “достатньо впливати” на результати виборів. З іншого боку, їх вплив може мати досить віртуальний характер, оскільки чисельність (як і у випадку з профспілками) не визначає політичну впливовість. Правда, С.Червонопиский уже згадав про колишнє блокування: “Ми знаємо ціну словам та обіцянкам, які тоді лунали від наших начебто партнерів. Це політичні шахраї”. Див.: Дашевський А. “Солідарна справедливість” готується до штурму. — Україна молода, 12 липня 2001р., с.3.

¹⁶² Заява про створення всеукраїнського блоку “Народна солідарність — за соціальну справедливість”. — Профспілкові вісті, 20 липня 2001р., с.2.

¹⁶³ УНІАН, 29 серпня 2001р.

¹⁶⁴ Втім, блок створено лише на рівні керівництва, що не означає безумовної його підтримки регіональними та місцевими структурами усіх названих партій. У заяві Організації українських націоналістів в Україні стверджується, що члени ряду обласних і районних організацій УРП, УКРП, Української християнсько-демократичної партії звернулися до Організації українських націоналістів в Україні з пропозицією про створення альтернативного ФНП правого політичного блоку. Див.: Заява Організації українських націоналістів в Україні. — Рух — єдність, 24 серпня 2001р., с.3.

¹⁶⁵ Знову — Юлія. — Захід, 13 липня 2001р., с.1. Заступником голови блоку обрано голову Української народної партії “Собор” А.Матвієнка, керівником штабу — голову парламентської фракції “Батьківщина” О.Турчинова.

¹⁶⁶ За первой победой — вторая. — Аспект, №8, июль 2001г., с.2

¹⁶⁷ З’їзд непокірної профспілки. — Нова альтернатива, 9 серпня 2001р., с.3.

¹⁶⁸ Див.: Партнерство ради трудящихся. — Украина-Центр, 31 августа 2001г., с.4.

ЯКОЮ БУДЕ РОЛЬ ПРОФСПІЛОК У НАСТУПНИХ ВИБОРАХ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ?

ПОЗИЦІЇ ПРОФСПІЛКОВИХ ЛІДЕРІВ

*Конфедерація
Вільних профспілок
України*

Михайло ВОЛИНЕЦЬ

У наступній виборчій кампанії до Верховної Ради профспілки вперше з часу набуття Україною незалежності намагатимуться взяти найактивнішу участь. Проте, владою і контролюючими органами вже проведена відповідна робота зі встановлення політичного контролю над профспілками. Винятком є лише незалежні профспілки, що входять до складу Конфедерації Вільних профспілок України. Всі інші — потрапили під контроль через управління та нераціональне використання (розкрадання) коштів соціального страхування, участь у комерційній діяльності, фінансове утримання з боку держави, підприємців або владних структур.

*Вільна профспілка
Київського
метрополітену*

Віктор ДІТКОВСЬКИЙ

Сумний досвід підтримки ФПУ на виборах 1994р. так званих незалежних кандидатів, які після обрання забули про своє "робітничо-селянське коріння", спонукав Федерацію шукати інші шляхи никнення в органи влади потрібних людей. Для цього фактично й була створена перед минулими виборами політична партія ФПУ під назвою Всеукраїнська партія трудящих.

Але профспілки мають відстоювати інтереси найманих працівників у процесі переговорів з роботодавцями та органами влади. Політичні ж партії намагаються і приходять до влади для управління державою. Якщо профспілки створюють політичні партії, то які ж функції вони будуть виконувати у випадку приходу до влади? Не можна створювати систему і захищати когось від цієї системи одночасно.

Демократичні профспілки вже набули досвіду й навчилися впливати на хід законотворчого процесу. Співробітництво з

політичними партіями та представлення інтересів членів тих чи інших профспілок в органах влади можливе, але лише на договірній основі: ми вам — голоси, а ви нам — соціальні гарантії. Як говорили в давнину: "Даю, аби взяти".

Профспілки готові співпрацювати з політичними партіями в ході передвиборної кампанії, але лише з тими, що вже проявили себе в справі захисту інтересів трудящих, наприклад, Українською соціал-демократичною партією в особі В.Онопенка.

На завершення, хочу навести приклад з досвіду американських колег: 36% голосів на останніх виборах у США склали голоси членів профспілок.

*Федерація Солідарних
профспілок України*

Сергій КИТАЄВ

Прогнозувати роль профспілок у виборчій кампанії важко, але я вважаю, що вона буде більш значною, ніж це було до тепер.

Всеукраїнська партія трудящих України не стала масовою та впливовою, хоча вона формувалася на основі профспілок, що входять до ФПУ. Профспілкові політичні партії скоріше відіграють роль "підношувачів набоїв".

Про співпрацю з профспілками в своїй програмі заявила Соціалістична партія України, але поки що практичних дій не спостерігається.

Більш вагомий внесок у відстоювання вимог профспілок особисто зробив лідер Української соціал-демократичної партії, народний депутат України В.Онопенко. Йдеться про його участь під час слухання в Конституційному Суді України питання щодо конституційності окремих статей Закону України про профспілки. Вважаю, що така співпраця профспілок з Українською соціал-демократичною партією не випадкова.

Ознайомлення з програмами найбільш впливових партій свідчить, що питання соціального блоку мають у них надто загальний вигляд. Водночас, на попередніх виборах передвиборчі програми партій та окремих депутатів завжди містили розлогі обіцянки працювати на користь виборців. До цих депутатів і партій має бути і, думаю, буде відповідне ставлення на наступних виборах.

*Федерація профспілок
працівників кооперації
та інших форм
підприємництва
України*

Наталія КОЖЕВІНА

Наступна виборча кампанія обіцяє бути гострішою та більш прагматичною, ніж попередня. Ми вже маємо досвід, коли деякі депутати пропонували взамін за їх підтримку вирішити за нас усі наші проблеми. Їм вдалося тоді відколоти від Федерації вісім обласних організацій (профспілка "Наше право"). Знову робляться спроби "розірвати" профспілки, але люди вже настилися гаслами та обіцянками. Необхідна політична сила, що консолідує суспільство. Я сподіваюся на блокування політичних партій і профспілок. Вже прийняте, спільно з головами обласних рад, рішення про укладання угоди з тими партіями, що входять до впливових фракцій Парламенту й готові відстоювати інтереси середнього класу. Без співробітництва з депутатами, без участі в законотворчому процесі розвиток профспілкового руху в Україні неможливий.

*Незалежна профспілка
військовослужбовців
та працівників
силових структур*

Вадим МАХНИЦЬКИЙ

Як показав досвід минулих виборчих кампаній, політичні партії більш зацікавлені в голосах членів профспілок, ніж у захисті та лоббіюванні їх інтересів. Відсутність реального профспілкового лоббі у Верховній Раді України обмежує вплив профспілок на законотворчий процес. Напередодні нової виборчої кампанії профспілкам пропонуються той же сценарій і ті ж умови участі у виборах. І багато профспілок, замість того, щоб створювати передвиборні об'єднання та блоки з іншими профспілками та громадськими організаціями соціальної спрямованості та провести своїх кандидатів до Верховної Ради в мажоритарних округах, погоджуються на сумнівну можливість одержання вигоди від співробітництва з політичними партіями.

Можливим і навіть бажаним є об'єднання зусиль галузевих профспілок для висування кандидатів, що користуються підтримкою керівництва галузі. Адже, за великим рахунком, на даному етапі економічного розвитку України інтереси представників роботодавців і працівників галузі нерідко збігаються. Прикладом є участь і підтримка профспілкою кандидатів у депутати з числа керівництва й апарату Міністерства оборони України, які докладають зусиль до проведення "певної роботи, спрямованої на вдосконалення чинного законодавства України щодо реалізації прав і пільг військовослужбовців, що надані їм відповідно до Конституції України, та недопущення їх зменшення" (з виступу начальника Головного управління виховної роботи Міністерства оборони України генерал-лейтенанта О.Процепка).

*Профспілка
працівників
культури України*

Людмила ПЕРЕЛІГІНА

Участь профспілок у політичних процесах в Україні — це надзвичайно важлива проблема діяльності всіх профспілок, у т.ч. профспілки працівників культури.

Кожний працівник, член нашої профспілки, як громадянин України, має право визначатись у політичному процесі, підтримувати програму політичної партії чи руху, враховуючи свої уподобання.

Що ж стосується профспілкового органу, який об'єднує колектив чи громадське об'єднання за професійною приналежністю, то він має бути незалежним від втручання політичних партій і не може офіційно підтримувати програму якоїсь однієї партії, об'єднання чи руху, тому що членами однієї профспілки можуть бути представники різних партій.

Отже, діяльність профспілки в умовах протистояння політичних партій має бути відокремлена від них, оскільки профспілка вирішує проблеми соціального захисту працівників галузей культури виключно відповідно до чинного законодавства та Конституції України.

В сучасних умовах профспілка не може прийняти рішення про підтримку програми однієї з політичних партій ще й тому, що вона об'єднує працівників галузей культури всієї держави. Безпосередньо на місцях як члени профспілки, так і профспілкові організації (об'єднання) можуть підтримувати ті партії, програми яких більше, краще й реальніше спрямовані на вирішення економічних проблем і соціальний захист населення.

*Всеукраїнська
профспілка
недержавного сектору
"Столиця — Регіони"*

В'ячеслав РОЙ

Профспілки залишаються найчисельнішими громадськими об'єднаннями в Україні, а відтак вони не зможуть залишатися осторонь такого явища громадського суспільства, як вибори. Профспілки будуть захищати інтереси трудящих і підтримуватимуть ініціативи тих політичних сил, ідеї яких спрямовані на досягнення цієї мети.

Крім того, саме профспілки можуть служити форумом взаємопорозуміння і згоди політичної, економічної і духовної еліт з народом, адже саме профспілки вміють вести конструктивний діалог.

Я вважаю, що саме нові незалежні профспілки зможуть допомогти Україні стати дійсно єдиною нацією.

*Федерація профспілок
України*

Олександр СТОЯН

З наближенням чергових виборів парламенту Федерація профспілок заздалегідь визначила свою позицію. У постанові Ради ФПУ "Про позицію Федерації профспілок України щодо участі у виборах до Верховної Ради та органів місцевого самоврядування 31 березня

2002р.", прийнятій ще на початку 2001р., визначено нашу позицію та завдання.

Саме на виконання цієї постанови Федерація профспілок України, Спілка ветеранів Афганістану, "Союз Чорнобиль України", Союз організацій інвалідів України, депутатська група "Солідарність" у липні 2001р. створили блок "Народна солідарність — за соціальну справедливість".

Вже наприкінці липня блок зробив перші кроки. Після детального обговорення конкретних пропозицій організацій-членів блоку надіслано пропозиції Президенту України, голові Верховної Ради, прем'єр-міністрові України. Всі вони стосуються посилення соціального захисту громадян, зокрема, передбачення в Державному бюджеті-2002 видатків на підвищення мінімальної заробітної плати, оплати праці працівників бюджетної сфери, коштів на соціальний захист колишніх і теперішніх працівників Чорнобильської АЕС, розширення прав інвалідських організацій.

Значна частина пропозицій стосується розробки та прийняття законодавчих актів соціального спрямування.

На більшість пропозицій вже зреаговано. А члени депутатської групи "Солідарність" слідкуватимуть за тим, аби законодавчі пропозиції були враховані максимально. Вони виступатимуть у парламентських Комітетах, на сесійних засіданнях з аргументами щодо необхідності їх прийняття.

Звичайно, що створення блоку зорієнтоване й на майбутні вибори. Блок відкритий для громадських організацій, партій.

Зараз відбуваються консультації. Об'єднуватися, чи не об'єднуватися, і з ким, у виборних перегонах — говорити ще рано.

Вважаю, що для всіх профспілок і цього разу найважливішим є не втратити свого впливу в законодавчому органі, а найкраще було б здобути можливість створити профспілкову фракцію в парламенті.

ПОЗИЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ

*Народний Рух
України за єдність*

Богдан БОЙКО

Частина профспілкових організацій утворена політичними структурами. Навряд чи мають перспективу профспілки, які "підв'язують" себе під ту чи іншу політичну силу. Гадаю, у політичній боротьбі під час передвиборної кампанії буде досить активною Незалежна профспілка гірників України на чолі з М.Волинцем, але навряд чи вона матиме значний вплив на результати виборів. Адже те, що декларує верхівка, не завжди є керівництвом до дії для всіх рядових членів організації. Що ж до інших профспілкових об'єднань, то, знову ж таки, позиція профспілкових лідерів не завжди означає, що в основній своїй масі члени профспілок виконуватимуть волю лідерів. Можливі варіанти використання профспілкових коштів на виборах, відмивання коштів через профспілки при фінансуванні тих чи інших виборчих процесів. Цей варіант можливий, але це справа правоохоронних органів, що мають відслідковувати такі моменти. Загалом, на мою думку, на виборах до Верховної Ради 2002р. вирішальної ролі профспілки не відіграватимуть.

Юрій БУЗДУГАН

Стосовно участі профспілок у наступній виборчій кампанії, то очевидно, що вони знову, як і в кампаніях 1994р. та 1998р. підуть порізно, орієнтуючись на різні партії, різних лідерів і підтримуючи, як правило, групи, що не відстоюватимуть їх інтереси.

*Патріотична
партія України*

Микола ГАБЕР

Профспілки мають займатися турботою про людей, а не політикою. Залучаючись до виборчої боротьби, потрібно буде

переорієнтуватися з профспілкової на суто політичну роботу, мобілізавши всі ресурси (матеріальні, фінансові, людські) на вибори. Не думаю, що рядовими членами профспілок це буде сприйнято позитивно.

До того ж, зараз в Україні немає єдиної профспілкової організації, яка могла б вплинути на результати виборів значною мірою. Не мають вони й реальної влади. На жаль, сьогодні профспілки ще надто слабкі, щоб постояти навіть за себе. Багато хто з них просто чекають, коли той чи інший виборчий блок або окрема партія згадають про них.

Крім того, згідно з чинним законодавством, половина депутатів обираються за партійними списками, а це означає, що профспілки мало вплинуть на виборчий процес.

Проте, можна припустити, що якоюсь мірою можуть зіграти свою роль галузеві профспілки, які будуть підтримувати керівників своїх підприємств. Тут ясно, що коли керівник входить до тієї чи іншої політичної партії, то й профспілка його підприємства віддасть свої голоси за неї. Інакше ... Тобто, — можна говорити про роль профспілок у наступній виборчій кампанії, але реально будуть грати роль зовсім інші обставини.

Ясна річ, вирішення соціально-економічних проблем можливе, коли лідери профспілок не лише ведуть розмови з Урядом, а й мають можливість безпосередньо впливати на зміни законодавства. Сьогодні ж профспілки здебільшого лише шляхом страйків частково вирішують проблеми своїх членів.

Таким чином, саме включення профспілкових лідерів до прохідної частини партійних списків та ефективність співпраці відповідних партій з конкретними професійними спілками в питаннях захисту інтересів людей праці вплине на підтримку ними тих чи інших партій.

*Українська народна
партія "Собор"*

Анатолій МАТВІЄНКО

Роль профспілок залежатиме від того, чи зможемо ми започаткувати здоровий профспілковий рух, коли держава і роботодавець зрозуміють, що діяльність профспілок є необхідною для гарантування безпеки умов праці, нормальної перспективи розвитку — і галузі в цілому, і тих, хто працює у цій галузі.

Профспілкам не можна погоджуватися з тим, що їх заколисує через загравання або підкуп лідерів, а потрібно обирати лідерів, які будуть служити не державі,

не роботодавцю, а будуть публічними і досить жорсткими опонентами — і державі, і роботодавцю; які будуть розвивати українські профспілки; які будуть творити дійсно демократичну Україну, творити громадянське суспільство, де все більше й більше контролю над нашою життєдіяльністю будуть здійснювати громадські організації, у т.ч. профспілки. Тоді профспілки дійсно зможуть брати участь у політичному процесі, оскільки саме громадські організації визначають ступінь демократичності суспільства.

*Українська
соціал-демократична
партія*

Василь ОНОПЕНКО

Мені здається, що вперше за всю історію незалежності України роль профспілок у виборах буде найактивнішою. Особливо це стосується так званих незалежних профспілок. Вони завжди були активними, мали чітку громадянську позицію, висловлювали й демонстрували її публічно. А в 2000р. взагалі стався прецедент — НПУ під керівництвом М.Волинця спочатку приєдналася до підготовки Всеукраїнського референдуму за народною ініціативою щодо відставки нинішнього Президента, потім увійшла до передвиборчого опозиційного блоку Форум Національного Порятунку. І стала першою профспілкою, яка поряд з економічними вимогами, висунула чисто політичні вимоги. Загалом же, як на мене, завдання профспілок на наступних парламентських виборах — не просто підтримати окремі політичні структури, блоки, партії, а привести своїх лідерів до влади різних рівнів. Адже олігархи навряд чи будуть захищати найманих працівників, а тим більше — лоббівати їх інтереси.

*Депутатська група
"Солідарність"
у Верховній Раді
України*

Петро ПОРОШЕНКО

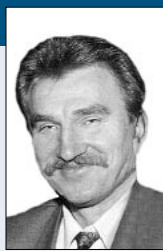
Профспілки не можна недооцінювати; вони мають значний потенціал, зокрема щодо впливу на виборців. Реалізація цього потенціалу прямо залежить від ефективності й успіхів профспілок у їх боротьбі за права працюючих. В умовах затяжного економічного спаду на значні успіхи

сподіватися було годі, але зараз ситуація інша. Відбувається значне зростання виробництва, скорочується безробіття (як офіційне, так і реальне), помітно зменшено загальну заборгованість по зарплаті. В різних регіонах і галузях ці процеси відбуваються з різною швидкістю, але люди спілкуються, порівнюють і діходять певних висновків. Тому активність профспілок, закономірно, буде зростати. Відповідно зростатиме й популярність профспілкових лідерів.

Якщо згадати минулу виборчу кампанію, то навіть тоді партії і блоки, які мали у своїх перших п'ятірках відомих профспілкових діячів, сумарно набрали понад 5%. Причому, аналіз показує, що своїми відсотками ці партії і блоки завдячували, в першу чергу, саме профспілковцям. Тобто, проблема була не в профспілковцях, а в тих, з ким вони об'єдналися. Впевнений, що профспілки врахують набутий негативний досвід і зваженіше підійдуть до вибору політичних партнерів. І ті блоки, які зможуть залучити до свого складу потужні профспілки з популярними лідерами, отримають досить відчутний плюс в очах виборців.

А от в успіх самостійного профспілкового проекту я не вірю. І не повірю, навіть якщо всі профспілки об'єднаються в один блок — а це малоймовірно, з огляду на нинішню ситуацію у профспілковому русі. Виборці орієнтуються не лише на соціально-економічну проблематику, а й на гострі політичні проблеми, що зараз у всіх на слуху. Тому профспілкам потрібен союз саме з політичними силами, причому не з будь-якими, і навіть не просто з потужними та впливовими, а з такими, що позитивно сприймаються в усіх регіонах України, всіма віковими категоріями виборців. Інакше профспілки отримають зворотний ефект від очікуваного.

Звичайно, окремі впливові й популярні профспілкові діячі мають серйозні шанси на перемогу в мажоритарних округах. Проте й тут, мабуть, не обійтись без підтримки центристських політичних сил. Можуть виявитися дієвими також домовленості між партіями та профспілками про взаємну підтримку кандидатів у різних округах. Так чи інакше, але для серйозних політиків нехтувати профспілковим фактором було б надто легковажним, так само як і профспілкам — покладатися лише на власні сили.

*Трудова партія
України*

Михайло СИРОТА

Участь профспілкових об'єднань, як традиційних, так і нових, у політичному житті України не можна визначити як самостійну політичну складову загального процесу, це швидше допоміжний ресурс. Згадаємо проект 1998р. Всеукраїнської партії трудящих, очолюваної Л.Вернигоровою, та за участю профспілкового об'єднання О.Стояна. Тоді, в ході виборчої кампанії, ця партія не спромоглася набрати навіть 2% голосів виборців! Цей приклад демонструє неспроможність профспілкових об'єднань, навіть у взаємодії з іншими структурами, суттєво впливати на політичний процес.

Одже, об'єктивно існують чинники, що змушують традиційні профспілки дрейфувати в бік провладних, пропрезидентських політичних блоків, а "незалежні" профспілки — співпрацювати з тими чи іншими опозиційними силами. Ця різновекторність руху зумовлює роздрібленість профспілки як єдиного цілого та, як наслідок, її суттєве послаблення. Таке становище може змінитися лише з часом.

*Партія
"Трудова Україна"*

Сергій ТІГІПКО

Переконалий, що на парламентських виборах 2002 р. головним чинником впливу на їх результати буде не так званий "адміністративний ресурс", на який все ще покладають сподівання окремі політичні сили, а зовсім інші фактори.

Одним із цих факторів є поєднання інтересів політичних партій та широких громадських ініціатив і рухів. Профспілковий рух володіє потужним організаційним потенціалом і спроможний активно впливати на симпатії виборців. Потрібно враховувати й те, що, порівняно з іншими громадськими інститутами, профспілки мають вихід на найчисельніший електорат в Україні.

Крім того, в Україні сформувалися нові незалежні профспілки, здатні ефективно працювати в ринкових умовах, а в

профспілковому середовищі з'явилися справжні неформальні лідери, які користуються повагою трудових колективів і громадського загалу.

Цілком очевидно, що для захисту своїх інтересів профспілки домагатимуться власного представництва в Парламенті або ж формуватимуть вагоміше профспілкове лоббі — шляхом об'єднання власних зусиль із потужними політичними силами.

Тому партії, які візьмуть на себе зобов'язання щодо виконання основних вимог профспілок і заручаться їх підтримкою на виборах, зможуть суттєво посилити свій політичний вплив у суспільстві.

*Фракція Комуністичної
партії України
у Верховній Раді
України*

Василь ХАРА

Деякі профспілкові лідери намагаються стверджувати, що вони поза політикою, але це означає бути поза захистом трудящих. Участь у виборах профспілкового лідера чи первинної організації, що підтримує того чи іншого кандидата, є участю в політичній роботі.

На сьогоднішній день профспілки, на жаль, ще не є тією силою, що могла б достатньо активно та результативно впливати на хід і результати виборів. Посилаючись на соціальне партнерство, ми виступаємо в ролі прохачів. А щоб не просити і не принижуватися перед владою, необхідно просувати в органи влади людей з профспілковою ідеологією, з профспілковими поглядами. Тоді не потрібно буде виходити на площу з вимогами того, що записано в Конституції.

Щодо прогнозів, то виходячи з досвіду останньої президентської кампанії, на мою думку, СПУ в особі О.Мороза традиційно підтримають профспілки шахтарів, машинобудівників, Полтавська та Кіровоградська обласні ради профспілок. КПУ в особі П.Симоненка підтримає Донецька обласна рада, яку я очолюю, а також окремі галузеві комітети металургів і гірників.

Але я впевнений, що на наступних парламентських виборах нічого нового, революційного не трапиться. Народ буде голосувати незалежно від підписаних угод, з позиції домогосподарки: "Що є на столі, що є в холодильнику?" Рядові члени профспілок — це протестний електорат, і в більшості своїй вони підтримають лівих.

Можливі форми взаємодії політичних партій і профспілок на парламентських виборах 2002р.

На виборах 2002р. використовуватимуться різні організаційні й тактичні форми взаємодії політичних партій і профспілок. Профспілки дійсно мають значні потенційні можливості впливу на перебіг виборчої кампанії.

По-перше, зацікавленість політичних партій у співпраці з профспілками диктується наявністю в останніх розгалуженої структури первинних організацій і відповідно — досить чисельного корпусу профспілкових активістів. Між тим, далеко не всі українські партії мають свої осередки на рівні районів або окремих міст. Профспілкові ж організації працюють безпосередньо в трудовому колективі, а вирішуючи соціально-побутові проблеми працівників, вони поширюють свій вплив і на членів їх сімей.

По-друге, інтерес для партій може становити профспілкова преса — навіть малотиражна, що розповсюджується переважно серед членів профспілок. За даними соціологічного дослідження УЦЕПД, переважна більшість (62,4%) населення України взагалі не передплатує друкованих видань¹⁶⁹, а відтак безкоштовні профспілкові газети становлять для партії вагомий агітаційно-пропагандистський ресурс. Тим більше, якщо враховувати можливість надання профспілковим виданням значної фінансової підтримки в період виборчої кампанії.

По-третє, значна кількість профспілкових активістів може залучатися до збору підписів на підтримку політичних партій, розповсюдження агітаційних матеріалів, проведення пропагандистської кампанії, організації зустрічей з кандидатами тощо.

По-четверте, профспілкові організації мають у своєму розпорядженні все необхідне для розгортання на їх базі виборчих штабів політичних партій: приміщення, засоби зв'язку, комп'ютерну та оргтехніку, транспортні засоби тощо. Не виключено, що окремі виборчі штаби будуть розташовані саме в профспілкових офісах, а їх типографії будуть друкувати агітаційні листівки. Безперечно, в період виборчої кампанії організаційно-технічні ресурси профспілок є привабливим "шматочком" для будь-якої політичної партії.

По-п'яте, політичні партії можуть виявити інтерес до профспілок і з тієї причини, що останні контролюють мережу первинних організацій, у яких здійснюються значні готівкові виплати на соціальні цілі. Потенційно, може виникнути спокуса створити механізм конвертації безготівкових коштів у готівкові під час проведення виборчої кампанії. В окремих випадках для підтримки партії на виборах можуть бути використані й власні кошти профспілок.

Аналіз стосунків профспілок і політичних партій дає підстави до наступних висновків. Результатом досвіду профспілок, отриманого під час виборчих кампаній 1994р. та 1998р., стала зміна їх політичної тактики. Відмова від участі у виборчій кампанії або підтримка кандидатів лише в мажоритарних округах є мало-ймовірною. Від спроб створення власних політичних

структур профспілки переходять до блокування з впливовими політичними партіями, поєднуючи його з підтримкою кандидатів у мажоритарних округах. Обов'язковою умовою блокування, очевидно, стане укладання угоди з чітко визначеними зобов'язаннями сторін: підтримка профспілки в обмін на місце (місця) у прохідній частині партійного виборчого списку, захист інтересів профспілок у новообраному Парламенті. Водночас, про цілісну (послідовну) концепцію участі профспілок у виборчій кампанії, їх стосунків з політичними партіями говорити поки що рано. Позиції більшості профспілок співпадають лише в бажанні збільшити присутність депутатів від профспілок у Парламенті.

2.5 ПРОФСПІЛКИ І СУСПІЛЬСТВО

Процес самовизначення профспілок і пов'язані з цим проблеми відбиваються на ставленні населення до профспілок. Між тим, перспективи профспілкового руху, характер, якого він набуде — залежать, перш за все, від взаємодії профспілок із суспільством, від їх громадської підтримки (чи невідтримки).

Оцінка діяльності профспілок

Наведені нижче висновки з аналізу результатів соціологічного дослідження УЦЕПД свідчать, що оцінки громадянами діяльності профспілок є в цілому негативними.

Основним напрямом діяльності профспілок, на думку громадян є задоволення соціально-побутових потреб працівників, а не захист їх прав та інтересів

Опитування УЦЕПД показало, що головну увагу профспілки приділяють задоволенню соціально-побутових потреб своїх членів. При цьому з'ясувалося, що більшість респондентів (55,8%) протягом останніх 10 років не отримували від профспілки жодної допомоги (таблиця "Допомога, отримана громадянами від профспілки протягом останніх 10 років").

Допомога, отримана громадянами від профспілки протягом останніх 10 років, % опитаних

Не отримував допомоги від профспілки	55,8%
Отримував новорічні подарунки для дітей	25,7%
Отримував матеріальну допомогу	17,5%
Отримував пільгову путівку на відпочинок чи лікування для себе (або інших дорослих членів сім'ї)	14,0%
Отримував пільгову путівку на відпочинок або оздоровлення дітей (дитячий табір, санаторій тощо)	9,2%
Отримував пільгові квитки на вистави для дітей	7,3%
Отримував юридичну консультацію з питань трудових відносин	5,8%
Отримував дієву підтримку профспілки у конфлікті з роботодавцем	1,1%
Отримував іншу підтримку	1,0%
Важко відповісти	3,7%

¹⁶⁹ Актуальні проблеми інформаційної безпеки України. Аналітична доповідь УЦЕПД. — Національна безпека і оборона, 2001, №1, с.5, <http://www.uceps.com.ua>.

Як видно з таблиці, найбільше опитаних з числа тих, хто отримував допомогу від профспілки (25,7%), отримали її у вигляді новорічних подарунків для дітей. Матеріальну допомогу отримали 17,5% опитаних; 23,2% респондентів мали змогу оздоровити дітей або придбати для себе пільгову путівку для відпочинку чи лікування; ще 7,3% — отримували пільгові квитки на культурні заходи для дітей. Водночас, юридичну консультацію з питань трудових відносин отримали 5,8% опитаних, а дієву допомогу в конфлікті з роботодавцем — лише 1,1%.

Тому не дивно, що опитані виявили готовність, у випадку порушення їх трудових прав, звернутися скоріше до місцевої влади, ніж до профспілок (таблиця “До кого Ви звернетесь в першу чергу в разі порушення Ваших трудових прав?”). Так, у першу чергу, до місцевої влади готові звернутися 15,4% респондентів, до профспілок — лише 9,7%.

Привертає увагу та обставина, що третина опитаних (33%) не шукатимуть захисту своїх прав у жодному з названих суспільних інститутів, включаючи й профспілки, що свідчить про високий ступінь невіри громадськості в здатність цих інститутів захистити порушені трудові права.

Свої пріоритетні завдання (як їх бачать громадяни) профспілки виконують незадовільно

Пріоритетними завданнями профспілок громадяни вважають боротьбу за підвищення заробітної плати до рівня, не нижчого за прожитковий мінімум, — такої думки дотримується більшість (57,2%) опитаних; боротьбу із затримками заробітної плати (52,2%). Наступні три позиції у

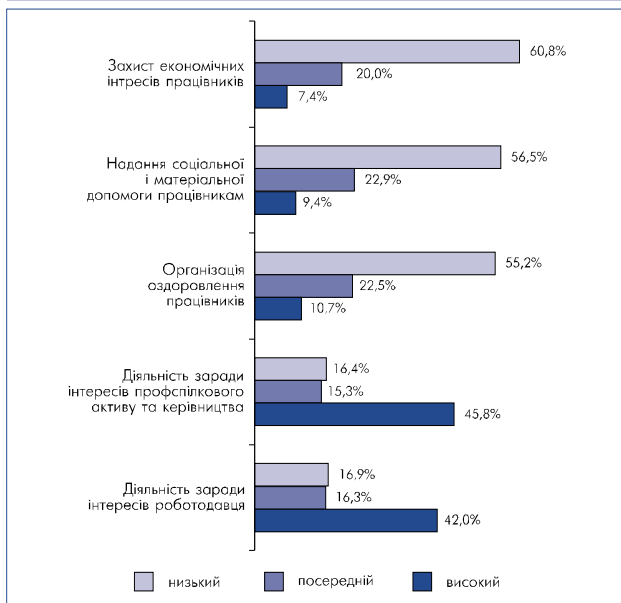
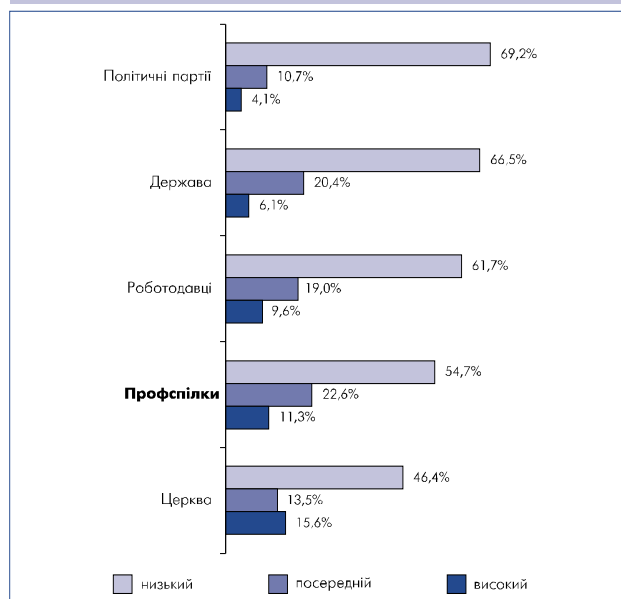
переліку пріоритетних завдань посідає участь профспілок у боротьбі з безробіттям.

Водночас, як видно з таблиці “Пріоритетні завдання профспілок та оцінка їх виконання”, оцінка громадянами рівня виконання профспілками цих завдань є вкрай негативною. Від 63% до майже 71% опитаних оцінили рівень виконання профспілками завдань підвищення заробітної плати, скасування практики її затримок, ліквідації безробіття як низький. Натомість, найвищу оцінку громадян отримав рівень утримання профспілкового апарату — як високий його оцінили 48,1% опитаних.

До кого Ви звернетесь в першу чергу у разі порушення Ваших трудових прав? % опитаних	
Ні до кого	33,0%
До суду	26,6%
До місцевої влади	15,4%
До профспілок	9,7%
До Церкви	2,3%
До Президента України	1,0%
До Національної Ради соціального партнерства при Президентові України	0,5%
До Верховної Ради України	0,4%
До Уряду	0,3%
До Національної служби посередництва і примирення	0,3%
Важко відповісти	10,5%

**Пріоритетні завдання профспілок та оцінка їх виконання,
%опитаних**

	Ступінь пріоритетності	Оцінка виконання		
		Низька	Посередня	Висока
Боротьба за підвищення заробітної плати до рівня не нижчого за прожитковий мінімум	57,2%	69,5%	14,5%	4,5%
Боротьба з затримками виплати заробітної плати	52,2%	63,0%	17,7%	8,4%
Боротьба з безробіттям шляхом створення нових робочих місць, перекваліфікації робітників, організації громадських робіт	38,8%	63,9%	14,2%	4,4%
Боротьба з прихованим безробіттям	36,3%	70,7%	12,7%	2,5%
Захист прав людей, які підлягають звільненню внаслідок скорочення штатів або банкрутства підприємства	33,2%	65,6%	18,1%	3,8%
Дотримання вимог охорони праці	19,4%	43,1%	30,2%	14,4%
Захист прав найманих працівників у процесі приватизації колишнього загальнонародного майна і землі в Україні	11,2%	61,8%	14,7%	3,0%
Дотримання трудового законодавства стосовно тривалості та оплати відпусток	7,1%	39,9%	27,3%	20,5%
Дотримання трудового законодавства стосовно тривалості робочого тижня	6,9%	38,5%	28,3%	20,4%
Захист прав українських трудових мігрантів за кордоном	3,4%	48,6%	7,8%	1,6%
Захист українського ринку праці від закордонних трудових мігрантів	3,0%	47,6%	8,4%	2,2%
Утримання профспілкового апарату	0,8%	15,1%	15,9%	48,1%
Ніщо із названого	0,2%	—	—	—
Інше	2,0%	—	—	—
Важко відповісти	1,9%	—	—	—

**Рівень уваги профспілок до різних напрямів діяльності,
% опитаних**

**Рівень захисту суспільними інститутами
інтересів найманих працівників,
% опитаних**

**Оцінка сучасного стану
профспілкового руху в Україні**

	Активісти ФПУ	Активісти НПГУ	Населення України
В Україні відбувається процес становлення профспілкового руху нового типу	70,0%	88,0%	16,7%
Стан профспілкового руху в Україні — кризовий	28,0%	7,0%	79,3%
Профспілковий рух в Україні перебуває на піднесенні і має широкі перспективи	2,0%	5,0%	4,0%

**На думку громадян, увага профспілок зосереджена
переважно на захисті інтересів профспілкового
керівництва та роботодавців, а не працівників**

Більшість респондентів (60,8%) вважають, що захисту економічних інтересів працівників профспілки приділяють недостатню увагу. Натомість, на думку опитаних, увага профспілок спрямована переважно на діяльність заради інтересів профспілкового активу та керівництва — в цьому впевнені 45,8% респондентів, і на діяльність заради інтересів роботодавця — 42% (діаграма “Рівень уваги профспілок до різних напрямів діяльності”).

Відповідно, громадяни негативно оцінюють рівень захисту профспілками інтересів найманих працівників (діаграма “Рівень захисту суспільними інститутами інтересів найманих працівників”). Більше половини опитаних (54,7%) оцінили його як низький; визнали його високим лише 11,3% респондентів. Примітно, що цей показник є співставним з числом тих, хто високо оцінив рівень захисту інтересів найманих працівників роботодавцями, — 9,6%. Отже, в громадській думці і профспілки, і роботодавці захищають інтереси найманих працівників практично однаково.

Загальна оцінка громадянами України діяльності профспілок є досить низькою. Більшість громадян негативно оцінюють рівень уваги і здатність профспілок захистити економічні інтереси та трудові права працівників і практично не розраховують на допомогу профспілок у разі порушення цих прав. Вагома частина опитаних впевнені, що діяльність профспілок спрямована переважно на захист інтересів профспілкового активу й керівництва, а також роботодавця.

Оцінка стану та перспектив профспілкового руху

Громадська думка оцінює сучасний стан профспілкового руху в Україні як кризовий. Водночас, існує суспільний запит на дієві, активні профспілки, здатні відстоювати права та інтереси працівників, що свідчить про наявність позитивних перспектив профспілок та можливість їх широкої підтримки з боку громадян.

**Сучасний стан профспілкового руху
в Україні громадяни оцінюють як кризовий**

Як видно з таблиці “Оцінка сучасного стану профспілкового руху в Україні”, так думають 79,3% опитаних. Лише 16,7% респондентів вважають, що стан профспілкового руху визначається процесом становлення його як руху нового типу, і лише 4% — впевнені в тому, що зараз профспілковий рух в Україні перебуває на піднесенні та має широкі перспективи розвитку.

Досить показовою є розбіжність в оцінках стану профспілкового руху в Україні громадянами та активістами профспілок. Оцінку переважної більшості громадян стосовно кризового стану профспілкового руху поділяють лише 28% опитаних активістів традиційних профспілок і 7% активістів нових профспілок. Натомість, 70% активістів традиційних і 88% — нових профспілок вважають, що відбувається процес становлення профспілкового руху нового типу.

Громадяни переконані в необхідності існування профспілок

Переважна більшість опитаних (81,7%) на питання “Чи повинні сьогодні в Україні існувати профспілки?” відповіли позитивно. Отже, можна припустити, що така громадська думка стосовно профспілок свідчить про суспільну потребу в профспілках і (певним чином) — про кредит довіри, який громадяни готові надати профспілкам. Звичайно, в тому випадку, якщо профспілки будуть відповідати цій суспільній потребі.

Якщо повернутися до таблиці “*Пріоритетні завдання профспілок та оцінка їх виконання*”, то можна стверджувати, що профспілки матимуть перспективу розвитку та підтримки з боку населення лише в тому випадку, якщо зосередять увагу на виконанні тих завдань, які громадяни вважають першочерговими: **боротьбі за підвищення заробітної плати до рівня, не нижчого від прожиткового мінімуму; боротьбі із затримками виплат заробітної плати та з безробіттям, тобто з найтяжчими для трудящих вадами ринку праці України.**

Громадяни очікують від профспілок не компромісів із владою, а дієвого захисту інтересів трудящих

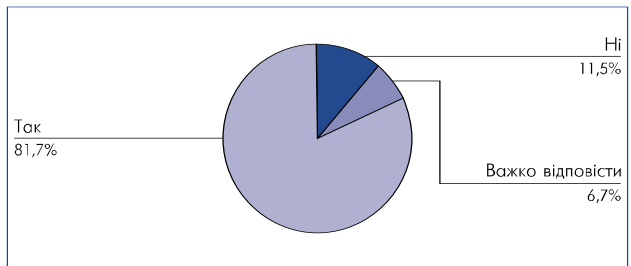
Як видно з діаграми “*Яку позицію повинні займати профспілки у відносинах громадян і влади в Україні?*”, переважна більшість (75,3%) опитаних переконані, що у відносинах громадян з владою профспілки повинні завжди відстоювати інтереси громадян. Отже, бути не “буфером”, не посередником — а стороною, що представляє владі і захищає перед владою права та інтереси громадян. При цьому, 88,5% опитаних впевнені, що профспілки повинні відстоювати інтереси трудящих, навіть якщо для цього потрібно піти на конфлікт із владою (діаграма “*Якими повинні бути відносини профспілок і влади в Україні?*”).

Громадяни України зберігають кредит довіри до профспілок

Як вже зазначалося, переважна більшість респондентів (79,3%) песимістично оцінили сучасний стан профспілкового руху в країні, характеризуючи його як кризовий. Водночас, песимістичну оцінку перспектив профспілкового руху дали значно менше опитаних — 47,9%. Це свідчить про збереження громадянами кредиту довіри до профспілок як інституту захисту прав та інтересів працівників.

Отже, в Україні існує суспільний запит на профспілки, але профспілки — не залежні від влади, готові плідно співпрацювати з владою, але водночас і готові до конфлікту з владою, якщо порушені права громадянина на працю та винагороду. Оцінюючи сучасний стан профспілкового руху в Україні переважно як кризовий, громадяни все ж зберігають певний рівень довіри до профспілок. Проте, профспілки матимуть перспективу розвитку та підтримки з боку населення лише в тому випадку, якщо зосередять увагу на виконанні тих завдань, які громадяни вважають першочерговими: **боротьбі за підвищення заробітної плати до рівня, не нижчого від прожиткового мінімуму; боротьбі із затримками виплат заробітної плати та з безробіттям.**

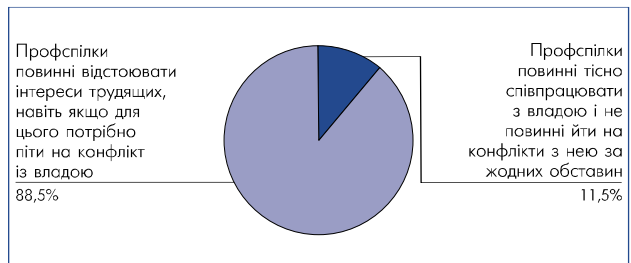
Чи повинні сьогодні в Україні існувати профспілки? % опитаних

Яку позицію повинні займати профспілки у відносинах громадян і влади в Україні? % опитаних

Якими повинні бути відносини профспілок і влади в Україні? % опитаних

ВИСНОВКИ

Зміна соціально-економічного устрою вимагає від профспілок визначення їх ролі, місця і функцій в новій системі соціальних реалій: децентралізовані профспілки — держава — роботодавці-власники.

Визначальним чином на ідентифікацію профспілок у системі соціально-трудових відносин впливає їх внутрішня організаційна засада роздільного чи спільного членства в профспілці найманих працівників і роботодавців. Профспілки, що об'єднують винятково найманих працівників, визнають пріоритетною діяльність із захисту права своїх членів на працю, діють переважно у сфері трудових відносин, де ідентифікують себе в якості рівноправної сторони. Традиційні профспілки мають фактично подвійний статус сторони соціально-трудових відносин, їх керівні структури змушені відігравати роль посередника.

У ставленні традиційних профспілок до держави як роботодавця превалює компромісний підхід, вільних і незалежних — опозиційний. Відповідно, традиційні профспілки вдаються переважно до помірних засобів тиску на державу, нові профспілки — тяжіють до радикальних засобів.

Держава визнала профспілки повноважним представником працюючих, що виявляється у створенні формальних механізмів соціального партнерства, практиці укладання Генеральних, галузевих, регіональних угод та колективних трудових договорів. Водночас, ставлення держави до профспілок нерідко визначається інерцією минулого досвіду "одержавлення" профспілок і виявляється в ряді негативних моментів: спробах законодавчого обмеження діяльності профспілок, стримуванні їх від застосування акцій протесту (передусім, страйків), переорієнтації профспілок з відстоювання інтересів працівників на відстоювання інтересів самої держави. Ці явища свідчать про те, що держава лише формально визнає профспілки своїм соціальним партнером і не зацікавлена в становленні потужного профспілкового руху в Україні.

Нинішнє ставлення нових роботодавців-власників (особливо на приватизованих підприємствах) до профспілок не є сприятливим, що

шкодить ствердженню цивілізованих соціально-трудових відносин, розвитку профспілкового руху і навіть створює загрозу профспілкам як інституції громадянського суспільства.

З метою лоббіювання своїх інтересів в органах державної влади, зокрема — у вищому законодавчому органі держави, профспілки все більш активно вдаються до участі в політичному житті країни. Сьогодні профспілки України мають досвід участі у виборчих кампаніях із застосуванням різних форм: висування своїх кандидатів в одномандатних округах; створення власної профспілкової партії; підтримка політичної партії чи блоку. Є підстави сподіватися на активну участь профспілок у парламентських виборах 2002р. Провідними формами участі будуть блокування з впливовими політичними партіями та висування кандидатів в одномандатних округах. Обов'язковою умовою блокування, очевидно, стане укладання угоди з чітко визначеними зобов'язаннями сторін: підтримка профспілки в обмін на місця у прохідній частині партійного виборчого списку, захист інтересів профспілки в новообраному Парламенті. Водночас, цілісна (послідовна) концепція участі профспілок у виборчій кампанії поки що не вироблена.

Ставлення суспільства до профспілок визначається переважно нинішніми негативними реаліями ринку праці в Україні і є в цілому негативним. Більшість громадян низько оцінюють рівень уваги та здатність профспілок захистити економічні інтереси та трудові права працівників і практично не розраховують на допомогу профспілок у випадку порушення цих прав. Вагома частина громадян впевнена, що діяльність профспілок спрямована переважно на захист інтересів профспілкового активу й керівництва та роботодавців.

Водночас, в Україні існує суспільний запит на профспілки, зберігається кредит довіри населення до них. Перспективу розвитку та підтримку громадян профспілки матимуть у тому випадку, якщо зосередять свою увагу на виконанні тих завдань, які громадяни вважають першочерговими: боротьбі за підвищення заробітної плати, із затримками її виплати та з безробіттям. ■

У ЧОМУ ПОЛЯГАЮТЬ ГОЛОВНІ ЗДОБУТКИ ТА ВТРАТИ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ В УКРАЇНІ?

ПОЗИЦІЇ ПРОФСПІЛКОВИХ ЛІДЕРІВ

*Конфедерація
Вільних профспілок
України*

Михайло ВОЛИНЕЦЬ

Головним здобутком є сам фактор створення та структурування в Україні незалежних профспілок, що дають уявлення про те, якими саме мають бути профспілки в їх класичному розумінні. Наявність незалежних профспілок як альтернативи державним і "жовтим" профспілкам, створеним роботодавцями, складає передумови для конкурентної діяльності всіх типів профспілок.

Однією з вагомих втрат є те, що державні профспілки в Україні не змогли звільнитися від опіки влади і, як за радянських часів, залишаються під її контролем. За цю слухняність влада сприяла передачі державним профспілкам колишнього майна ВЦРПС на суму в \$2,5 млрд. та управління коштами соціального страхування. Тому державні профспілки зайняті переважно проблемами управління майном, соціальним страхуванням, комерцією, а захистом соціально-економічних інтересів людей найманої праці займаються "за залишковим принципом".

До втрат варто віднести й те, що незалежні профспілки — через пасивність, байдужість населення, працівників до власної долі й демократичних перетворень — не змогли охопити всі галузі економіки України. Перешкодами в розвитку незалежних профспілок стали також відсутність належної власної фінансово-матеріальної бази та шалений тиск з боку влади.

*Вільна профспілка
Київського
метрополітену*

Віктор ДІТКОВСЬКИЙ

Ситуація у профспілковому русі в Україні почала змінюватися з початком процесів становлення демократії та незалежності республіки колишнього СРСР. Сьогоднішні профспілки можна умовно розділити на дві великі групи:

❖ традиційні профспілки, трансформовані за вказівкою в умовах "розвинутого

соціалізму" та переорієнтовані на діяльність за сьогоденних умов;

❖ демократичні профспілки, заново створені на принципах вільного профспілкового руху.

В традиційних профспілках, на жаль, кардинальних змін не відбулося. Адже ми не можемо говорити про відсутність в них роботодавців та вільне волевиявлення трудівника при вступі до профспілки. Не можемо також говорити про відстоювання інтересів трудящих, оскільки неможливо одночасно захищати інтереси роботодавця й простого робітника, які, в більшості випадків, не співпадають.

Більшість традиційних профспілок об'єдналися у Федерацію профспілок України (ФПУ), якій, незважаючи на міжгалузеві та економічні розбіжності в діяльності профспілок, що входять до неї, вдалося уникнути розколу та значного зменшення чисельності. Частина традиційних профспілок не ввійшла до Федерації, але від цього вони не стали іншими, оскільки їх функції і структура не змінилися.

Створення вільних профспілок — це наслідок відсутності захисту трудящих традиційними профспілками. Для вільних профспілок властиві: демократичність побудови та прийняття рішень; відсутність в профспілках роботодавців; вільне волевиявлення при вступі й виході з профспілки; незалежне представлення інтересів і захист соціально-економічних прав членів профспілки. Тобто, робітники мають свої, робітничі профспілки.

На жаль, після невдалої спроби об'єднання Вільних профспілок України (ВПУ), вони ніяк не можуть (з різних причин) об'єднатися. Однак, зупинитися в розвитку вільного профспілкового руху не можна, треба вчитися на помилках минулого. На мою думку, головною помилкою при створенні ВПУ була гонитва за чисельністю та відсутність контролюючих органів. Саме безконтрольність призвела до розвалу об'єднання. Проте, ситуація в країні не дозволяє довго плакати. Тому й було створене нове об'єднання вільних профспілок. А лідерам цих профспілок треба врахувати власні помилки та перекласти певну амбітність.

Існують також самоорганізовані соціальні профспілки. Головним своїм завданням вони визначили управління коштами державного соціального страхування. На жаль, деякі з цих профспілок не цікавляться питаннями охорони праці, розвитку виробництва, колективних договорів на підприємствах.

Поки що профспілковому рухові в Україні не вдається уникнути багатьох помилок. Собі на шкоду профспілки різних напрямів ведуть "міжусобну" боротьбу на

догоду окремим особам, або ж для досягнення вузькоспрямованих цьогохвилинних цілей. Лідери профспілок на підприємствах загрузили в розподілі різноманітних благ, вважаючи це своїм головним завданням. Члени таких профспілок не вірять у можливість профспілки захистити їх в умовах економічної кризи.

Рано чи пізно, в Україні будуть створені профспілки, що реально відстоюють інтереси своїх членів. Кількість профспілок зростатиме, оскільки будуть самоорганізовуватися цехові профспілки, профспілки одного підприємства. Водночас, спільність проблем великих груп населення призведе до створення регіональних і всеукраїнських профспілок.

*Федерація Солідарних
профспілок України*

Сергій КИТАЄВ

Якщо говорити про здобутки, то можна відзначити лише те, що наше об'єднання скористалося чинним на той час законодавством і змогло утворитися. Це лише один здобуток, про який може йти мова.

Зате втрати профспілок є значно більшими. Держава, в особі Уряду та інших органів виконавчої влади, поступово здійснює наступ на профспілки як найбільш масові організації громадян. У Міністерстві юстиції зареєстровано 79 профспілок та об'єднань (що значно менше, ніж політичних партій, та й об'єднуються в профспілки значно більше громадян, ніж у політичні партії), але водночас профспілки позбавлені права висувати своїх представників на виборах до Верховної Ради України, тобто вони не мають права законодавчої ініціативи.

Чинне законодавство, що регламентує права профспілок, не спрацьовує, тому що є недосконалим; крім того, воно порушується. Приклад несумлінного виконання законів подають урядовці — не виконується Генеральна угода між Кабінетом Міністрів України і Конфедерацією роботодавців України та профспілковими об'єднаннями, зокрема, в тій частині, що стосується погодження з профспілками законопроектів і постанов Кабінету Міністрів України соціально-економічної спрямованості. Достатньо згадати проекти законів України про бюджет (2000-2001рр.), цілу низку законів про соціальне страхування, якими профспілки

позбавлені можливості управляти фондами соціального страхування.

До теперішнього часу в українському суспільстві немає яскравих профспілкових лідерів, які б ефективно відстоювали вимоги трудящих. Якщо навіть такі є, то вони невідомі. У випадку, коли лідеру профспілки є що сказати людям, це неможливо зробити через брак доступу до засобів масової інформації.

**Федерація профспілок
працівників кооперації
та інших форм
підприємництва
України**

Наталія КОЖЕВІНА

Профспілковий рух в Україні перебуває знаходиться на етапі трансформації. Відбулось розділення профспілок на традиційні, що працюють за старою схемою, та нові профспілки, що з самого початку будували свою роботу на протистоянні існуючим на той час владі та законам, а також на особливих відносинах з Урядом. За 10 років ми:

- ❖ пройшли через неконструктивність та амбіційність своїх лідерів;
- ❖ навчилися, образно кажучи, відрізняти соціал-демократів від лібералів;
- ❖ набули досвіду боротьби за відстоювання прав дрібних власників;
- ❖ досягли певних результатів у відстоюванні не лише інтересів працівників перед роботодавцями, а й інтересів малих підприємств перед державними структурами (спрощені системи оподаткування);
- ❖ створили вісім років тому перший недержавний пенсійний фонд.

Проблеми, що виникали на цьому шляху, є характерними не лише для Федерації профспілок працівників кооперації та інших форм підприємництва України, а й для всього профспілкового руху, як в Україні, так і в багатьох країнах світу, — зменшення чисельності членів профспілок; втрата довіри людей до профспілок, що є заручниками нестабільності в державі; побоювання працівників дрібних підприємств, через небезпеку втратити роботу, вступати до профспілок, внаслідок чого вони залишаються наодинці з роботодавцем у боротьбі за свої права.

Початок 1990-х років став для профспілкового руху України періодом розквіту. Демократизація суспільства дала можливість трудящим ефективніше захищати свої права й інтереси шляхом створення незалежних профспілок. Активізація профспілкового руху в провідних галузях промисловості та на транспорті змусила державу рахуватися з соціально-економічними інтересами трудящих. Управління засобами соціального страхування дозволило профспілкам, без використання державних коштів, реально підняти рівень профілактичного й медичного забезпечення населення України.

Однак, за останні три роки профспілковий рух в Україні мав і значні втрати. Насамперед, це пов'язано з прийнятим у 1999р. Законом України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" та реформуванням Фонду соціального страхування. Замкнуті в рамки нового, по суті — антипрофспілкового, Закону і фактично позбавлені засобів для існування, профспілки сьогодні поставлені в повну залежність від держави та роботодавця, що практично позбавляє їх можливості захищати права й інтереси трудящих.

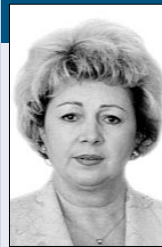
В особливо складному становищі знаходиться профспілковий рух військових. Профспілка військових є винятковою та специфічною, порівняно зі всіма іншими, що існують в Україні. Деякі чиновники Міністерства оборони України, які не розуміють необхідності демократичних перетворень, вважають існування профспілок військових у Збройних Силах України непотрібним і навіть шкідливим.

Не знаходять підтримки потреби та проблеми військових і серед депутатів Верховної Ради України, які приймають закони, згідно з якими, військовослужбовці спочатку були позбавлені всіх пільг, а потім — і права на участь у профспілкового русі, а значить — права на реалізацію та захист своїх професійних і соціально-економічних прав та інтересів.

**Незалежна профспілка
військовослужбовців
та працівників
силових структур**

Вадим МАХНИЦЬКИЙ

**Профспілка
працівників
культури України**

Людмила ПЕРЕЛІГІНА

Протягом останніх років завдяки втручання профспілки працівників культури були позитивно вирішені проблеми зайнятості та збереження робочих місць, не допущено масового безробіття в галузі. Внесені суттєві зміни на користь працівників культури в "Положення про контрактну форму трудових відносин", що було запроваджене в 1996р. відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України. Надалі контрактна форма трудових відносин у галузях культури, проти якої заперечувала профспілка, була взагалі скасована.

На сьогодні в установах і закладах культури практично немає заборгованості із зарплати, забезпечується своєчасна виплата поточної зарплати. З метою недопущення протистояння між галузями соціально-культурної сфери ми узгодили з урядовими структурами єдиний принцип затвердження посадових окладів при перегляді умов оплати працівникам цих галузей. Є чимало інших прикладів, коли завдяки втручання профспілки вирішуються важливі проблеми соціального захисту працівників культури.

Ці приклади засвідчують, що за останні роки роль профспілки в державі, та й в суспільстві в цілому, поступово зростає. Це підтверджується конкретними прикладами їх взаємовідносин з державними структурами та роботодавцями, зокрема, при укладанні Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України та профспілковими об'єднаннями.

**Всеукраїнська
профспілка
недержавного сектору
"Столиця — Регіони"**

В'ячеслав РОЙ

На мій погляд, головним досягненням профспілкового руху за 10 років існування Української держави є зміна старих підходів до профспілкової роботи, що були характерними для радянських часів. Поява нових незалежних профспілок, що народжувалися за ініціативою знизу, на засадах демократії та солідарності, й привела до профспілок молодих, енергійних, професійно підготовлених людей, змінила обличчя всього профспілкового

руху в Україні. Навіть старі пострадянські спілки, відчувши, що вони не відповідають реаліям сьогодення, стали вчитися працювати по-новому.

Але є ціла низка невіршених проблем і прямих втрат. Вони пов'язані з тим, що профспілки протягом тривалого часу були поза політикою. Профспілки втратили право законодавчої ініціативи; рівень соціальної захищеності населення за 10 років знизився, що спричинило падіння рівня довіри людей до всіх профспілок. Останньою втратою профспілок, на мою думку, стало припинення їх самостійного управління соціальними фондами, що може призвести до ще більшого загострення ситуації у суспільстві.

Федерація профспілок
України

Олександр СТОЯН

Ще до проголошення незалежності України професійні спілки в 1990р. на І з'їзді проголосили свою незалежність і створили Федерацію незалежних профспілок України, пізніше перейменовану на Федерацію профспілок України.

В 1992р. на ІІ з'їзді ФПУ прийнята Програма Федерації профспілок, у якій визначено стратегію і тактику дій. Головним напрямом діяльності Федерації профспілок став соціально-економічний захист трудівника, поступове позбавлення від невласних профспілкам функцій. На порядку денному постали такі питання, як участь профспілок у формуванні законодавчої бази держави, взаємостосунки з державою та роботодавцями. Саме в цих напрямках і працювала Федерація.

Аби мати можливість безпосередньої участі в формуванні законодавства, потрібні були свої представники в Парламенті; тому ще в 1993р. ФПУ прийняла рішення брати участь у виборах до Верховної Ради.

До Парламенту вдалося обрати сім представників; це, звичайно, мало, хоча депутати від профспілок складали майже половину парламентського Комітету з питань соціальної політики та праці — одного з найважливіших з точки зору соціальної політики. Ситуація майже повторилася під час виборів 1998р. Мрія мати профспілкову фракцію у Парламенті не збулася; це завдання залишилося актуальним і надалі.

Важливо те, що професійні спілки закріпили своє місце в суспільно-політичному житті країни. Їх право на життя, з величезними зусиллями та протистояннями, закріплене в статті 36 Конституції України.

За роки незалежності відбулася структурізація профспілкового руху. ФПУ перестала бути монопольним об'єднанням, з'явилися нові профспілкові формування. Процес їх виникнення був неординарним — окремі з них виникли під впливом

партій, окремих осіб. Немалу роль відігравало й соціальне страхування (яким управляли профспілки), кошти якого нерідко використовувалися не за призначенням. Виникали питання розподілу профспілкового майна. На початку формування нових профоб'єднань мало місце протистояння. Проте, завдяки виваженій політиці ФПУ та більшості керівників нових формувань, період конфронтації минув.

Усі профспілкові об'єднання стали повноправними партнерами й беруть участь у Національній раді соціального партнерства, формуванні Генеральних угод. Багато важливих соціальних питань вирішується спільно, за взаємною згодою.

Соціальне партнерство стало головним чинником співпраці профспілок з Урядом і роботодавцями. Представники профспілок вже кілька років підряд доручають мені очолювати профспілкову сторону на переговорах з Генеральної угоди. Мій перший заступник Г.Осовий очолює профспілкову сторону в Національній раді соціального партнерства.

Визначаючи свою конкретну позицію у рамках соціального партнерства щодо співробітництва з Урядом, ФПУ висловила за конструктивну опозицію, використовуючи передусім переговорний процес, не відкидаючи між тим і можливість жорсткої опозиції — через організацію акцій протесту, страйків. Акції протесту, що мали масовий характер і проводилися по всій Україні, використовувалися неодноразово; страйки ж були переважно локальними.

Окремі профоб'єднання (профспілки працівників вугільної промисловості, освіти та науки і т. н.) вступали в трудовий конфлікт з роботодавцями, зверталися до арбітражного розгляду конфліктів. Трудовий конфлікт з Кабінетом Міністрів ініціювала і Федерація профспілок стосовно невиконання пунктів Генеральної угоди.

Розв'язанню багатьох проблем профспілкового життя сприяло прийняття в 1999р. Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності". З різних причин його прийняття переносилося ще з 1991р., було багато протистоянь як у депутатах, так і профспілковому середовищі. Закон і досі є предметом дискусій. Найголовніше, на мою думку те, що він став основою функціонування профспілок. Згодом до нього, вноситимуться зміни. Окремі вже запропоновані до розгляду на восьмій сесії Верховної Ради України.

Незважаючи на те, що ФПУ позбавлена права законодавчої ініціативи, лише за період роботи парламенту з травня 1998р. по липень 2001р. за моєю участю внесено 36 законопроектів з питань соціально-економічного захисту трудящих, що їх підготували спеціалісти ФПУ. А за 10 років — було внесено понад 70 законопроектів та близько 4000 пропозицій щодо змін до законів.

Так, ФПУ внесла конкретні пропозиції до законів, що стосуються охорони праці, зайнятості, колективних договорів та угод, розв'язання колективних трудових спорів, державних соціальних стандартів, прожиткового мінімуму та ін. Верховна Рада прийняла в профспілковому варіанті Закон України "Про оплату праці". Активну участь

бере ФПУ в прийнятті законодавства з питань соціального страхування, Кодексу законів про працю, Податкового кодексу, пенсійного законодавства.

Значною є робота Федерації профспілок у наданні консультативної та методичної допомоги членським організаціям, профспілковим комітетам різних рівнів. Через профспілкові засоби інформації розповсюджуються рекомендації щодо охорони праці, укладання колективних договорів, проведення організаційної роботи, правового захисту членів профспілок.

Тільки в минулому році профспілки представляли в судах інтереси 26 тис. громадян — своїх членів. Більшість позовних заяв стосувалися стягнення заробітної плати. 37 посадових осіб звільнено на вимогу профспілкових комітетів за статтею 45 Кодексу законів про працю. З перевірених 21135 підприємств і організацій щодо дотримання законодавства про працю виявлено 171804 порушення. Відновлено трудові права більш ніж 120 тис. осіб. Понад 3000 посадових осіб притягнуті до відповідальності, з них 2500 — до дисциплінарної і 545 — до адміністративної.

Федерація профспілок стала ініціатором прийняття Указу Президента щодо посилення відповідальності посадових осіб за порушення трудових прав, зокрема, щодо затримки заробітної плати.

Із запровадженням служби посередництва та примирення профспілки активно ініціюють розгляд нею колективних трудових спорів і конфліктів. Спори, як правило, розв'язуються на користь працівників.

Проте, незважаючи на, здавалося б, значну роботу Федерації, її членських організацій, профспілкових комітетів, рівень соціального захисту громадян України (як працюючих, так і тих, хто заслужив відпочинок) залишається незадовільним. Рівень заробітної плати, пенсій, допомог набагато менший від прожиткового мінімуму, забезпечення якого гарантоване законодавством. Викликає поємішку і здивування рівень неоподаткованого мінімуму заробітної плати в 17 грн. при мінімальній зарплаті 118 грн. і прожитковому мінімуму 311 грн.

Незадовільний стан соціального забезпечення, тривожна ситуація з виплатою заборгованої заробітної плати змусили Федерацію профспілок звернутися до міжнародних організацій. Тричі Уряд України звітував на засіданнях повноважних підрозділів МОП. Виконання Україною вимог міжнародних документів щодо забезпечення мінімальних гарантій та трудових норм перебуває під її контролем.

Важливим завданням, над яким зараз працює ФПУ, є підвищення рівня оплати праці, пенсій, допомог до рівня прожиткового мінімуму, включення до Державного бюджету 2002р. асигнувань для підвищення заробітної плати працівникам бюджетних галузей. В законодавчому плані, важливим для громадян є прийняття законів щодо відновлення заощаджень, пенсійного забезпечення, медичного страхування, прийняття Державної програми зайнятості, внесення змін до цілої низки законодавчих актів соціального спрямування, зокрема, про охорону праці, Кодексу законів про працю та інших.

ПОЗИЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ

*Народний Рух
України за єдність*

Богдан БОЙКО

Профспілкова система, що існувала в колишньому Радянському Союзі, попри свою беззубість з точки зору політичного впливу на суспільство, мала й ряд позитивних рис. Перш за все, це соціальний захист широких верств населення: оздоровлення дітей у літніх таборах, профспілкові відпустки та путівки (набагато дешевші, ніж сьогодні), допомога при втраті працездатності.

Одним із здобутків за 10 років є те, що численним комерційним і політичним силам не вдалося зруйнувати наявну профспілкову структуру. Я не є прихильником радянських профспілок, але й проти того, щоб розвалити цю інфраструктуру, розікрати її. Неодноразово робилися спроби централізувати профспілки через Верховну Раду, провести через Парламент закони, що фактично віддавали б на відкуп комерційним структурам і політичним пройдисвітам майно, нажите трудящими протягом десяти років. Тому збережений цілісний комплекс профспілкового майна — це той здобуток, що в майбутньому може стати фундаментом створення справді всенародного профспілкового руху України.

Якщо говорити про недоліки та прорахунки, то нинішня профспілкова система України фактично замкнулася сама на себе. Кошти значною мірою використовуються не в інтересах усіх членів профспілки, а йдуть на обслуговування апарату. Роль профспілок повинна бути відновлена. Те, що професійні спілки значною мірою втратили саме соціальну роль, — найбільш негативний процес, який відбувся за 10 років. Наслідком стало утворення альтернативних профспілкових об'єднань. Я не бачу негативу в появі альтернативних профспілкових об'єднань. Це позитивний момент, але в ідеалі мають існувати ще й кілька крупних профспілкових об'єднань. Профспілковий рух як такий необхідно зберегти, в т.ч. від політизації; профспілки повинні існувати як рух захисту соціальних прав трудящих України.

*Соціал-демократична
партія України*

Юрій БУЗДУГАН

Зміна соціально-економічної моделі стала для профспілок, як і для усіх економічних та соціальних структур, великим навантаженням і проходила в кризовій формі. Спроба вирішити декілька взаємосуперечливих завдань одночасно ще більш ускладнила ситуацію.

Завданнями, що постали перед профспілковим рухом України в минулому десятилітті, на мій погляд, були наступні:

- ❖ захист соціально-економічних інтересів найманих працівників;
- ❖ адаптація власної інфраструктури до нової (перехідної) соціально-економічної системи;
- ❖ участь у створенні стабільної соціально-економічної моделі;
- ❖ збереження власної інфраструктури та кадрового потенціалу;
- ❖ нормалізація взаємовідносин з новими власниками;
- ❖ нормалізація взаємовідносин з новою владою.

Різні профспілкові об'єднання по-різному визначали для себе шкалу пріоритетів для цих завдань і використовували різні механізми їх реалізації.

Дії Федерації профспілок України (ФПУ) доводять, що її керівництво передбачало наступні пріоритети вирішення цих завдань:

- ❖ збереження власної інфраструктури та кадрового потенціалу;
- ❖ нормалізація взаємовідносин з новою владою;
- ❖ адаптація власної інфраструктури до нової (перехідної) соціально-економічної системи;
- ❖ захист соціально-економічних інтересів найманих працівників;
- ❖ нормалізація взаємовідносин з новими власниками;

❖ участь у створенні стабільної соціально-економічної моделі.

Як видно, найперший за визначенням пріоритет перемістився на четверте місце й дійсно приносився в жертву добрим відносинам з владою та збереженню власної інфраструктури. ФПУ, як найбільше та найвпливовіше профспілкове об'єднання, безумовно, несе частину відповідальності за падіння рівня життя (орієнтовно 20% від рівня 1991р.) та рівня зайнятості (орієнтовно 40% від рівня 1991р.). Відтак, головним здобутком ФПУ можна вважати збереження кістяку інфраструктури та адаптацію до умов перехідної епохи. А головною втратою — навіть не падіння авторитету (в умовах майже повної безальтернативності його просто немає з чим порівняти), а руйнація у суспільстві й без того слабких рефлексів солідаризму. Отже, сьогодні профспілковий рух є менш вагомим фактором впливу на соціально-економічні та політичні процеси, ніж він був 10 років тому. Очевидно, що це завдання ФПУ вирішуватиме вже на наступному етапі.

Дії незалежних галузевих профспілок свідчать про те, що їх керівництво передбачало наступні пріоритети вирішення вищезгаданих завдань:

- ❖ збереження (в цьому випадку створення) власної інфраструктури та кадрового потенціалу;
- ❖ участь у створенні стабільної соціально-економічної моделі;
- ❖ захист соціально-економічних інтересів найманих працівників;
- ❖ адаптація власної інфраструктури до нової (перехідної) соціально-економічної системи;
- ❖ нормалізація взаємовідносин з новими власниками;
- ❖ нормалізація взаємовідносин з новою владою.

Як видно, найперший пріоритет тут, хоч і знаходиться трохи вище, ніж у ФПУ, але несуттєво, що в поєднанні з відсутністю потужної інфраструктури і, що важливіше, практичного досвіду у функціонерів та активістів, так і не зробило їх вагомою альтернативою ФПУ.

Більшість інших категорій незалежних профспілок, як правило, створювалися для реалізації одного конкретного пріоритету. Наприклад, страйкові комітети на Донбасі здебільшого створювалися за неформальною ініціативою керівників підприємств і використовувалися як засіб тиску на керівництво держави з метою "вибивання" ресурсів.

Загалом, можна зробити наступні висновки: інфраструктура профспілкового руху збережена; конкуренція в профспілковому русі слабка, але є; сьогодні профспілки не можуть претендувати на місце не лише головного, але й просто впливового фактору змін; але з часом у них є шанси стати таким фактором.

*Патріотична
партія України*

Микола ГАБЕР

Відстоюючи права людини сьогодні, ми частіше згадуємо про журналістів, релігійні або національні меншини, проте забуваємо, що є права, які торкаються більшості населення, — права на цивілізовані умови праці, на поважне ставлення до себе на роботі, на належну заробітну плату. Саме профспілки мають захищати права працівників, їх соціально-економічні інтереси. Тому вони мають бути незалежною, міцною, демократичною правозахисною організацією.

Раніше можливість існування та діяльності профспілок у нашій країні передбачалась її політичною системою та забезпечувалася за допомогою державного фінансування. Кошти надходили через систему пенсійного та страхового забезпечення, а також у вигляді безособових членських внесків. Це дозволяло старим державним профспілкам безбідно існувати; таким становищем на перших порах користувалися й нові незалежні профспілки. Зараз ситуація кардинально змінилася. Йдеться не стільки про пошук нових джерел фінансування, скільки про перебудову профспілкової діяльності.

На початку ринкових перетворень 1990-х років профспілки втратили ту роль, яку вони відігравали в колишній радянській системі. Зараз мало хто з них піклується про покращання життя кожного окремого та всіх разом членів профспілки. Хіба що окремі невеличкі профспілки.

Проте, створення вільних незалежних профспілок свідчить про демократизацію профспілкового руху в Україні. І це, безперечно, один з його важливих здобутків. Але, на жаль, сьогодні не так багато реально працюючих профспілок. Більшість із них існують лише для збирання членських внесків.

Якщо профспілка хоче бути здатною реально вирішувати ті гострі питання, що ми маємо сьогодні (а це, перш за все, низька заробітна плата, невідповідні умови праці тощо), то вона зробить свою діяльність дієвою і чіткою. Але, як показує досвід, це далеко не завжди так. Гадаю, тут проявляється соціальна інерція, повторення колишнього досвіду й у багатьох випадках саме цим зумовлені результати діяльності профспілок.

Не всі існуючі профспілки відповідають своєму дійсному призначенню і, на жаль, не вирішують питання захисту інте-

ресів своїх членів повною мірою. Розвинута профспілкова діяльність, яка могла б відповідати потребам розвитку суспільства, сьогодні відсутня.

З розвитком ринкових відносин все більше погіршується становище працівників, знижується їх соціальна захищеність. Від захищеності широких верств трудящих буде залежати майбутнє нашого суспільства. За кілька років змінилася соціально-політична ситуація в країні, змінилось і становище самих профспілок. Підприємництво пройшло період становлення, і потреба в захищеності своїх інтересів значно зменшилася. Тим часом, змінилися і рядові працівники — вони стали більшою мірою усвідомлювати свої права та відсутність власної соціальної захищеності.

Профспілковий рух має стати самим масовим рухом і реальною силою, яка в змозі вирішити питання соціальної захищеності трудящих. За сучасних умов, стати такою реальною силою і набути власної захищеності профспілки можуть лише тоді, коли вони будуть єдиною і незалежною структурою.

Саме незалежність нових профспілок в змозі зробити більш ефективною їх діяльність із захисту соціально-економічних інтересів трудящих — членів професійної спілки.

*Українська народна
партія "Собор"*

Анатолій МАТВІЄНКО

Я не думаю, що можна говорити про якісь успіхи профспілок за нинішньої ситуації у державі. Не може бути успішно діючих профспілок, якщо в цілому громадський рух пробуксовує, якщо в цілому ми повільно рухаємося шляхом побудови громадянського суспільства.

На жаль, сьогодні ми маємо віртуальний світ: де-юре у нас все нормально — є закон про профспілки, що гарантує профспілковому руху достатньо багато повноважень, але де-факто у нас немає ефективно діючої системи профспілкового руху та належного захисту прав найманих робітників на підприємствах різних форм власності.

Тому до здобутків можна віднести: формальну частину можливості народження дійсно профспілкового руху; знову ж таки, формальну сторону політики так званого трипартизму, яку ми започатковуємо, тобто такої суспільної угоди між роботодавцем, державою і робітниками, інтереси яких представляють профспілки.

Якщо говорити про втрати, то варто підкреслити наступну обставину: профспілковий рух, що міг би розвиватися переважно за рахунок профспілкових внесків, в Україні є неможливим через неплатоспроможність населення. Більшість працівників не мають можливості сплачувати гідні профспілкові внески; відповідно, й профспілковий рух не має можливості створити дієві інституції і забезпечити високий рівень організації.

Старі профспілки, що мають певну фінансову та матеріальну базу, залишилися такими ж, як і за радянських часів, — вони експлуатуються державою і захищають інтереси держави.

Так звані жовті профспілки, створюються та фінансуються самими роботодавцями і, зрозуміло, захищають їх інтереси.

Народились альтернативні профспілки, що захищають інтереси не держави, не роботодавця, а робітників. На жаль, ці профспілки, як дійсно незалежні, не можуть розвиватися з причин неплатоспроможності, низького рівня заробітної плати, нерегулярності її отримання, рекету з боку держави, переслідування усіх, хто не підкоряється державі.

*Українська
соціал-демократична
партія*

Василь ОНОПЕНКО

Почну зі здобутків. Вільні профспілки відстояли і довели конкретними справами не лише своє право на існування, але й свою життєздатність. Як юридично, так і фактично. Юридично — бо зробили все для того, щоб Конституційний Суд таки скасував закон, який, по суті, забороняв їх діяльність. Восени 2000р. це рішення Конституційного Суду України відновило "конституційну" ж справедливість стосовно рівності всіх без винятку професійних спілок. Це — важлива перемога, бо фактично — профспілки довели, що вони є силою, з якою доведеться рахуватися.

До мінусів я відніс би той факт, що дотепер: по-перше, немає юридичної бази, яка б регламентувала діяльність профспілок; по-друге, триває війна з ФПУ (тобто з єдиною офіційною профспілкою, що існувала до цього часу) з приводу майна; по-третє, вільні профспілки не об'єднані в одну структуру, їх діяльність не скоординована; по-четверте, прикро, але окремі профспілкові організації досі ще керовані владними структурами й часто-густо відіграють роль "Троянського коня".

Депутатська група
"Солідарність"
у Верховній Раді
України

Петро ПОРОШЕНКО

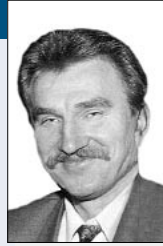
Здобутки і втрати профспілкового руху можна оцінювати з різних точок зору — порівнюючи з тим, що було раніше, або ж з тим, що могло б бути сьогодні.

Якщо порівнювати з тим, що було раніше, то головні здобутки — це те, що профспілковий рух є, розвивається, вчиться захищати трудові та соціально-економічні інтереси людей праці, опановує різні форми й методи цього захисту, вишукує свої оптимальні організаційні форми та структуру. Свідченнями зростання впливу профспілок є розвиток інституцій соціального партнерства, підписання Генеральної, галузевих та регіональних угод за участю вже не лише представників держави, а й об'єднань роботодавців.

А головні втрати — це ті права та функції, які за радянських часів профспілки отримали від держави, але потім не змогли втримати: право законодавчої ініціативи; право контролювати виробничу діяльність підприємств аж до втручання в неї; право на безкоштовне отримання приміщень, засобів транспорту та зв'язку на кожному підприємстві; повне й не контрольоване державою відання сферою соціального страхування. Загалом, ці втрати цілком логічні, з огляду на перехід до ринкової економіки та роздержавлення профспілок. Хоча для профспілок вони, зрозуміло, є болючими.

Якщо порівнювати з тим, що могло б бути сьогодні, то слід відзначити, що профспілки зуміли зберегти за собою ту матеріальну базу, яку вони мали, і досить широкі права (багато в чому ширші, ніж, наприклад, у Росії), а також можливості політичного впливу. Окремі, найбільш активні профспілкові діячі, зуміли пробитися до Парламенту, обласних і місцевих рад. Зокрема, голова Федерації профспілок України О. Стоян є народним депутатом України вже двох скликань; його ініціативи знаходять міцну підтримку і в профільному парламентському комітеті, і в нашій депутатській групі "Солідарність", до якої він входить.

А от чого не зуміли профспілки — це досягти належного рівня координації своїх дій для більш дієвого відстоювання соціально-економічних інтересів трудящих, взаємного непоборювання у своєму середовищі. Не завжди можна повірити в незалежність тих чи інших профспілкових лідерів від певних фінансово-політичних угруповань. Іноді бачимо й приклади того, як профспілки дають себе використовувати політичним силам різного ґатунку, не отримуючи від цього ніякого зиску.

Трудова партія
України

Михайло СИРОТА

Десять років існування нашої держави як незалежної — достатньо великий термін, щоб підсумувати здобутки та втрати. Стосовно профспілкового руху, позитивним, безперечно, є вже те, що він не зник із суспільного життя України й тією чи іншою мірою реагує на найбільш актуальні проблеми трудящих країни. Однак, поза всяким сумнівом, профспілковий рух втратив свій реальний вплив на створення нормальних соціальних умов життя людей, безпеки праці та захисту інтересів трудящих.

Є об'єктивні та суб'єктивні чинники, що спричинили втрату майже провідної ролі профспілок, яку вони відігравали раніше. До об'єктивних чинників слід віднести різкий економічний спад, системну кризу більшості провідних галузей народного господарства, що призвело до занепаду великих трудових колективів і профспілкового руху в цілому. Тут існує однозначний взаємозв'язок — чим інтенсивніше розвивається економіка, тим згуртованіші й динамічніші трудові колективи, корпорації, які прагнуть захищати свої професійні інтереси, створюючи потужні профспілкові об'єднання. Отже, економічна криза — це суттєвий об'єктивний чинник послаблення ролі профспілок.

До суб'єктивних чинників можна віднести боротьбу за майно профспілок, що залишилося після розпаду СРСР. Це був надзвичайно потужний майновий комплекс, вартість якого сягала кількох мільярдів доларів. Тому знайшлося багато охочих відхопити собі цей ласий шматок. До цієї серйозної боротьби включилися як уже існуючі, так і новоутворені профспілкові об'єднання.

Крім того, оскільки відбувалося становлення нової політичної системи нашої держави, політичні партії та їх лідери не могли відмовитися від спроб використати потенціал профспілок у своїх політичних інтересах, що призвело до ще більшого розшарування й пошматування профспілкового руху.

Таким чином, поступова втрата провідної ролі профспілок в суспільно-політичному житті країни — це абсолютно закономірний процес. Навряд чи вони вже повернуться до тієї провідної ролі, яку відігравали до 1990р.

За останні декілька років з'явилися приклади часом вдалим спроб побудувати й нові, "незалежні" профспілки. Взагалі, незалежність — поняття відносне. Профспілки, що залишилися в спадщину від

Радянської України, традиційно контролювалися виконавчою владою. Сьогодні їх контролюють Адміністрація Президента та Кабінет Міністрів України. Створення незалежних профспілок — це, перш за все, намагання окремих громадських кіл і політичних діячів утворити певні дієздатні структури, які б мали вплив на трудящі маси та водночас були б більш-менш відокремлені від офіційної влади. Але лідери цих незалежних об'єднань, у своїй більшості, самі заангажовані та, як правило, дуже залежні від політичної опозиції або тіньової економіки.

Однак, за всіх цих, часом несприятливих умов, профспілки не зникнуть, лише трансформуються їх роль і місце в суспільному житті. Розвиток окремих потужних галузей народного господарства, де буде концентруватися велика кількість працюючих (таких, як комплексне машинобудування, вугільна чи нафтогазова промисловість), сприятиме відродженню профспілкового руху.

Водночас, їх суттєво потіснять, забираючи частину профспілкових функцій на себе, громадські організації — такі, як Спілка орендарів, Спілка фермерів, Спілка дрібних господарів тощо.

Протягом найближчих п'яти років профспілки набуватимуть певної ваги саме як виразники вузькоспрямованих інтересів трудящих, які працюють в окремих галузях народного господарства. Можливо, лише в досить далекому майбутньому (років через 5-10) з переходом економіки України до стану розвинутої, спрацює закон "повторення повторення" — окремі сектори профспілкового руху об'єднаються на новому рівні й лише після цього зможуть, як це роблять профспілки в розвинутих країнах світу, суттєво впливати на формування промислової і соціальної політики держави через тиск і лоббіювання своїх інтересів в органах законодавчої і виконавчої влади. Але це буде зовсім інша роль, ніж та, яку "державні" профспілки відігравали в Радянському Союзі.

Партія
"Трудова Україна"

Сергій ТІГІНКО

Попри всі труднощі та кризові явища, через які пройшла Україна за роки незалежності, профспілки залишилися одним із впливових факторів українського суспільства. Вони й сьогодні є найбільш масовими громадськими організаціями, які більше, ніж інші структури, переймаються турботами та інтересами трудівників.

Згадаймо, що саме за ініціативою профспілок у 1993р. було створено Національну раду соціального партнерства — дорадчий орган при Президенті України, до якого на принципах паритетності увійшли представники Уряду, об'єднань профспілок і роботодавців. Саме в цьому органі проходять експертну оцінку проекти нормативних актів, в першу чергу, тих, що стосуються соціально-економічних інтересів громадян.

До надбань можна також віднести укладання Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України, об'єднаннями профспілок і роботодавців, що регулює соціально-економічні та трудові відносини в державі на національному рівні.

За активної позиції профспілок було прийнято важливі закони України, — "Про колективні договори і угоди", "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)", "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності" та інші, ратифіковано ряд важливих конвенцій МОП, що стали складовою частиною законодавства України.

З утворенням, згідно з Указом Президента України, Національної служби посередництва та примирення профспілки отримали додатковий механізм правового врегулювання трудових спорів (конфліктів), шляхом проведення трудового арбітражу.

Але найбільш важливим здобутком у розвитку профспілкового руху є утворення профспілок нової формації, які здатні в сучасних умовах розвиватися незалежно від коштів соціального страхування, застосовуючи більш ефективні форми й методи мотивації профспілкового членства та залучення коштів. Новоутворені профспілки активніше обстоюють інтереси своїх членів, пройшли надзвичайно важливу школу проведення масових акцій і набули досвіду боротьби в період виборчих кампаній.

Проте, процеси трансформації профспілкового руху в нових умовах призвели й до відчутних втрат.

По-перше, суттєво втрачена соціальна база профспілок, що спрямовувалася на профілактичне оздоровлення та відпочинок трудящих. Адже фактично це було головною складовою роботи профспілок.

Крім того, з прийняттям нових законів про обов'язкове державне соціальне страхування, цей напрям буде відходити на другий, а то й на третій план, що спричинятиме втрату певної мотивації членства в профспілках. По-друге, існують проблеми консолідації профспілкового руху, політичної співпраці та активного використання важелів законодавчого впливу на вирішення багатьох проблем. У Верховній Раді України дотепер не утворена фракція, яка б відстоювала інтереси профспілок. Як наслідок — на сьогодні значно звужений правовий механізм профспілок у сфері охорони праці, оскільки відповідно до Закону України "Про охорону праці" ці функції перейшли до державних органів, залишаючи профспілкам лише право громадського контролю.

Зрештою, в сучасних умовах профспілки дещо втратили свої позиції, насамперед, у питаннях контролю над виконанням колективних договорів: реальної вартості робочої сили та її відтворення; підвищення розміру зарплати та пенсійного забезпечення, збереження і створення нових робочих місць та належних умов праці.

Без пошуку політичних партнерів вирішувати ці проблеми профспілковому руху буде досить складно. Тому партія "Трудова Україна", головним програмним завданням якої є розвиток ринку праці в Україні та соціально спрямованої ринкової економіки, всіляко підтримуватиме розвиток нового прогресивного профспілкового руху. Власне кажучи, ми вже активно працюємо в цьому напрямі, здійснюючи постійний діалог з багатьма профспілками.

Фракція Комуністичної
партії України
у Верховній Раді
України

Василь ХАРА

Змушений констатувати, що втрат було більше, ніж здобутків. Не досягнуті основні цілі діяльності профспілок, а саме: забезпечення трудящих робочими місцями; вигідний продаж робочої сили, тобто належна заробітна плата; створення нормальних безпечних умов праці; підвищення рівня життя трудящих.

Втрачені також принципи демократичного централізму (виконавча дисципліна, звітність, підконтрольність), що призвело до дисбалансу вертикалі в структурі профспілок. Профспілкові фонди витрачаються на що завгодно тільки не на боротьбу за права трудящих. Демократизація профспілок призвела до їх роздробленості. Утворення великої кількості профспілкових організацій не покращило ситуацію у справі захисту інтересів людини в Україні.

Профспілки втратили управління засобами соціального страхування. Відсутня ефективна система підготовки кадрів.

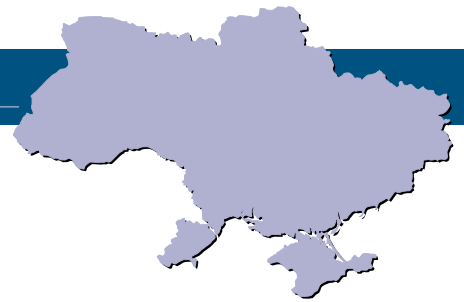
Але, не дивлячись на всі ці недоліки, на сьогодні є Закон України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", тобто правове поле для захисту людини праці. Хто цього не робить, тому бракує не можливостей, а бажання.

Профспілки вчаться бути гідними партнерами держави та роботодавців. Прикладом може слугувати укладання Генеральної Угоди, галузевих і регіональних угод.

Відносна незалежність профспілок від державних органів дозволила обирати дійсно народних лідерів, самостійно розпоряджатися коштами; стали можливими нові форми боротьби (пікетування, мітинги, страйки) та активна участь профспілок у політичному житті України.

3. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У профспілковому середовищі України відбувається становлення децентралізованої системи профорганізацій. Профспілки охоплюють усі регіони країни, галузі економіки, форми власності та господарювання. При загальному падінні чисельності профспілок, показник охоплення профспілковим членством працівників, зайнятих у галузях економіки, залишається досить високим. Відбувається поступове відокремлення об'єднань найманих працівників та об'єднань роботодавців (підприємців).

Від застосування радикальних форм захисту прав та інтересів працівників у соціально-трудових відносинах профспілки України все більше переходять до поміркованих форм, що використовуються в системі соціального партнерства. Поширюється практика укладання Генеральної, галузевих та регіональних угод, колективних договорів. Відбувається процес інституалізації сторін цих відносин, який включає профспілки, роботодавців і державу. Держава визнала профспілки повноважним представником працівників.

Зміна соціально-економічного устрою вимагає від профспілок визначення їх ролі, місця і функцій в новій системі соціальних реалій: децентралізовані профспілки — держава — роботодавці-власники. Воно значним чином залежить від наявності (відсутності) роздільного чи спільного членства в профспілці найманих працівників і роботодавців. Традиційні профспілки, скоріше, змушені бути посередниками між працівниками і роботодавцями, забезпечуючи помірну ціну робочої сили та надаючи працівникам певні соціальні пільги. У ставленні до держави як роботодавця вони обстоюють більш компромісну позицію, вдаються переважно до поміркованих засобів впливу на державу. Профспілки найманих працівників визначають захист прав своїх членів на працю як пріоритетний напрям діяльності, опікуються переважно проблемами високої ціни робочої сили, у сфері трудових відносин ідентифікують себе в якості рівноправної сторони. Ці профспілки мають переважно опозиційну точку зору, тяжіють до радикальних засобів тиску на державу та роботодавців.

Профспілкові об'єднання України залучені до міжнародного профспілкового руху, як безпосередньо (через двосторонні та багатосторонні контакти), так і за посередництва МОП. Практично всі профоб'єднання України є членами міжнародних галузевих профспілкових об'єднань. Водночас, жодне з українських профоб'єднань не входить зараз до найвпливовішої у світі міжнародної профспілкової організації — Міжнародної конфедерації вільних профспілок. МОП, міжнародні та національні зарубіжні профоб'єднання надають профспілкам України консультаційну, освітньо-методичну, експертну допомогу, залучають їх до участі в міжнародних профспілкових акціях, організують допомогу акціям українських профспілок.

Профспілки отримали певний досвід участі у виборчих кампаніях — висування своїх кандидатів в одномандатних округах; створення власної профспілкової партії; підтримки політичної партії чи блоку. Можна прогнозувати активну участь профспілок і в парламентських виборах 2002р. Найбільш поширеними формами участі будуть блокування з впливовими політичними партіями (за умови укладання угоди з чітко визначеними зобов'язаннями партій надання працівникам профспілок місця у прохідній частині партійного виборчого списку, захист інтересів профспілки в новообраному Парламенті) та висування кандидатів в одномандатних округах. Водночас, цілісна (послідовна) концепція участі профспілок у виборчій кампанії поки що не вироблена.

В Україні зберігається кредит довіри населення до профспілок, існує соціальний запит в їх діяльності. Водночас, ставлення суспільства до профспілок визначається переважно соціально-економічними реаліями і в цілому є негативним. Більшість громадян скептично оцінюють здатність профспілок захистити права працівників і практично не розраховують на допомогу профспілок у випадку їх порушення. Профспілковий рух отримує перспективу розвитку та громадську підтримку лише у випадку, коли він зосередить свою увагу на виконанні першочергових проблем соціально-економічних відносин — боротьбі за підвищення заробітної плати, із затримками її виплати та з безробіттям.

Попри певні здобутки, аналіз діяльності профспілок свідчить про наявність проблем у профспілковому русі, які негативно позначаються на його ефективності та в кінцевому підсумку — на стані ринку праці, перспективі становлення цивілізованих трудових відносин в Україні. Найбільш важливі з них сформульовані нижче.

Перша група проблем полягає у наявності прогалин у законодавстві, яке забезпечує права та гарантії діяльності профспілок. З набуттям чинності Закону України "Про профспілки, їх права та гарантії діяльності" (з внесенням відповідних поправок, згідно з рішенням Конституційного Суду) законодавче забезпечення діяльності профспілок в цілому може вважатися сформованим.

Водночас, іншими законодавчими актами ця діяльність може бути обмежена — зокрема, в частині застосування радикальних форм захисту прав та інтересів членів профспілок (проект Закону України "Про внесення доповнень до Закону України "Про вирішення трудових спорів (конфліктів)"). Дискусійним залишається питання позбавлення профспілок права законодавчої ініціативи.

Не врегульовані на законодавчому рівні питання реалізації соціального партнерства профспілок: не прийнятий Закон України "Про соціальне партнерство". Чинне законодавство України не визначає права профспілок на активну захисну діяльність інтересів працівників під час приватизації,

реструктуризації або банкрутства підприємств. Невиправдано ускладнена примирювальна процедура у випадку виникнення колективного трудового спору (конфлікту). Не має правового регулювання практика виникнення стихійних страйків та інших акцій протесту працівників.

Україною також не ратифіковані ряд Конвенцій МОП, що регламентують окремі аспекти діяльності профспілок, що обмежує права громадян України.

Друга група проблем пов'язана з неконсолідованістю профспілкового руху в Україні. Децентралізація профспілок в Україні, поки що демонструє лише відцентрові тенденції і не супроводжується ні становленням потужного солідарного руху нових профспілок, ні узгодженою взаємодією між традиційними та новими профспілками.

Співпраця профспілок обмежується переважно рамками представницького органу всеукраїнських профспілок і профоб'єднань України з укладання Генеральної угоди. Не існує постійно діючого спільного органу, в межах якого могло б відбуватися узгодження позицій профспілок зі спірних питань, вироблення солідарної тактики профспілкового руху на національному ринку праці та у відносинах з державою і роботодавцями.

Низьким є рівень солідарної підтримки акцій, що проводяться окремими профспілками, з боку інших профспілок і профоб'єднань. Профспілки вирішують переважно локальні проблеми галузі, регіону, фахової групи працівників, окремого підприємства. У вирішенні загальної проблеми працівників країни — формуванні адекватної ціни робочої сили — профспілками узгоджена тактика не вироблена.

В результаті відсутності консолідації, розробки узгоджених позицій, зменшується впливовість профспілок як соціального інституту в цілому.

Третя група проблем пов'язана з недостатньою підтримкою профспілкового руху з боку держави як соціального партнера профспілок. Ставлення держави до профспілок нерідко визначається інерцією минулого досвіду їх "одержавлення" та тією обставиною, що держава дотепер залишається досить крупним роботодавцем. Тому тактика держави в стосунках з профспілками містить ряд негативних моментів: спроби законодавчого обмеження діяльності профспілок, стримування їх від акцій протесту, намагання переорієнтації профспілок з відстоювання інтересів працівників на відстоювання інтересів держави. При цьому існують випадки порушення права профспілок, зокрема на участь у виробленні рішень, що безпосередньо стосуються соціально-трудова відносин, та на законні акції протесту. Трапляються випадки невинуватеного судового переслідування ініціаторів і організаторів акцій протесту, застосування силових методів до їх учасників. Подібні випадки не знаходять адекватної реакції з боку контролюючих органів і вищого керівництва держави.

Змістовне наповнення та ступінь дотримання Урядом і роботодавцями угод та колективних договорів свідчить про їх значною мірою формальний характер і низьку ефективність. Жодна з Генеральних угод не виконана в повному обсязі. Залишаються невирішеними головні проблеми працівників: адекватної ціни робочої сили, вчасних виплат заробітної плати, гарантій зайнятості. Продовжується практика

вирішення Урядом питань, що безпосередньо торкаються інтересів працівників, без погодження з профспілками. Водночас, профспілки недостатньо використовують можливості судового захисту прав працівників та вирішення спірних питань у комісіях з трудових спорів: у судовому порядку оскаржується лише незначна частина неправомірних дій роботодавців; вирішенню трудових спорів перешкоджає відсутність відповідних комісій на половині підприємств країни.

Ці явища свідчать про те, що держава лише формально визнає профспілки своїм соціальним партнером і не зацікавлена в становленні потужного профспілкового руху в Україні.

Четверта група проблем полягає в інформаційній закритості профспілкового руху. Внаслідок пасивної інформаційної політики профорганізацій профспілковий рух є значною мірою закритим для широкого загалу, що веде до відчуженості профспілкового руху від громадськості, замиканні його у власних межах.

Власні інформаційні потужності профспілок є недостатніми. Видання профспілок у переважній більшості є малотиражними та мають виключно внутрішній характер розповсюдження. Профспілки практично не представлені в мережі Інтернет. Жодна з профспілок України не має своєї програми на телебаченні. Зі свого боку, телебачення та друковані ЗМІ дуже рідко звертаються до висвітлення профспілкової тематики. Не дивлячись, що профспілки декларуються соціальним партнером Уряду, газета Кабінету Міністрів України "Урядовий кур'єр" не має відповідної постійної рубрики. В результаті, громадськість майже не інформована про процеси, що відбуваються в профспілковому середовищі, про позиції окремих профспілок з тих чи інших питань. Недостатньо представлена інформація про роль і значення профспілок у загальноосвітньому просторі України. В курсах шкільних дисциплін інформація про значимість профспілок у соціально-трудова відносинах і захисті прав працівників практично відсутня. Зі свого боку, профспілки не виявляють ініціативи стосовно просування інформації про профспілки до загальноосвітнього простору країни. Така ситуація може негативно вплинути на забезпечення спадкоємності профспілкового руху, залучення до нього молоді.

На думку експертів УЦЕПД, для підвищення дієвості профспілок у сфері забезпечення соціально-економічних і трудових прав та інтересів громадян, з метою розвитку профспілкового руху в Україні, доцільно вжити наступних заходів.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК

Законодавче регулювання діяльності профспілок в Україні зараз не повністю відповідає Конституції України та міжнародно-правовим стандартам — у законодавстві існують певні прогалини, воно недостатнє. З метою забезпечення свободи діяльності та рівних прав профспілок необхідно.

Верховній Раді України внести зміни та доповнення до Закону України "Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності", якими привести його у відповідність до рішення Конституційного Суду України, особливо стосовно порядку легалізації профспілок.

Міністерству юстиції України, його структурним підрозділам на місцях скасувати свої рішення про відмову профспілковим організаціям у їх легалізації (потребують такого перегляду і відповідні рішення арбітражних судів та судів загальної юрисдикції), що були прийняті на підставі неконституційних положень статті 16 зазначеного Закону. Органи державної влади повинні утриматися від будь-якого утиску прав профспілок, які відмовились легалізуватися за цим Законом, посилаючись на його неконституційність. При цьому держава повинна відшкодувати завдані збитки профспілкам, чиї права в процесі легалізації були порушені.

Верховній Раді України внести доповнення до статті 18 Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”, в яких визначити, що **заборона в судовому порядку діяльності профспілки (профоб’єднання) можлива лише за поданням Міністерства юстиції України або Генерального прокурора України**. Це більш повно відповідає потребам громадян, оскільки для працівників членство в профспілці є додатковою гарантією забезпечення їх прав у соціально-трудових відносинах (наприклад, неможливість звільнення з роботи без згоди профспілки).

Верховній Раді України внести зміни до статті 4 Закону України “Про колективні договори і угоди”, якими визначити, що кожна профспілкова організація (профспілка, профоб’єднання) **має отримати право самостійно вести переговори та укладати відповідні договори чи угоди з роботодавцями або їх об’єднаннями**. Це забезпечить реальне рівноправ’я профспілок у їх відносинах з роботодавцями.

Верховній Раді України внести зміни і доповнення до статті 4 Закону України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”, якими **передбачити можливість висунення вимог і проведення страйку не лише за рішенням усього трудового колективу або уповноваженого ним органу, але й окремою профспілковою організацією; так само — на рівні галузі, регіону, країни в цілому**. Без цього менш чисельні профспілки фактично позбавлені можливості проводити самостійну політику.

Верховній Раді України прискорити ратифікацію міжнародно-правових актів, що регламентують окремі аспекти діяльності профспілок, зокрема, **Конвенції МОП**:

❖ **Про представників працівників (№135)**, що дасть змогу на законодавчому рівні унеможливити дискримінацію виборних представників працівників при наймі, в процесі виробництва та при звільненні з роботи;

❖ **Про організації сільських працівників (№141)**, з метою більш повного забезпечення права селян (у т.ч. фермерів) на об’єднання в асоціації, гарантування державної підтримки розвитку організацій сільських працівників;

❖ **Про трудові відносини на державній службі (№151)**, з метою більш повного забезпечення права державних службовців на об’єднання в асоціації, укладання колективних договорів і врегулювання трудових конфліктів в арбітражному порядку.

Генеральній прокуратурі України та Міністерству внутрішніх справ України **щорічно оприлюднювати звіти про випадки перешкоджання законній**

діяльності профспілок, втручання в неї органів державної влади, роботодавців, політичних партій, інших профспілок, а також про вжиті заходи з відновлення прав профспілок. Це підвищить рівень дотримання вже наявних законодавчих гарантій свободи діяльності та рівних прав профспілок. Не може залишатися безкарним жоден випадок переслідування профспілкових лідерів, примусу працівників до виходу з профспілки, протиправної ліквідації профспілкових організацій.

РЕФОРМУВАННЯ ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК, КОНСОЛІДАЦІЯ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ

В Україні досі не створено належних гарантій забезпечення незалежності профспілок від роботодавців, унеможливлення організації “жовтих” профспілок, використання профспілок у політичних цілях або в цілях, які переслідує адміністрація підприємства. Для подолання цих негативних тенденцій необхідно вжити наступних заходів.

Верховній Раді України внести зміни та доповнення до Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”, якими **заборонити фінансування профспілок власниками підприємств поза межами статей і обсягів фінансування, передбачених у колективних договорах чи угодах**. Таке “позапланове” фінансування повинно тягнути за собою відповідальність аж до ліквідації профспілки, а незаконно отримані нею кошти — перераховуватися до Держбюджету.

Водночас, Верховній Раді України **розширити перелік можливих статей профспілкових витрат, які повинні фінансуватися роботодавцями в певних обсягах згідно з колективним договором чи угодою**. Зокрема: оренда приміщень, засобів транспорту і зв’язку; заробітна плата звільненим профспілковим працівникам, гонорари консультантам; видання чи передплата профспілкових друкованих органів; придбання витратних матеріалів, банківські послуги, послуги зв’язку, доступ до мережі Інтернет тощо. **Усі ці витрати повинні відноситися на собівартість продукції підприємства, а не на прибуток**.

Доцільно включити до Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” окрему норму про **заборону членства роботодавців та найманих працівників в одній профспілці**. Це буде сприяти забезпеченню незалежності профспілок від роботодавців, враховуючи нинішню специфіку діяльності профспілок в Україні (тиск з боку адміністрації підприємств, існування підконтрольних роботодавцям профспілок). Водночас, зазначене положення Закону повинно набути чинності лише через певний час після його запровадження — з тим, щоб управлінський персонал міг створити власну фахову профспілку. При цьому постане й інше питання: про створення власної профспілки найманих працівників профспілок.

Верховній Раді України в Законі України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” **визначити особливості регламентації прав і засад діяльності профспілок управлінського персоналу**, у т.ч. профспілок керівних працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, профспілок народних депутатів України тощо. По-перше, окремі члени цих профспілок, процедура звільнення яких визначається Конституцією України,

іншими законами (наприклад, керівники центральних органів виконавчої влади, підприємств тощо), не повинні користуватися імунітетом від звільнення без згоди профспілкового органу. По-друге, ці профспілки під час укладання колективних договорів і (двосторонніх) угод не повинні входити до складу тієї самої профспілкової сторони, що й інші профспілки найманих працівників. При цьому вони можуть укладати двосторонні угоди з державними органами та брати участь в укладанні тристоронніх угод (профспілки — об'єднання роботодавців — виконавча влада).

Верховній Раді України в зазначеному Законі окремим визначити **особливості діяльності профспілок, що об'єднують осіб індивідуальної праці, приватних підприємців, членів кооперативів** тощо. Діяльність подібних профспілок, члени яких є самі собі роботодавцями, теж потребує законодавчого врегулювання.

Необхідно створити **механізм неформального спілкування представників усіх профспілок і профоб'єднань** для обговорення наявних у профспілковому русі проблем, подолання внутрішньопрофспілкових протиріч і консолідації зусиль у захисті трудових і соціально-економічних інтересів членів профспілок. Зокрема, це може бути **постійно діюча Профспілкова рада України**¹¹⁰, до числа учасників якої доцільно включити представників профспілок і профоб'єднань, які або: (1) підписали Генеральну угоду; (2) уклали галузеву угоду; (3) є членами Національної ради соціального партнерства при Президенті України; (4) зареєстровані як всеукраїнські.

У якості організатора цієї Ради можуть виступити як самі профспілки, так і Верховна Рада України (безпосередньо або в особі її Комітету з питань соціальної політики та праці). Створення Профспілкової ради саме під парламентською егідою виглядає найбільш доцільним тому, що, з одного боку, профспілки не укладають з Верховною Радою угод (як, наприклад, з Кабінетом Міністрів), а з іншого — саме Верховна Рада вносить зміни до профспілкового та трудового законодавства.

Одним з головних завдань Ради повинна стати розробка законопроектів (у т.ч. альтернативних) з питань реформування профспілкового руху, захисту соціально-економічних і трудових прав громадян. На розгляд Ради слід виносити питання аналізу виконання Генеральних угод та вироблення спільної позиції профспілок у їх відносинах з державою і роботодавцями.

На зазначеній Раді доцільно обговорити **проблеми, пов'язані з майном колишньої ВЦРПС**, оскільки подолання протиріч у профспілковому русі, його консолідація неможливі без остаточного вирішення цієї проблеми¹¹¹. Зазначена Рада могла б внести до органів державної влади узгоджені пропозиції стосовно долі цього майна. Водночас, не слід форсувати цей процес — потрібен виважений підхід, який би задовольнив інтереси хоча б більшої частини учасників переговорного процесу.

НАЛАГОДЖЕННЯ СПІВПРАЦІ ПРОФСПІЛОК І ДЕРЖАВИ

Ефективна робота профспілок із захисту соціально-економічних і трудових прав громадян неможлива без зміни ставлення держави до профспілкового руху, сприйняття профспілок як рівноправної сторони соціального партнерства. Для цього необхідно вжити наступних заходів.

Верховній Раді України **прискорити прийняття Закону України “Про соціальне партнерство”**. Це підвищить можливості захисту профспілками прав найманих працівників і відповідальність сторін — профспілок, роботодавців, держави. Передбачити в ньому право профспілок на ініціювання звільнення тих керівників (менеджерів), які не виконують умов колективних договорів.

З огляду на страйкову практику останніх 12 років, потребує значних змін Закон України “Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)”. Не можна вважати нормальним становищем, коли переважна більшість страйків фактично підпадає під визначення незаконних, профспілки їх не контролюють, а іноді в ролі організаторів страйків взагалі виступають роботодавці чи політичні організації. Зокрема, до зазначеного Закону необхідно внести такі зміни:

❖ **спростити примирювальну процедуру з розв'язання колективного трудового спору**, усунувши дублювання функцій примирювальної комісії, незалежного посередника та трудового арбітражу;

❖ **регламентувати проведення не заявлених наперед (так званих стихійних) страйків**, викликаних раптовим порушенням роботодавцем законодавства, умов колективного договору чи угоди або ж припиненням ним переговорів чи примирювальної процедури. Зокрема, передбачити порядок визначення органу, уповноваженого вести переговори, фіксувати порушення з боку роботодавця та формулювати вимоги до нього. Водночас, **повинні визнаватися (залишатися) незаконними стихійні страйки з вимогами до органів державної влади** (якщо останні не є роботодавцями). Це буде обмежувати можливість організацій акцій протесту (начебто стихійних) адміністрацією підприємств та/чи політичними силами;

Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та праці **обговорити можливість надання переважного права профспілкам представляти інтереси працівників у випадку виникнення колективного трудового спору (конфлікту)** (це не означає, що за рішенням трудового колективу не може бути іншого уповноваженого органу). Будь-які інші органи з керівництва акціями протесту (наприклад, страйкові комітети) повинні створюватися або спільно профспілковими органами, або працівниками, коли страйкарі не є членами жодної профспілки.

Верховній Раді України **впровадити практику щорічного проведення Дня Уряду з питань виконання Генеральної угоди** та внести доповнення до проекту

¹¹⁰ Аналогічні органи створені в інших сферах суспільної діяльності. Наприклад, подолання протиріч у релігійному середовищі сприяє робота Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій. Діяльність зазначеної Ради є прикладом конструктивної співпраці зазначених інститутів у вирішенні конфліктів, участі у законотворчій роботі тощо.

¹¹¹ Вже сьогодні певні фахівці та експерти пропонують певні варіанти її вирішення: (1) визнання за ФПУ права на володіння зазначеним майном; (2) остаточна передача майна до загальнодержавної власності; (3) розподіл майна між усіма профспілками (залежно від чисельності членів профспілок) та з урахуванням інтересів держави та ін. Однак, узгодженої позиції все ще не вироблено.

Закону України “Про Кабінет Міністрів України”, яким визначити, що в рамках звіту про виконання Програми діяльності Уряду прем’єр-міністр України повинен прозвітувати також про стан дотримання та виконання положень Генеральної і галузевих угод, укладених за участю органів виконавчої влади. До Закону України “Про колективні договори та угоди” внести зміни та доповнення, якими **передбачити, що, одночасно з укладенням колективного договору чи угоди, його сторони створюють відповідний контрольний орган, засідання якого скликаються на вимогу будь-якої із сторін.**

Верховній Раді України в першому півріччі 2002р. **провести парламентські слухання щодо стану та перспектив розвитку профспілкового руху в Україні.**

Верховній Раді України внести до Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” доповнення, яким **визнати за профспілками право представляти працівників підприємства-боржника, володіти правом ухвалюного голосу на зборах і в комітеті кредиторів.** Внести до статті 31 цього ж Закону зміни та доповнення, якими встановити, що погашення заборгованостей підприємства-боржника із заробітної плати та соціальних виплат, пов’язаних з частковою втратою працездатності (регресні), **задовольняються в першу чергу, порівняно з іншими вимогами.**

Верховній Раді України в Законі України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” **визначити право профспілок на участь у процесі реорганізації підприємств, в першу чергу — у врегулюванні питання про погашення або правонаступництво заборгованостей із заробітної плати та соціальних виплат, пов’язаних з частковою втратою працездатності.** Врегулювати питання погашення заборгованостей із заробітної плати працівникам агропромислового комплексу, оскільки в ході реформування колективних сільгосппідприємств не було визначено правонаступника їх заборгованостей із заробітної плати і тим самим допущені масові порушення прав працівників.

Верховній Раді України внести відповідні зміни до статті 15 Закону України “Про оплату праці” та інші законодавчі акти, якими включити заробітну плату до складу обов’язкових платежів, які виплачуються в першочерговому порядку. Визнати, що заробітна плата найманого працівника — це не певний вид відносин між працівником і роботодавцем, а специфічний вид майна, об’єкт приватної власності працівника. Виходячи з цього, всі конфліктні ситуації стосовно виплати заробітної плати розглядати в судовому порядку з позицій захисту майнових інтересів працівника.

Верховній Раді України внести до Кодексу законів України про працю доповнення, яким **передбачити відповідальність роботодавця за нестворення комісії з трудових спорів.**

Міністерству юстиції України **запровадити відкриту статистичну звітність про виконання судових рішень за позовами про порушення трудового законодавства, в першу чергу — стосовно позовів про виплату заробітної плати, про незаконне звільнення з роботи, про законність страйку.** Це підвищить прозорість та дієвість судового захисту профспілками прав та інтересів працівників.

Верховній Раді України в проекті Податкового кодексу передбачити **звільнення від оподаткування сум**

матеріальної допомоги, що надаються профспілками, в розмірі прожиткового мінімуму в межах року. Це посилисть можливості профспілок у задоволенні соціально-побутових потреб працівників.

ПОДОЛАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЗАКРИТОСТІ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ

Однією з важливих проблем діяльності профспілок є необхідність подолання закритості профспілкового руху, його відчуженості від громадян.

З метою забезпечення інформаційної відкритості профспілок перед суспільством запровадити **статистичний облік кількості та чисельності профспілок і профоб’єднань** (у першу чергу тих, які беруть участь у виробленні та підписанні Генеральної, галузевих і регіональних угод). Органи виконавчої влади повинні пропонувати включити до відповідних угод зобов’язання стосовно надання профспілками та профоб’єднаннями статистичних даних про чисельність та кількість членських організацій до Державного комітету статистики України.

Міністерству праці і соціальної політики та Міністерству юстиції України публікувати **щоквартальні і річні Державні доповіді** (в т.ч. у відкритій пресі) з питань дотримання прав профспілок, виконання колективних договорів і угод, вирішення колективних трудових спорів (конфліктів).

Кабінету Міністрів України запровадити в газеті “Урядовий кур’єр”, **постійну рубрику, присвячену профспілкам** як соціальному партнерові Уряду. Друкувати офіційну інформацію про зміни в структурі профоб’єднань, створення нових профспілок, кадрові зміни тощо, а також про початок переговорів і їх завершення при укладенні колективних угод або виникненні колективних спорів.

Національній телекомпанії України **запровадити постійну програму з висвітлення ситуації в профспілково-середовищі країни** та ходу виконання Генеральної угоди між Урядом, роботодавцями та профспілками, галузевих та регіональних угод, колективних договорів.

Міністерству освіти і науки України при розробці концептуальних документів розвитку загальноосвітньої школи в Україні, учбових програм **тощо враховувати необхідність надання учням знань про інститути громадянського суспільства, зокрема — профспілки.** Включити відповідні розділи до курсів “Основи правознавства” та “Держава і право”, зокрема, інформацію про історію профспілок в Україні, форми профспілкової діяльності, соціальне партнерство, роль профспілок у захисті соціально-економічних і трудових прав громадян.

Міністерству освіти і науки, Державному комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України спільно з профспілками **запровадити учнівські конкурси та олімпіади (у т.ч. телевізійні) з тематики профспілкового руху в Україні, ролі та значимості профспілок у захисті прав громадян України.**

Як перший крок до присутності профспілок України в мережі Інтернет, **створити web-сторінку Національної ради соціального партнерства при Президентові України, на якій розмішувати інформацію про стан та перспективи розвитку профспілкового руху в Україні.** ■

ПРОФСПІЛКИ УКРАЇНИ ОЧИМА НАСЕЛЕННЯ

Андрій БИЧЕНКО,
директор соціологічної
служби УЦЕПД

Яким є сучасний профспілковий рух в Україні? Як громадяни оцінюють його стан і перспективи? Чи користуються українські профспілки підтримкою і довірою населення країни? Яке місце та роль профспілок у суспільстві?

Для визначення ставлення населення до сучасного українського профспілкового руху соціологічною службою Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова з 12 по 26 червня було проведено всеукраїнське опитування, в якому взяли участь 2014 респондентів віком від 18 років.

На наш погляд, важливими є не лише загальні оцінки громадян України¹, а й відмінності позицій населення різних регіонів, які висвітлюються в цій статті.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНСЬКИХ ПРОФСПІЛОК: АНФАС І В ПРОФІЛЬ

Спробуємо за деякими основними соціально-демографічними характеристиками членів українських профспілок скласти загальний образ руху.

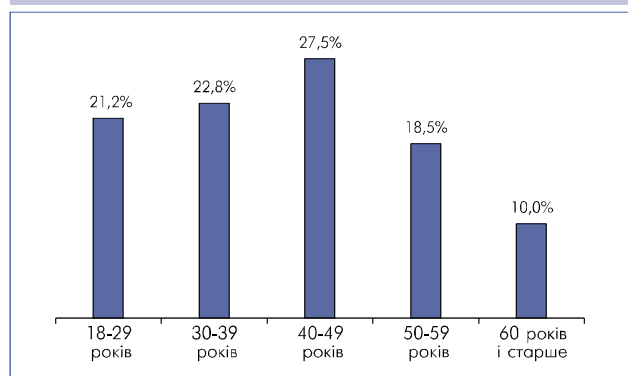
Почнемо з того, що на питання “Чи є Ви членом профспілки?” відповіли “так” 32,2% опитаних. Тобто третина дорослого населення країни відносить себе до профспілкового руху.

Водночас, серед респондентів, які працюють у колективі, вважають себе членами профспілок 66,5%. Слід зазначити, що цей показник має помітні регіональні відмінності². Зокрема, чисельність членів профспілки серед працюючих є помітно нижчою у Західному (58,1%) та Північному (55%) регіонах. В інших регіонах ця частка дещо вища: в Криму — 68,4%, у Центральному регіоні — 63,3%, у Східному — 67,8%, у Південному регіоні — 64,1%, у м. Києві — 67,3%.

Стать. Серед членів профспілок дещо більше жінок — 54,1%, чоловіків — 45,9%. Більш помітною є різниця між частками жінок і чоловіків - членів профспілок серед усіх працюючих — членами профспілок є 57,4% з працюючих чоловіків і 70,5%(!) з працюючих жінок. (Однак, потрібно зазначити, що серед чоловіків дещо більший відсоток тих, хто на питання, чому він став членом профспілки, вказав, що це необхідно для боротьби за свої права (20,8%), тоді, як серед жінок цей показник складає 17,2%). Водночас, жінки виявили себе більш інертними, оскільки 45,7% з них вказали як причину свого членства у профспілці те, що вони перебувають у ній ще з радянських часів, а серед чоловіків ця група членів профспілок складає 38,9%).

Вік. Демографічна структура профспілок у цілому виглядає збалансованою за віковими категоріями (діаграма “Структура профспілок за віковою ознакою”).

**Структура профспілок за віковою ознакою,
% опитаних**

Очевидно, що кістяк профспілкового руху — це представники більш “зрілих”, соціально активних вікових категорій 30 - 49 років, які складають 50,3% усіх членів профспілок. П’яту частину (21,2%) членів профспілок становить молодь віком 18-29 років. Цікавим є розподіл профспілкового членства за віковими категоріями працюючих громадян. Членами профспілки є 79% працюючих громадян віком 50-59 років та 70% працюючих віком 40-49 років. Серед

¹ Окремі результати опитування наводяться в Аналітичній доповіді УЦЕПД, розміщеній у цьому журналі.

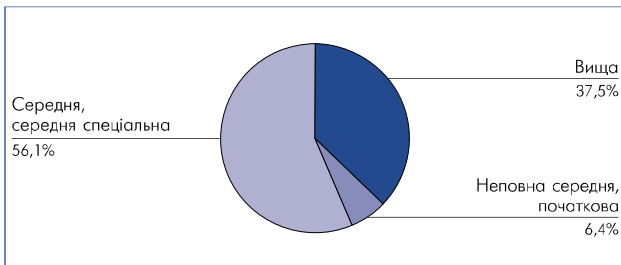
² Тут і далі використовується наступний регіональний поділ: АР Крим; м. Київ; Центральний регіон — Вінницька, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька та Черкаська області; Західний регіон — Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області; Східний регіон — Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська та Харківська області; Південний регіон — Миколаївська, Одеська та Херсонська області; Північний регіон — Житомирська, Сумська та Чернігівська області.

працюючих інших вікових категорій частка членів профспілки є також досить значною: 30-39 років — 64,9%, 18-29 років — 51,6%, серед працюючих громадян старше 60 років членів профспілок 55,9%.

При цьому, слід зазначити, що майже чотири п'ятих учасників профспілкового руху мають ще радянський досвід участі у профспілках, що певною мірою відбивається на їх мотивації участі в профспілках (про це — нижче).

Освіта. Більше половини учасників профспілкового руху (56,1%) — люди з середньою та середньою спеціальною освітою. Водночас, привертає увагу та обставина, що більш ніж кожен третій член профспілки (37,5%) має вищу освіту. Частка людей з неповною середньою та початковою освітою є незначною — усього 6,4% (діаграма “Структура профспілок за освітньою ознакою”). Суттєвої залежності причин вступу до профспілки від освітнього рівня не виявлено.

Структура профспілок за освітньою ознакою, % опитаних

Структура профспілок за ознакою соціального статусу їх членів, % опитаних

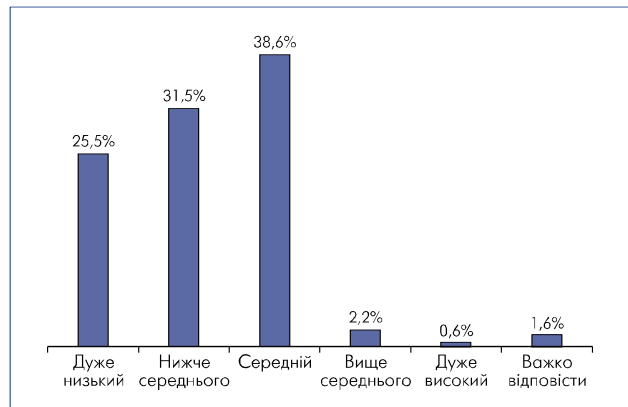

Соціальний статус. Найбільшу частку членів профспілок складають представники наступних соціальних категорій: кваліфіковані робітники (27,3%), службовці (15,7%), спеціалісти гуманітарного профілю (14,5%), спеціалісти технічного профілю (10,7%). Більш повний перелік представлений на діаграмі “Структура профспілок за ознакою соціального статусу їх членів”.

З іншого боку, найбільшу частку членів профспілки мають наступні соціальні категорії: керівники підрозділів підприємств (82,4%), спеціалісти гуманітарного профілю (78,5%), спеціалісти технічного профілю (75,8%). Також досить високий відсоток членів профспілки серед кваліфікованих робітників (68,2%), службовців (66,3%), керівників підприємств (63,2%), працівників сільського господарства (54,5%), некваліфікованих робітників (51,9%), спеціалістів з природничих наук (46,7%). Незначною є частка членів профспілки серед представників силових структур (21,7%), учнів та студентів (16%), підприємців (8,6%), немає жодного члена профспілки серед опитаних фермерів.

Доходи. Зрозуміло, що з огляду на соціально-економічне становище населення в країні, більше половини (57%) членів профспілок складають люди, які визначили свої доходи дуже низькими (25,5%), та з доходом нижче середнього (31,5%). Середній дохід мають 38,6%. А працівники з високим доходом складають лише 2,8% членів профспілки (діаграма “Структура профспілок за ознакою рівня доходів їх членів”).

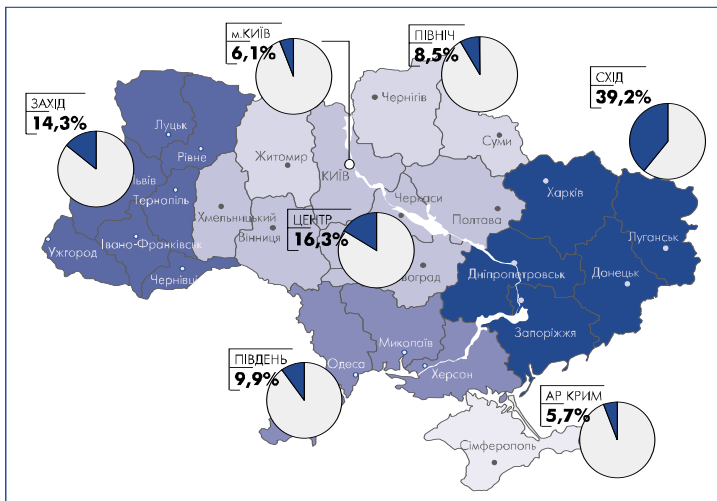
Структура профспілок за ознакою рівня доходів їх членів, % опитаних

Суттєвої залежності причин вступу до профспілки від рівня доходу не виявлено.

Географія профспілок. Можна констатувати, що основні сили профспілкового руху України знаходяться в індустріально розвиненому, густо населеному Східному регіоні країни (карта “Розподіл членів профспілок за регіонами України” на наступній сторінці).

Отже, загальний соціологічний портрет українських профспілок складається з наступних рис. Серед членів профспілок дещо більше жінок (і це при тому, що безробіття серед них є значно вищим, ніж серед чоловіків). Половина всіх членів профспілок — це люди віком 30-49 років. Більш ніж кожен третій член профспілки має вищу освіту, тобто профспілки акумулюють досить високий інтелектуальний потенціал. За соціальним статусом, в рядах профспілок переважають кваліфіковані робітники, службовці, спеціалісти гуманітарного та технічного профілю. Понад половину загального числа членів профспілок складають жителі Східного та Центрального регіонів України.

Розподіл членів профспілок за регіонами України, % опитаних

ЧЛЕНСТВО В ПРОФСПІЛЦІ — СТАРОВИННА ТРАДИЦІЯ ЧИ СВІДОМИЙ ВИБІР?

Змушує задуматися той факт, що майже половина (43,7%) членів профспілок вказали причиною свого членства те, що вони перебувають в цій організації ще з радянських часів. Зрозуміло, що особливо багато членів профспілки з радянських часів серед працівників 40-49 років (58,6%) та 50-59 років (58,9%). Ту ж причину вказали й половина працюючих членів профспілки (50%) від 60 років і старше. Отже, серед значної частини тих, хто відносить себе до членів профспілок, доволі поширеною є мотивація членства за інерцією. Дещо менше таких у віковій групі 30-39 років (39,4%) і зовсім мало — серед громадян до 30 років — лише 9%. Це легко пояснюється тим, що в молодших вікових групах меншою є частка тих, хто був членом радянських профспілок.

20,2% членів профспілки назвали причиною свого членства те, що на їх підприємстві "так прийнято". Найбільша їх частка — серед працівників 18-29 років (40,3%). Частка осіб з такою мотивацією профспілкового членства також досить велика у віковій групі 30-39 років — 27,1%. Значно менше таких серед працівників старшого віку: по 10,5% у групах 40-49 та 50-59 років, 11,5% — серед членів профспілки у віці 60 років і старше.

12,2% членів профспілки засвідчили, що їх згоди на профспілкове членство ніхто не запитував — профспілка була створена централізованим шляхом. Найбільше таких серед молодших вікових груп: 18-29 років — 21,5%, 30-39 років — 16,1%; тоді як серед працівників 40-49 років лише 6,6%; 7,3% у віковій групі 50-59 років та 11,5% серед членів профспілки старше 60 років.

Лише близько 20% членів профспілки, вступаючи до неї, зробили свідомий вибір. Закономірним є те, що найстарші члени профспілок (60 років і старше) найчастіше з-поміж вікових груп вказували на те, що членство в профспілці необхідне їм для боротьби за свої права (26,9%). А на другому місці — члени профспілки віком до 30 років (20,8%). Це зрозуміло, адже громадяни похилого віку та молодь є найбільш вразливими у трудових відносинах. Трохи

більше 18% заявили про свідомий вибір на користь членства у профспілці у вікових групах 40-49 років (18,2%) та 50-59 років (18,5%), а серед 30-39-літніх — таких лише 14,8%.

Слід додати, що серед членів профспілки лише 71,3% писали заяву про вступ до неї, а профспілковий квиток мають 72,8%. Тобто більш ніж чверть членів профспілки не виявляли особливого бажання до неї вступати і не мають формальних ознак належності до неї. А ще до цього можна додати, що у 85,5% членів профспілки членські внески централізовано вираховуються із зарплати, а 8,5% їх взагалі не сплачують. І тоді вимальовується цілком певна тенденція формального ставлення до членства в профспілках.

В ПЕРШУ ЧЕРГУ ПРОФСПІЛКИ ПОВИННІ... АЛЕ...

Громадяни вважають, що в першу чергу профспілки повинні боротися за підвищення заробітної плати до рівня не нижчого за прожитковий мінімум — цієї думки дотримуються 57,2% опитаних. Такі відповіді респондентів не є неочікуваними. Зрозуміло, що профспілка не повинна сидіти склавши руки в той час, коли людина, працюючи повний робочий тиждень, отримує за це гроші, на які, м'яко кажучи, дуже важко прожити самому та утримати сім'ю. А така ситуація в нашій країні трапляється, на жаль, досить часто, і тому не дивно, що більшість громадян (69,5%) вкрай незадовільно оцінюють діяльність профспілок у цьому напрямі³.

Слід зазначити, що особливо гостро цю проблему ставлять жителі Північного регіону, де 69,9% респондентів вважають першочерговим завданням профспілок саме боротьбу за підвищення заробітної плати. Помітно менше таких громадян в інших регіонах: на Півдні — 60,5%, в Криму — 59%, на Сході — 58,2%, у Центральному регіоні — 54,2%, у Західному — 53,9%. Найменша ж частка респондентів, які вказали на цю проблему в м. Києві — 47,2%.

Другим за значенням завданням профспілок громадяни вважають боротьбу із затримками виплат заробітної плати. До найважливіших завдань профспілок цю проблему, як і попередню, віднесли більше половини респондентів — 52,5%. Причому оцінка важливості цього завдання помітно відрізняється залежно від регіону. Так, це завдання першочерговим для профспілок вважають лише 23% кримчан і, натомість, — 75% мешканців Південного регіону. У Києві такої думки дотримуються 45,7% респондентів, у Північному регіоні — 47%, в Центральному — 47,8%. На Заході цей показник склав 52%, на Сході — 55,6%.

З проблемою затримки зарплат, на думку громадян, профспілки справляються не надто успішно. Майже дві третини респондентів (73%) оцінили їх діяльність у цьому напрямі як незадовільну⁴.

З огляду на наведене, вимальовується досить суттєва причина не найкращого ставлення українців до профспілок: останні найгірше справляються саме з тим, чого від них очікують у першу чергу.

Не виправдовуються й інші очікування громадян стосовно профспілок. Від них чекають: боротьби з безробіттям (38,8%), боротьби з прихованим безробіттям (36,3%), захисту прав людей, які підлягають

³ За п'ятибальною шкалою. Сума оцінок "1" і "2".

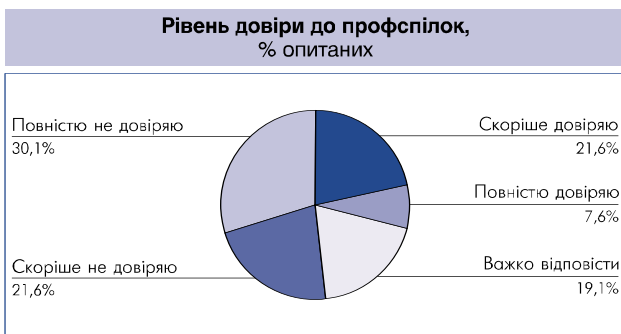
⁴ Так само.

звільненню внаслідок скорочення штатів або банкрутства підприємства (33,2%), дотримання вимог охорони праці (19,4%), захисту прав найманих працівників у процесі приватизації колишнього загальнонародного майна та землі в Україні (11,2%).

Оцінки ж, виставлені населенням за діяльність профспілок на цих напрямках, навряд чи будуть приємні для самих профспілок. Найвищими виявилися оцінки за дотримання вимог охорони праці, хоча й вони далекі від відмінних: “1” — 25,2%, “2” — 17,9%, “3” — 30,2%, “4” — 11,3%, “5” — 3,1%. Решта ж напрямів діяльності були оцінені ще гірше — сума “одиниць” і “двійок” скрізь помітно перевищила рівень 50%.

НАСЕЛЕННЯ — ПРОФСПІЛКИ: РІВЕНЬ ДОВІРИ

Враховуючи вищенаведені оцінки населенням діяльності профспілок, зовсім не дивним видається те, що рівень довіри до профспілок є доволі низьким. Повністю довіряють профспілкам лише 7,6% респондентів (діаграма “Рівень довіри до профспілок”).

Скоріше не довіряють і повністю не довіряють профспілкам більше половини (51,7%) опитаних. При цьому, рівень довіри є дещо відмінним у різних регіонах країни (таблиця “Рівень довіри населення регіонів до профспілок”). Наприклад, у Криму повністю довіряють та скоріше довіряють профспілкам 44% респондентів, а повністю не довіряють та скоріше не довіряють також 44% опитаних. А на Сході ситуація стосовно довіри до профспілок значно гірша. Профспілкам повністю довіряють та скоріше довіряють — лише 26,2%, зате скоріше не

Рівень довіри населення регіонів до профспілок, % опитаних					
	Повністю довіряю	Скоріше довіряю, ніж ні	Скоріше не довіряю	Повністю не довіряю	Важко відповісти
АР Крим	3,0%	41,0%	32,0%	12,0%	12,0%
Центр	8,4%	18,8%	14,7%	34,3%	23,8%
Захід	7,5%	22,1%	14,4%	30,4%	25,6%
Схід	6,4%	19,8%	24,0%	36,9%	12,9%
Південь	6,5%	22,9%	33,8%	19,4%	17,4%
Північ	10,8%	20,5%	21,1%	21,7%	25,9%
м.Київ	13,3%	21,9%	24,8%	22,9%	17,1%

довіряють та зовсім не довіряють — 60,9%. Найбільша частка тих, хто повністю довіряє профспілкам, у Києві — 13,3%.

Іншим підтвердженням невисокого рівня довіри до профспілок є відповіді на питання про те, до кого б громадяни звернулися в першу чергу в разі порушення їх трудових прав. Одразу ж зауважимо, що третина (33%) респондентів не стали б звертатися ні до кого, в т.ч. і до профспілок. Очевидно, цей факт є красномовним сам по собі, оскільки означає, що кожен третій українець ладен радше терпіти трудові знущання роботодавця або незаконне звільнення, ніж іти до когось шукати правди. Але й серед решти опитаних у такому прикрому випадку не багато хто звернеться до профспілок. Четверть респондентів (26,6%) звернеться до суду, 15,4% — до місцевої влади, і лише кожен десятий (9,7%) — до профспілок. Виникає питання: якщо навіть у тому випадку, коли профспілки самі повинні прийти на допомогу, люди підуть до влади, а не до них, то навіщо потрібні такі профспілки?

Власне, громадяни дали і пряму оцінку того, якою мірою профспілки захищають інтереси найманих працівників. Більше половини респондентів виставили незадовільні оцінки: “1” і “2” — 54,7%. 22,6% опитаних вважають, що оцінка має бути задовільною (“3”), і лише кожен дев'ятий, що доброю: “4” — 8,6%, “5” — 2,7%.

Негативно впливає на рівень довіри до профспілок і те, що незрозумілою для громадян є їх фінансова діяльність. Більшість членів профспілок (51,9%) не знають, на що витрачаються їх профспілкові внески⁵. Три чверті усіх громадян країни (75,3%) не знають, на що витрачаються кошти фонду соціального страхування, внески до якого сплачуються підприємством за кожного працівника, і лише 15,3% знають, на що йдуть ці кошти. Тому переважна більшість громадян (90,4%) переконані, що профспілки повинні оприлюднювати щорічний фінансовий звіт своєї діяльності і лише 3,6% вважають це зайвим.

НАЙКРАЩА ПОЛІТИКА — БУТИ ПОЗА ПОЛІТИКОЮ?

Переважна більшість опитаних вважають необхідною участь профспілок у законодавчому процесі. Так, 38,5% громадян переконані, що профспілки повинні брати активну участь у розробці законів, що стосуються сфери соціальних і трудових відносин; 34,8% респондентів взагалі вважають, що такі закони повинні прийматися лише зі згоди профспілок. На думку ще 11% опитаних, доцільною була б консультативна допомога профспілок у розробці таких законів. І лише кожен двадцятий (5,2%) вважає, що профспілки не повинні брати участі у законотворчій діяльності.

Водночас, іншої думки дотримуються респонденти стосовно партійно-політичної діяльності профспілок. Лише 15,3% опитаних вважають, що профспілки повинні підтримувати ті політичні сили, які висувають гасла соціального захисту найманих працівників. Ще менше (8,6%) громадян вбачають доцільність у створенні профспілками політичної партії. Переважна ж більшість респондентів (61,2%) переконана, що профспілки повинні займатися лише

⁵ Знають про це 35,3% опитаних, а 12,8% членів профспілки не змогли відповісти на це питання.

соціально-трудовими відносинами в діалозі з державою і роботодавцями.

Досить цікавими є регіональні відмінності позицій населення стосовно участі профспілок у політичних процесах. Переважна більшість мешканців Криму (79%) та Києва (73,1) вважають, що профспілки мають бути політично нейтральними і займатися лише соціально-трудовими відносинами в діалозі з державою. Приблизно така ж картина складається в Центальному та Східному регіонах. А от у Північному регіоні прихильників політичної нейтральності профспілок — лише 45,8% (таблиця “Яку позицію повинні займати профспілки у відносинах громадян України і влади в країні?”).

Водночас, в трьох регіонах — Західному, Південному та Північному — значна частина населення (відповідно 30,1%, 30,3% та 27,1%) є прихильниками активної політичної діяльності профспілок. На думку зазначеної частки жителів цих регіонів, профспілки повинні або підтримувати певні політичні сили, які висувають гасла соціального захисту найманих працівників, або створювати політичну партію для участі в наступних парламентських виборах.

Для більшості громадян найважливішою є діяльність профспілок у сфері трудових відносин, заради якої вони й існують. Однак, слід зазначити, що на цьому фоні помітно вирізняються Західний, Південний та Північний регіони, де майже третина населення переконана в необхідності участі профспілок у політичному процесі.

СТРАЙКУВАТИ ЧИ НІ?

Окремо слід сказати про страйк як один з найбільш радикальних і неоднозначно оцінюваних заходів, до якого вдаються профспілки в усьому світі. В українському суспільстві ставлення до цього явища є дещо суперечливим, хоча в цілому люди з розумінням ставляться до страйку та страйкуючих.

Більше половини опитаних (54,4%) переконані в тому, що всі громадяни України повинні мати право на страйк з економічних причин; 29,9% — що право на страйк не повинні мати лише окремі категорії працівників, страйк яких може загрожувати життю та безпеці інших людей. Лише 6,3% опитаних вважають, що громадяни України не повинні мати права на страйк. Також промовистим є факт, що чверть респондентів (24,9%) готові матеріально підтримати страйкуючих представників своєї галузі та 18,4% — страйк працівників інших галузей. Здавалося б цифри не надто високі. Але слід врахувати, що це люди, готові поділитися своїми кровними навіть за нинішньої складної матеріальної ситуації, а це вже немало.

Залежно від регіону, відповіді на питання щодо права на страйк значною мірою відрізняються. Найрішучіше відстоюють це право жителі Криму, де 72% опитаних вважають, що всі громадяни України повинні мати право на страйк з економічних причин. А от у Південному регіоні з такою відповіддю згодні лише 38,8% опитаних (таблиця “Чи повинні громадяни України мати право на страйк з економічних причин?”).

Схожа ситуація і з готовністю підтримати страйкуючих. 35% кримчан готові матеріально підтримати страйкуючих представників своєї галузі і 39% — представників інших галузей. Трохи меншу готовність висловили кияни: представників своєї галузі готові підтримати 25,7%, іншої — 22,9%. Від Києва практично не відрізняється ситуація в Центральному регіоні, де така ж, як і в Києві, частка громадян (25,7%) готова матеріально підтримати страйкуючих своєї галузі, представників інших галузей підтримали б 21,3%. В інших регіонах страйкарів своєї галузі матеріально підтримали б: в Західному регіоні — 28,9%, у Східному — 25,1%, в Північному — 19,3%, в Південному — 13,9%. Страйкарів інших галузей підтримали б на Заході — 19,2% опитаних, на Сході — 16,4%, в Північному регіоні — 11,4%, на Півдні — 10,9% респондентів.

Яку позицію повинні займати профспілки у відносинах громадян і влади в Україні?
% опитаних

	АР Крим	Центр	Захід	Схід	Південь	Північ	м.Київ
Повинні займатися лише соціально-трудовими відносинами в діалозі з державою і роботодавцями	79,0%	54,6%	57,9%	67,7%	55,7%	45,8%	73,1%
Повинні підтримувати певні політичні сили, які висувають гасла соціального захисту найманих працівників	5,0%	17,1%	18,4%	13,2%	19,9%	17,5%	8,7%
Повинні створити політичну партію, яка братиме участь у парламентських виборах 2002р.	6,0%	9,7%	11,7%	6,3%	10,4%	9,6%	4,8%
Важко відповісти	10,0%	18,6%	12,0%	12,8%	14,0%	27,1%	13,4%

Чи повинні громадяни України мати право на страйк з економічних причин,
% опитаних

	АР Крим	Центр	Захід	Схід	Південь	Північ	м.Київ
Всі громадяни України повинні мати право на страйк з економічних причин	72,0%	49,0%	54,4%	60,4%	38,8%	48,5%	57,5%
Громадяни України повинні мати право на страйк, за винятком тих категорій працівників, страйк яких може загрожувати життю інших людей (міліція, пожежники, лікарі тощо)	18,0%	31,2%	34,7%	28,8%	33,8%	32,7%	16,0%
Громадяни України не повинні мати права на страйк і повинні вирішувати свої проблеми іншими шляхами	4,0%	5,8%	4,8%	4,9%	13,9%	5,5%	10,4%
Важко відповісти	6,0%	14,0%	6,1%	5,9%	13,5%	13,3%	16,1%

Ефективним методом боротьби страйк вважають 42,3% опитаних, неефективним — 37,5%. Кожен п'ятий респондент (20,2%) не зміг визначитися з відповіддю на це запитання⁶.

Привертає увагу та обставина, що за багатьма показниками помітно вирізняються позиції жителів Криму. Особливо впадають в очі ті випадки, коли оцінки кримчан виявляються діаметрально протилежними оцінкам респондентів з Південного регіону, хоча це — сусідні території. Так першорядним завданням профспілок боротьбу із затримками виплат заробітної плати вважають 75% опитаних жителів Півдня — і лише 23% кримчан; натомість, позитивну оцінку роботі профкомів дають 40,8% кримчан — і лише 8,9% жителів Півдня; право на страйк усіх громадян без винятку відстоюють 72% кримчан — і 38,8% опитаних з Південного регіону; врешті, політичну діяльність профспілок вважають доцільною 45,8% кримчан — і 75% жителів Півдня. Такі розбіжності не є випадковими, вони потребують окремого дослідження, а зокрема, свідчать про те, що жителі Півдня та Криму по-різному бачать функції профспілок і політичних партій.

ПРОФСПІЛКИ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Понад третини (36,9%) опитаних з числа тих, хто працює в колективі, заявили, що на їх підприємстві (установі, організації) існує профспілковий комітет, проте помітної роботи він не проводить; 21,7% повідомили, що профспілковий комітет на їх підприємстві працює, і кожен його член чітко виконує свої функції; 20,8% вважають, що хоча профком і працює, проте чіткі функції виконує лише його голова; 20,5% опитаних засвідчили, що на підприємстві, де вони працюють, профспілкового комітету немає.

Примітно, що оцінка профкому як такого, де кожен його член чітко виконує свої функції, значною мірою залежить від регіону. Найкращу оцінку профспілковим комітетам дали в Криму, де 40,4% опитаних переконані, що на їх підприємстві профспілковий комітет не лише існує, але й кожен його член чітко виконує свої функції. Найменше таких відповідей у Південному регіоні — лише 8,9%. В решті регіонів таку відповідь дали: в Центрі — 21,1%, на Заході — 18,6%, на Сході — 21,8%, на Півночі — 24%, у Києві — 33,3% опитаних.

Варто додати, що 43,2% членів профспілки не змогли сказати, до якого профспілкового об'єднання входить їх профспілка. Обізнаність у цьому питанні виявили лише члени профспілок, що входять до ФПУ, — 25,5%.

Про недостатню ефективність роботи профспілок на рівні підприємств свідчить ситуація з колективними угодами між профспілкою та роботодавцем. Половина (50,4%) опитаних з числа тих, хто працює у колективі, навіть не знають, чи укладено на їх підприємстві угоду між профспілками та роботодавцем. Лише менше чверті, (23,1%) опитаних з числа тих, хто працює у колективі, зазначили, що на їх підприємстві таку угоду укладено і її положення виконуються; 13,6% повідомили, що хоча угода на їх підприємстві й укладена, але її положення не виконуються, а 12,9% — засвідчили, що на їх підприємстві колективна угода взагалі не укладена.

ЧИ ПОТРІБНІ ПРОФСПІЛКИ В УКРАЇНІ?

Нинішній стан профспілок назвали процесом становлення профспілкового руху лише 16,7% респондентів, а переважна більшість опитаних (79,3%) переконані, що стан профспілкового руху в Україні — кризовий. Лише 4% українців поділяють думку, що профспілковий рух перебуває на піднесенні.

Цікаво, як розподіляються оцінки в регіональному розрізі. Найбільша частка респондентів, які вважають стан профспілкового руху кризовим, серед жителів Києва (84,9%) та Криму (84,1%), дещо менша — у Західному (73%) та Північному (74,5%) регіонах. Повністю результати опитування представлені в таблиці "Оцінки сучасного стану профспілкового руху жителями регіонів".

Натомість, найбільша (відносно) частка респондентів, які вважають, що профспілковий рух перебуває на піднесенні і має широкі перспективи, в Центральному (6,7%) та Північному (6,1%) регіонах. Водночас, у Західному регіоні — найбільша частка оптимістів, упевнених в тому, що в країні відбувається процес становлення профспілкового руху нового типу, — 25,7%. Це значно більше, ніж у будь-якому іншому регіоні країни. Найменше таких оптимістів у Криму — 11,9%.

Громадська думка досить скептично ставиться до найближчого майбутнього профспілок. Майже половина дорослого населення України (47,9%) прогнозує, що найближчими роками роль будь-яких профспілок у суспільстві буде незначною. Четверть респондентів (25,3%) вважають, що розвиватися будуть незалежні профспілки, а трохи більше (26,8%) — навпаки, переконані, що розвиватися будуть профспілки, які тісно співпрацюватимуть з владою. Найскептичнішими у цьому питанні виявилися жителі Північного регіону: 56,2% з них вважають, що роль будь-яких профспілок у суспільстві буде незначною. Такої ж думки дотримуються 52,9%

Оцінки сучасного стану профспілкового руху жителями регіонів,
% опитаних

	АР Крим	Центр	Захід	Схід	Південь	Північ	м.Київ
Профспілковий рух перебуває на піднесенні і має широкі перспективи	4,0%	6,7%	1,3%	3,9%	4,0%	6,1%	0,9%
В країні відбувається процес становлення профспілкового руху нового типу	11,9%	14,3%	25,7%	13,5%	15,7%	19,4%	14,2%
Стан профспілкового руху в Україні — кризовий	84,1%	79,0%	73,0%	82,6%	80,3%	74,5%	84,9%

⁶ Примітним є той факт, що багато з тих, хто не вважає страйк ефективним заходом, виходять не з позицій соціальної небезпеки страйку, а з констатації цинічного ставлення влади до такої активності трудящих: 46,3% тих респондентів, які вважають страйк неефективним методом боротьби, мотивують свою позицію тим, що "влада все одно ігнорує всі страйки". Ще песимістичніше ставлення до страйків мають 12,8% опитаних — вони переконані, що навіть якщо роботодавець або влада підуть на поступки, то в майбутньому вони застосують ще більш жорсткі заходи тиску на трудящих. Мотив 20,5% тих, хто не вважає страйк ефективним заходом, полягає в економічній шкоді, яку завдають страйки підприємству та економіці в цілому. Ще 17,2% вважають, що в умовах важкої економічної ситуації та високого рівня безробіття страйкуючих легко замінити іншими працівниками.

опитаних у Києві, 51,7% — у Центрі, 51% — у Криму. Менше половини становлять такі респонденти на Сході (48,1%) та Півдні (48,2%). А **найменше скептиків у Західному регіоні — 37,5%.**

Частка впевнених у тому, що в Україні будуть розвиватися незалежні профспілки, найбільша серед жителів Західного регіону (38,9%), а найменша — Центрального (18,9%). В решті ж регіонів цей показник коливався від 21,6% на Півночі до 26,9% у Києві.

Найбільше частка громадян, переконаних у позитивних перспективах профспілок, які переважно співпрацюватимуть з владою, серед жителів Східного (29,5%) та Центрального (29,4%) регіонів. Найменша — у Києві (20,2%) та на Півночі країни (22,2%). У цьому ж упевнені 24% кримчан, 23,6% жителів Західного регіону та 27,9% опитаних у Південному регіоні.

Зважаючи на таку безрадісну картину, виникає питання: **може, профспілки не потрібні українському суспільству? Українці з цим не погоджуються — 81,7% респондентів вважають, що профспілки в Україні повинні існувати, тоді як протилежну думку підтримують лише 6,7% опитаних.**

Але профспілки повинні не просто існувати, а ефективно захищати інтереси трудящих, причому 88,5% опитаних переконані, що профспілки повинні цим займатися, навіть якщо для цього потрібно йти на конфлікт з владою. Найбільша частка таких респондентів серед жителів Криму (92,1%) та Заходу (91,2%), дещо менша — на Півночі (84,9%).

Лише 11,5% респондентів вважають, що профспілки повинні тісно співпрацювати з владою і не йти на конфлікти з нею за жодних обставин. Частка таких респондентів найменша серед жителів Криму (7,9%) та на Заході (8,8%), а найбільша — серед жителів Півночного регіону (15,1%).

СКІЛКИ ПРОФСПІЛОК ПОТРІБНО УКРАЇНІ?

Не визначеною є позиція громадян стосовно значної кількості профспілок і профспілкових об'єднань, що утворилися за роки незалежності України.

23,2% респондентів не змогли дати оцінку наявності в Україні великої кількості профспілок та профоб'єднань. 20,9% опитаних вважають це проявом демократії в українському суспільстві, а 20,3% — проявом створення “кишенькових” профспілок, які задовольняють потреби певних бізнес-угруповань. Проявом особистих амбіцій профспілкових лідерів пояснюють такий феномен 18,8% респондентів, а 15,8% вбачають у цьому слабкість офіційного профспілкового об'єднання, навколо якого повинні б були об'єднатися всі. Варто зазначити, що все ж таки **населення України**

схиляється до централізації профспілок — 50,7% громадян вважають, що всі профспілки повинні мати єдине централізоване управління. Іншої думки дотримуються 29,1% опитаних.

Майже половина респондентів (49%) вважають, що держава повинна визнавати лише офіційно зареєстровані профспілки, водночас 32,1% опитаних переконані, що повинні визнаватися будь-які об'єднання громадян за професійною ознакою.

Результати проведеного опитування свідчать про критичне ставлення населення до профспілок. Більшість опитаних вважають, що на головних, на їх думку, напрямках — підвищення заробітної плати, боротьба з затримками зарплат, з безробіттям, захист прав людей, які підлягають звільненню, — українські профспілки діють незадовільно. Більше половини (57,7%) працюючих вважають, що на їх підприємстві профспілковий комітет помітної роботи не проводить або функції профкому виконує лише його голова. При цьому членство в профспілці для майже половини опитаних (43,7%) має формальний характер — як “звичка” з радянських часів.

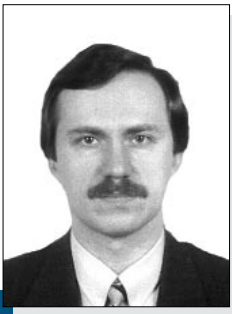
Очевидно, саме ці причини обумовлюють невисокий рівень довіри громадян до профспілок: повну довіру до них засвідчили лише 7,1% респондентів.

Переважає більшість (79,3%) населення країни впевнені, що стан профспілкового руху в Україні — кризовий, і лише 16,7% респондентів вважають його перехідним процесом становлення. Більше того, українське суспільство досить скептично ставиться й до майбутнього профспілок. Майже половина дорослого населення України (47,9%) прогнозує, що найближчими роками роль будь-яких профспілок у суспільстві буде незначною.

Громадяни України досить скептично ставляться до політичної діяльності профспілок. Переважає більшість респондентів (61,2%) переконана, що профспілки повинні займатися лише соціально-трудовами відносинами у діалозі з державою і роботодавцями; 15,3% опитаних вважають, що профспілки повинні підтримувати політичні сили, які висувують гасла соціального захисту найманих працівників; лише 8,6% громадян вбачають доцільність у створенні профспілками політичної партії.

Попри критичні оцінки сучасного стану профспілкового руху та його перспектив, абсолютна більшість опитаних (81,7%) переконана в необхідності існування профспілок. Громадяни пов'язують з профспілками певні очікування. Отже, дійсну перспективу та громадську підтримку матимуть ті профспілки, які ефективно захищатимуть права й інтереси працівників. Соціальний запит саме на такі профспілки в Україні існує. ■

ПЕРСПЕКТИВИ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ В УКРАЇНІ В НОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Ігор КОЛІУШКО,
голова Ради
Всеукраїнської професійної
спілки "Соціальний прогрес",
народний депутат України

Дмитро УКРАЇНСЬКИЙ,
секретар Ради
Всеукраїнської професійної
спілки "Соціальний прогрес"

Протягом останнього десятиріччя відбулися значні зміни в економіках як країн колишнього соціалістичного табору, так і розвинутих країн Заходу. Зрозуміло, що ці зміни мають різний характер. В країнах першої групи дії урядів спрямовані на побудову ринкової економіки, що супроводжується значним соціальним розшаруванням населення. У країнах з ринковою економікою відбувається постійне збільшення класу власників. Попри розбіжність соціально-економічних змін в обох таборах, помітною є тенденція реформування профспілкового руху, пошуку нових, більш ефективних напрямів діяльності профспілок. В Україні профспілковий рух знаходиться на складному етапі відродження і трансформації, зростає кількість профспілок нового типу. Цей складний і досить болісний процес має сприяти зміцненню ролі профспілок, їх становленню як важливого елемента громадянського суспільства в Україні.

Загальні тенденції реформування профспілкового руху

Шляхом тривалого еволюційного розвитку в більшості країн довели свою ефективність нові, цивілізовані засоби захисту прав та інтересів працівників.

У сучасному світі профспілковий діяч вже не сприймається як голова колони страйкарів і маніфестантів (що поки що, залишається притаманним країнам з перехідною економікою), або як розподільник певних матеріальних благ. Економіка довела, що і для власника-роботодавця, і для робітника вигідніше сидіти за столом переговорів, ніж виходити з гаслами на вулицю. Адже будь-яка незапланована зупинка виробничого процесу чи створення штучних перешкод для користування винагородою за власну працю — як це було з розподілом путівок для відпочинку, матеріальних допомог, надання пільг у колишніх соціалістичних країнах — негативно відбивається на фінансовому стані всіх сторін: працівника, власника, профспілки, а в кінцевому підсумку — держави й суспільства загалом.

Напрями реформування профспілкового руху в різних країнах помітно різняться й визначаються їх економічним становищем. Для країн з розвинутою економікою характерні зменшення кількості та зниження ролі радикальних заходів впливу та протесту (зокрема, страйків) і, відповідно, підвищення ролі переговорних процесів між профспілками та роботодавцями, чи асоціаціями роботодавців, розширення сфери діяльності профспілок. У країнах з перехідною економікою помітною є орієнтація на ринкові механізми використання фінансових фондів, поступова відмова від адміністративних способів виконання своїх функцій, зниження ролі такої специфічної для комуністичних часів функції профспілок, як управління санаторно-курортними закладами, а часто й відмова від неї.

Що ж є характерним для реформування профспілок, і які риси є схожими для профспілок країн з різними типами економіки?

Насамперед, змінилися акценти діяльності. Робітник і власник починають розуміти, що від їх взаємовідносин залежить доля обох, що вони не є конкурентами в боротьбі за матеріальний добробут,

а є партнерами в процесі створення кінцевого продукту. Можна виділити декілька перспективних напрямів діяльності профспілок і їх об'єднань.

Перш за все — **правова освіта та правовий захист членів профспілок**. У країнах двох вказаних груп законодавство загалом гарантує захист прав обох сторін трудових та пов'язаних з ними відносин. Проблема полягає у тому, що власник, як правило, є більш обізнаним з діючими нормами права, ніж працівник; на боці власника — більші фінансові можливості, а отже, й висококваліфіковані фахівці. Але правильно організована робота профспілки може компенсувати цю розбіжність і допомогти найманому працівнику не лише в ознайомленні з його правами, а й у захисті цих прав на колективному або персональному рівні,

З цим пов'язаний інший новий вид діяльності профспілок — **участь у законотворчій діяльності**. В більшості країн профспілки не є суб'єктами законодавчої ініціативи, однак за допомогою різних важелів (через Парламент та Уряд) вони можуть впливати на законотворчий процес з метою більш якісного регулювання соціально-економічних відносин у державі. Прикладами таких важелів є укладання Генеральних і галузевих угод між профспілками, органами державної влади та організаціями роботодавців. Ефективність цього виду діяльності залежить від впливовості профспілки, що визначається не стільки кількістю її членів, скільки авторитетом у суспільстві та державі.

Наступний аспект діяльності профспілок — **участь у реформуванні ринку праці за умов глобалізації економіки**. Цей напрям є логічним продовженням боротьби профспілок за забезпечення своїх членів робочими місцями, тобто, це більш високий рівень захисту права громадян на працю та належну винагороду за її результати. Поява цього видозміненого напрямку діяльності є наслідком процесів глобалізації у Європі та світі. Варто зазначити, що існують певні розбіжності стосовно кінцевих завдань цього виду діяльності, залежно від рівня розвитку економіки країни.

В розвинутих країнах профспілки виступають за *збереження робочих місць і рівня зарплати громадян своєї країни*. Це пояснюється наявністю більш дешевої робочої сили — як у країнах колишнього соціалістичного табору, так і в деяких сусідніх розвинутих державах — при співставній кваліфікації працівників. За цих умов, власники часто намагаються переносити виробничі процеси саме до таких країн або завозити з них іноземну робочу силу на тривалий термін. У країнах з перехідною економікою профспілки, навпаки, підтримують *створення нових робочих місць на території власної держави із залученням іноземних інвесторів*. Водночас, профспілки розвинутих країн, беручи до уваги поступову інтеграцію економік окремих країн до світової економіки, підтримують створення міжнародних профспілкових об'єднань. Такі об'єднання вже сьогодні стали дієвою силою на західноєвропейському ринку праці.

Профспілки почали приділяти значно більшу увагу такому напрямку діяльності, як **збереження старих і залучення нових членів профспілки**. Цей процес більш притаманний країнам з перехідною економікою: з початком економічних та адміністративних реформ коло функцій профспілок у цих країнах суттєво розширилось, але профспілки, що існували на той час, не змогли належним чином задовольнити нові потреби своїх членів. У країнах з розвинутою економікою боротьба йде, головним чином, за працівників, які не входять до складу жодної профспілки.

Головне в процесі трансформації профспілкового руху — це вчасно зупинитися при досягненні своєрідної "золотої середини". Профспілки, при всій специфіці їх функціонування у нових умовах, мають залишатися саме профспілками, а не перетворюватися на своєрідні бізнес-асоціації, чи неурядові організації широкого профілю. Основним для профспілок був, є і має залишатися захист інтересів працівника у його відносинах з роботодавцем і державою.

Отже, загальною ознакою розвитку профспілкового руху є розширення їх діяльності на сфери, що раніше не входили до кола інтересів профспілок. У будь-якій країні профспілковий рух має єдину мету, що співпадає із загальною тенденцією розвитку суспільних відносин: **досягти такого стану розвитку людства, за якого людина та її потреби стануть метою, а не засобом для всіх суспільних інститутів**.

Профспілки України: зміна поколінь

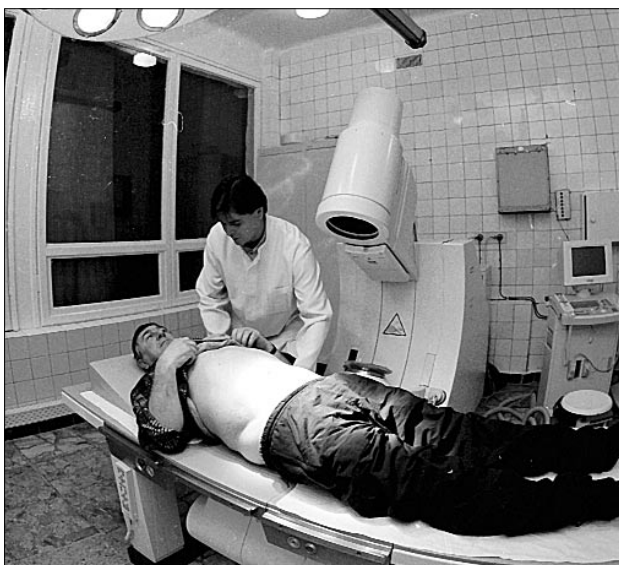
Старі ("комуністично-адміністративні") профспілки здебільшого продовжують працювати за давно відомими схемами, а тому виявляються неспроможними задовольнити нагальні вимоги працівників у нових економічних умовах. Їх місце займають профспілки нового типу, число яких помітно зростає. Саме вони мають заповнити прогалину, що утворилася в галузі захисту соціально-економічних прав громадян.

Відсутність фондів нові профспілки компенсують шляхом реалізації довгострокових соціальних програм, створення кредитних спілок, отримання цільових кредитів від підприємств, зацікавлених у

становленні в Україні цивілізованого ринку праці та розвитку належних партнерських відносин між трудовим колективом і роботодавцем. Не останню роль у цьому процесі відіграють підприємства, що створюються новими профспілками, — як для виконання статутних завдань профспілок, так і для забезпечення додаткових надходжень до профспілкових бюджетів.

Залучаючи нових членів, нові профспілки зосереджують основну увагу не лише на захисті інтересів працюючого перед власником, а й на реалізації специфічних фінансових програм. Такі програми не спрямовані на виконання функцій держави чи спеціалізованих господарюючих суб'єктів. Натомість, їх реалізація дозволяє членам профспілки отримувати певні додаткові блага (забезпечення житлом, освітні послуги, медичне забезпечення, працевлаштування і т.ін.) на більш вигідних умовах, порівняно з іншими особами. Це досягається, *по-перше*, за рахунок масовості учасників програми, а *по-друге*, за рахунок більших можливостей профспілки щодо накопичення коштів. Реалізація таких програм спрямована не на отримання прибутку, а на задоволення потреб членів профспілки. Вона може здійснюватися профспілками як безпосередньо (через мережу спеціально створених підприємств, установ, організацій), так і шляхом укладання угод із самостійними юридичними особами на пільгових умовах.

Інший напрям діяльності, який є продовженням попереднього, але має свої функціональні особливості, — **це участь профспілок в екологічних, освітніх і культурних програмах.** Особливістю цього напрямку є діяльність профспілок у сферах, що не є для них традиційно властивими. Головною метою такої діяльності є вже не стільки забезпечення своїх членів якимись додатковими благами та залучення нових членів до складу профспілки, скільки задоволення інтересів малозахисених верств населення та суспільства загалом, підтримка позитивних змін у суспільних відносинах, створення позитивного іміджу профспілки та профспілкового руху.

В Україні все більшого розвитку набуває взаємовигідна співпраця між профспілками і власниками підприємств. Прикладом може слугувати програма "Соціальне партнерство", реалізацією якої зараз займається наша профспілка. Основне завдання програми — створення системи матеріального стимулювання і заохочення працівників шляхом надання їм фінансової допомоги за трьома основними напрямками: оздоровлення і відпочинок, оплата навчання працівників та їх дітей, придбання житла. Користь для членів профспілки є очевидною. Зацікавленості власників ми змогли досягти за рахунок заохочувальних акцій та бонусів для тих працівників, які не лише справляються зі своїми службовими обов'язками, а й намагаються підвищити свій професійно-кваліфікаційний рівень, беруть більш активну участь у роботі власного підприємства та профспілковій роботі. Зрозуміло, що роботодавець не зацікавлений втрачати кваліфіковані кадри, які, до того ж, не зупиняються на досягнутому і пов'язують своє майбутнє саме з даним підприємством. Сьогодні деякі фірми надають працівникам подібну допомогу самостійно, але в цьому випадку, *по-перше*, зростає податкове навантаження на власника і на працівника, а *по-друге*, надання такої допомоги, на жаль, часто використовується власниками як засіб нав'язування працівнику не вигідних умов праці, її оплати під загрозою позбавлення його сумлінно заробленої винагороди. Профспілка ж, яка сама накопичує кошти і бере на себе виконання обов'язків з реалізації даної програми, з одного боку, позбавляє власника зайвого клопоту з обслуговування відповідних фінансів, а з іншого — захищає працівника від сваволі роботодавця та ризику втрати зароблених накопичень, житла чи прав на освіту, оздоровлення та відпочинок у разі банкрутства юридичної особи.

Ще один напрям діяльності нових профспілок — **розробка програм, спрямованих на надання членам профспілок кредитів (на пільгових умовах) для придбання житла, медичної та юридичної допомоги високого рівня.** Нашими колегами вже реалізуються декілька таких програм. Одним з перших етапів їх реалізації є створення медичної служби профспілки. Робота таких служб має на меті не лише надання консультаційної допомоги членам профспілок, а й забезпечення належного рівня їх медичного обслуговування — із залученням найкращих спеціалістів у найкращих медичних закладах. Медичні служби профспілки укладають партнерські угоди з різними медичними установами, фармацевтичними фірмами та аптеками, залучають їх до членства у профспілці.

Крім того, профспілки створюють кадрові агенції, юридичні служби, видавництва, рекламні агенції, патронажні служби (щоправда, здебільшого для "внутрішнього" користування). Діяльність цих структур спрямована на виконання статутних завдань профспілок і задоволення соціально-економічних потреб та інтересів їх членів — як безпосередньо самими структурами, так і шляхом налагодження ділових і партнерських зв'язків із фахівцями відповідних галузей.

Важливим напрямом діяльності профспілок стає **захист прав працівників-акціонерів**, які не входять до складу адміністрації підприємств. В Україні, в результаті процесів приватизації, з'явився великий прошарок населення, що володіє акціями; однак, люди здебільшого не знають, що їм робити з цінними паперами власного підприємства. Профспілки мають стати активними учасниками процесу реалізації права кожного акціонера на його дієву участь в управлінні своєю власністю. Вони повинні захищати інтереси працюючих у відносинах не лише з безпосереднім роботодавцем (адміністрацією підприємства), а й з крупними акціонерами. Звичайно, в цьому контексті не можна не згадати про таку специфічну функцію профспілок, як **створення нормального клімату в трудових колективах**.

Проблеми профспілкового руху в Україні

Основною проблемою, на жаль, залишаються **страйки**. Профспілкові лідери, як правило, саме в них бачать єдиний засіб вирішення проблем, що виникають у тій чи іншій галузі або на конкретному підприємстві. Без сумніву, є ситуації, коли інші засоби впливу не призводять до змін. Але нерідко страйк використовується як засіб своєрідного шантажу. Власник чи адміністрація (як представник власника) об'єктивно не можуть виконати одночасно

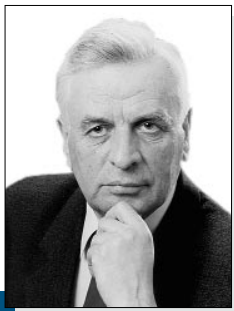
всіх вимог працюючих. Працівники ж, у свою чергу, іноді схильні чекати до останнього, сподіваючись на добру волю роботодавця. Як наслідок, конфліктну ситуацію починають вирішувати, коли вона набуває загрозливого або навіть критичного стану. Очевидно, що профспілкові лідери повинні передбачити можливі конфлікти між роботодавцем і працівниками ще до їх виникнення і, відповідно, обумовити шляхи їх вирішення у колективних угодах. В разі, якщо конфлікт передбачити неможливо, саме профспілка має виступити ініціатором переговорного процесу. Необхідно ліквідувати не наслідки, а причини конфліктів.

Одним із найбільш показових прикладів є ситуація у вугільній галузі України. Відомо, що переважна більшість вугільних шахт є збитковими, а якість вугілля, що видобувається в них, здебільшого не відповідає сучасним стандартам. Проте, галузеві профспілки відмовляються це визнавати. Замість вирішення проблем перекваліфікації шахтарів і переорієнтації регіону на інші види діяльності, вони займаються "вибиванням" пільг для своєї продукції на внутрішньому ринку та додаткових бюджетних видатків на покриття заборгованостей по зарплаті. І це при тому, що більша частина шахт сьогодні є самостійними господарюючими суб'єктами. Профспілкам необхідно поступово відмовлятися від віри в державу як єдиного відповідача за всі проблеми суспільства, брати на себе турботу про власне майбутнє. Приклади позитивних наслідків такої позиції профспілок існують, у т.ч. на Донбасі.

Другою проблемою є **небажання частини профспілок, утворених за радянських часів, пристосовуватися до нових умов**. Керівники крупних профспілок намагаються утримати в своєму розпорядженні надмірні матеріальні фонди, категорично відмовляючись від нових засобів і методів ведення профспілкової роботи. Це не йде на користь ні членам таких профспілок, ні тим об'єктам, які вони намагаються утримувати на своєму балансі. Крім того, штати "старих" профспілок, як правило, надмірно роздуті, що також пояснюється намаганням працювати за радянськими правилами. Результати такої "турботи" про права своїх членів є одночасно негативними. Як свідчать соціологічні опитування, сьогодні профспілки мають один із найнижчих рейтингів довіри серед громадян, які автоматично (за звичкою) подовжують членство в таких профспілках, навіть втративши ті незначні пільги, якими вони користувалися у минулому.

Отже, профспілковий рух в Україні поступово відроджується і трансформується, однак дуже повільно. Багато хто стоїть на перешкоді цьому, в т.ч. не зовсім сумлінні роботодавці. Але позитивні зміни вже помітні і, будемо сподіватися, з часом громадяни змінять своє ставлення до профспілок. Головним у цьому процесі має стати не чийсь примус або суто матеріальна зацікавленість у перевагах, які надаватиме членство в профспілці, а довіра до профспілок і усвідомлення їх дієвості та соціальної значимості для суспільства загалом і кожного його члена зокрема. ■

ПРОФСПІЛКИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Микола БУТ,
радник Федерації солідарних профспілок України

За 10 років незалежності українські профспілки не змогли вийти на рівень розвитку, який би відповідав їх історичному покликанню, — забезпечити захист соціально-економічних прав та інтересів працюючих в умовах економічної кризи. Це закономірний результат, адже профспілки діють в умовах нерозвинутого громадянського суспільства і незавершеності формування суспільно-політичних інституцій. Очевидно, подальший процес становлення профспілок буде складним; можливо, навіть гостро конфліктним — такого висновку можна дійти, виходячи з аналізу їх теперішнього стану.

Загальна характеристика українських профспілок

Профспілки України поділяються на дві великі групи, що відрізняються: організаційними та статутними засадами; функціями, які вони реально виконують; взаємовідносинами з державними органами та господарськими структурами; забезпеченістю фінансами та майном, необхідними для реалізації статутних завдань.

Перша група — це *традиційні профспілки*, що залишились у спадщину від радянської системи і зараз об'єднані в Федерацію профспілок України (ФПУ), за винятком окремих профспілок, які не входять до ФПУ, але організаційно базуються на державних підприємствах.

ФПУ — це колишня Укрпрофрада, складова частина радянської ВЦРПС, що була елементом командно-адміністративної системи під проводом КПРС. Це найбільш чисельне профспілкове об'єднання України: до 1991р. воно налічувало понад 21 млн. членів; зараз до складу ФПУ входять 39 галузевих профспілок, які (за різними даними) охоплюють 12-14 млн. осіб.

Характерною ознакою профспілок ФПУ є те, що до їх складу входять організації підприємств, в основному, державного сектору — економіки, культури, освіти, державних установ. Членами

профспілок, об'єднаних у ФПУ, поряд з найманими працівниками є представники адміністрації, директори, міністри, тобто роботодавці.

Для ФПУ характерна жорстка організаційна та статутна підпорядкованість: від первинних, районних, обласних — до центральних органів. Раніше організації ФПУ дублювали партійні організації КПРС і фактично зберегли свою структуру. Демократизація організацій, розвиток самоврядування, притаманного організаціям трудящих, тут не відбувся.

ФПУ та її структури володіють усім майном, що створювалося десятиріччями і належало колишній ВЦРПС, — це адміністративні будівлі, санаторно-курортні, туристичні та навчальні заклади, друкарні, газети тощо загальною вартістю понад \$2,5 млрд. Федерації, зокрема, належать АТ “Укрпрофоздоровниця”, АТ “Укрпрофтур”, Академія праці і соціальних відносин, структури з господарського обслуговування, будівництва, постачання. Крім того, заступник голови ФПУ очолює правління Фонду соціального страхування, членами якого є усі керівники галузевих профспілок та облпрофрад.

Друга група — це *незалежні, альтернативні профспілки і профоб'єднання* (всеукраїнського або місцевого рівня), що виникли за часів перебудови та демократизації 1988-1990рр. та в перші роки незалежності України, на хвилі невдоволення трудящих

економічним становищем і недієздатністю традиційних профспілок. Сьогодні діють близько 40 нових профспілок всеукраїнського та 100-120 регіонального рівня; їх чисельність становить близько 1,5 млн. осіб.

Характерною рисою нових профспілок є те, що вони створювалися на засадах вибору трудящих, тобто демократичним шляхом. Другою, чи не найголовнішою, особливістю є те, що нові профспілки створювалися в умовах конфлікту з адміністрацією, долаючи спротив влади та господарських керівників, які (на відміну від ФПУ) не є членами цих профспілок.

Нові профспілки є альтернативними традиційним профспілкам; вони більш повно реалізують завдання захисту інтересів і прав трудівників. Новим профспілкам протягом багатьох років прийшлося власними діями доводити свою необхідність; вони весь час знаходяться у стані перманентної боротьби: з одного боку — з адміністрацією, роботодавцями, державними органами, які постійно їм протистоять (від ігнорування до відвертого тиску); з іншого боку — зі своїми колегами, тобто структурами ФПУ, які вбачають у нових профспілках конкурентів, загрозу монопольному становищу ФПУ.

Ще одна докорінна відмінність від профспілок ФПУ полягає у тому, що нові профспілки не мають власного майна, приміщень, будівель, необхідних для забезпечення їх діяльності, — все це перейшло в управління ФПУ. **Така нерівність суперечить вимогам Конституції України, якою встановлені рівні права для усіх профспілок.**

Із наведених вище даних видно, що нові профспілки мають значно меншу чисельність, порівняно з ФПУ. Керівництво Федерації часто використовує цей аргумент на свою користь, обстоюючи право бути "головними" профспілками. Але чи є кількість членів профспілки вирішальною для їх дієздатності? Дійсно, велика чисельність — це вплив серед населення; нарешті, це фінанси у вигляді членських внесків. Але практика незалежної України свідчить і про інше: восени 1992р. трохи

більше 200 машиністів залізниць Вільної профспілки машиністів своїм страйком поставили на коліна владу в Україні; восени 1993р. кілька тисяч страйкуючих Незалежної профспілки гірників України домоглися дострокових парламентських виборів (і сьогодні НПУ тримає у напрузі Уряд і керівництво вугільної галузі). А от з практики діяльності профспілок 14-мільйонної ФПУ такі приклади невідомі. Отже, вплив профспілки залежить не лише від чисельності її членів.

Матеріальна та фінансова основа діяльності профспілок

Важливими для профспілок є організаційні принципи, програмні засади, методи діяльності, стратегічні та тактичні завдання, однак вирішальним підґрунтям їх діяльності є матеріальна та фінансова база.

Профспілки ФПУ таку базу мають — це майно колишньої ВЦРПС. Використання цього майна лише Федерацією, з правової точки зору, є сумнівним, однак державні органи поки що дозволяють це ФПУ, звичайно, цілком резонно сподіваючись на її відповідну поведінку. Нові профспілки, не маючи власної матеріальної бази, змушені утримувати орендовані приміщення та купувати обладнання за власні кошти.

Джерелом фінансових надходжень профспілок є членські внески. У ФПУ вони утримуються із заробітної плати працівників автоматично та перераховуються на рахунки профспілки у безготівковому вигляді, оскільки осередки Федерації базуються, як правило, в державних підприємствах та установах. Нові профспілки, за деяким винятком, збирають членські внески самостійно; їм притаманна фінансова та матеріальна слабкість.

Для нормального функціонування новим профспілкам доводиться вишукувати інші джерела фінансування. І вони їх знаходять — через підприємницькі структури, різні фонди, політичні угруповання, що нерідко ставить нові профспілки у залежне становище. Відтак, **значна частина нових профспілок має досить обмежену незалежність.**

Ще одним джерелом фінансових надходжень є кошти соціального страхування, якими управляли профспілки. Значна частина цих коштів спрямовувалася на утримання апарату, приміщень і на придбання обладнання для профспілок. За неповними даними, в галузевих профспілках і в самій ФПУ кошти соціального страхування покривали до 60-70% витрат на утримання апарату.

Наведені чинники свідчать про наявність у держави дієвих важелів впливу на діяльність профспілок. Саме матеріальна та фінансова залежність є основною причиною досить специфічних взаємовідносин профспілок, особливо ФПУ, з державою. Один з таких важелів вже приведено в дію — за поданням Уряду прийнято закон, що передбачає реорганізацію фондів соціального страхування з передачею з II половини 2001р. управління коштами соціального страхування від профспілок до новоствореного фонду під контролем держави.

Профспілки і держава: обмеження дієздатності профспілок

За роки незалежності важелі впливу держави на профспілки доповнилися цілою низкою законодавчих і нормативних актів, що суттєво обмежили можливості профспілок. Спочатку профспілки були позбавлені права законодавчої ініціативи, яким вони користувалися до 1991р. Потім профспілки втратили право контролю за виконанням трудового законодавства, далі — функції контролю за станом охорони праці та безпеки виробництва. Профспілки були також усунуті від участі в процесі приватизації, що спричинила не лише зміну форм власності на засоби виробництва, а й докорінні зміни в структурі виробництва, його скорочення; а це, в свою чергу, породило складні проблеми зайнятості, реальне безробіття.

Симптоматично, що заходи з суттєвого обмеження прав і повноважень профспілок збіглися в часі з радикальними заходами з реформування економіки на ринкових засадах. Влада цілком резонно вбачала в профспілках небажаного опонента, оскільки реформи здійснювалися без адекватних заходів соціального захисту населення. Характерно, що це було реалізовано спільно силами лівого спрямування (гіпотетично — захисників людей праці) і правими реформаторами в структурах законодавчої та виконавчої влади.

Останнім заходом стало прийняття у вересні 1999р. Закону України “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”, який остаточно поставив профспілки у досить вузькі рамки. Закон не розширює, а навпаки — суттєво обмежує права профспілок, надмірно регламентує організаційні засади та сфери їх діяльності, пов’язує право на профспілкову діяльність із проходженням державної реєстрації, що суперечить міжнародним нормам. Конституційний Суд України визнав неконституційними ряд положень цього Закону, але відповідних змін до нього внесено не було.

Саме в період позбавлення профспілок повноважень і важелів впливу, в економіці країни були проведені кардинальні зміни, що суттєво вплинули на соціально-економічне становище трудівників і всіх верств суспільства. *По-перше*, населення втратило грошові заощадження; можливість їх повернення сьогодні є ілюзорною. *По-друге*, в період виникнення так званих трастів відбулося масове пограбування людей. *По-третє*, приватизація була проведена за непрозорими схемами й завершилася несправедливим перерозподілом колишньої загальнодержавної власності, що створювалася працею мільйонів людей кількох поколінь і належала їм по праву. Схожі за наслідками зміни відбулися у кожній галузі економіки, в кожній сфері діяльності, в кожному регіоні країни. Зміни в економічному укладі, маючи на меті ринкове спрямування, загалом призвели до суттєвого зниження життєвого рівня людей і соціальних гарантій у суспільстві.

Якими ж за цих умов були дії профспілок і якою була їх реакція на дії владних структур? Дії профспілок були досить різноманітними, але в більшості випадків — неадекватними ситуації.

Конфліктне становище склалося практично в усіх галузях, на більшості підприємств. В окремих галузях воно вилилось у більш різкі форми — пікетування органів державної влади, зупинки виробництва, страйки. В галузях, що традиційно мають більший вплив, зокрема, у вугільній промисловості, на залізничному транспорті та електротранспорті в м.Києві, акції протесту проходили під керівництвом профспілок, переважно незалежних — Незалежної профспілки гірників України, Вільної профспілки машиністів і залізничників та ін. На підприємствах інших галузей такі акції відбувалися майже стихійно, під тиском безвиході. Жодна профспілка з числа традиційних (членів ФПУ) не спромоглася вдатися до більш рішучих дій, ніж організація пікетів, — це був найбільший прояв їх рішучості. Досить традиційно проходили пікетування Кабінету Міністрів у квітні 1994р. та жовтні 1996р., акції профспілок АПК, працівників освіти, Академії наук України. Таким чином, **традиційні профспілки дотримувалися позиції згоди з державними органами, що фактично є штрейкбрехерством.**

А що ж влада? Як державні органи будували свої відносини з профспілками? Тут арсенал дій був досить широким.

Формально здійснювалися заходи, що фактично мали за мету спрямувати діяльність профспілок у підконтрольне державі, кероване русло. З профспілками велися переговори — на всеукраїнському та галузевому рівнях, з ними уклалися різні угоди — Генеральна, галузеві та територіальні. До речі, Закон України “Про колективні договори і угоди” (1992р.) регламентує процес переговорів і укладання угод таким чином, що в разі незгоди представників найманих працівників, якими є профспілки, досягти вимог шляхом домовленості чи навіть силовим тиском (аж до страйку) профспілкам практично неможливо. Крім того, створювалися всілякі двосторонні комісії та робочі групи. В 1993р. за участі представників профспілок було створено Національну раду соціального партнерства при Президентові України. Однак, її діяльність обмежувалася обговоренням окремих соціальних проблем без подальшого практичного їх вирішення за

відсутністю відповідних механізмів. Не мають впливу в цьому процесі й структури роботодавців, зокрема, Конфедерація роботодавців, УСПП, Спілка орендаторів та інші, які в тристоронніх взаємовідносинах переважно поділяють позицію Уряду, маючи головним завданням гуртувати навколо себе директорат.

Отже, зовнішні ознаки соціального партнерства на засадах трипартизму в Україні є, але відверта слабкість профспілок ставить їх у підпорядковане до держави положення, що підтверджують наступні приклади. Згідно із законодавством про колективні договори та угоди, що зафіксовано і в Генеральних угодах, будь-які зміни в законодавчих чи нормативних актах соціального характеру мають бути погоджені з профспілками. По жодному з таких рішень — стосовно названих вище докорінних реформ, чи зміни тарифів на житлово-комунальні послуги (а це відбувається регулярно), чи зміни мінімальних

соціальних гарантій (мінімальної заробітної плати, рівня малозабезпеченості) — таких погоджень або не було взагалі, або це робилося формально, причому лише з ФПУ, позиція якої відома. Варто також зазначити, що з самого початку укладання Генеральних угод (1993р.) у повному обсязі їх положення Уряд не виконав жодного разу.

З наведених даних можна зробити висновок, що реальне соціальне партнерство — держави, профспілок і структур роботодавців на засадах трипартизму — в Україні відсутнє. Як і за часів тоталітаризму, держава монополізує вирішення соціальних проблем, а демократичні інституції, зокрема, профспілки — залишаються слабкими й відстороненими від цього процесу. Рівновага повноважень, а отже — і відповідальності, порушується, що може спричинити соціальні конфлікти.

Чи на користь національним інтересам України слабкість і принижене становище профспілок? Здавалося б так, адже тоді у влади відсутній сильний опонент. Але ж профспілки є носіями інтересів працівників, людей найманої праці. Якщо профспілки не спроможні реалізувати своє основне завдання — захистити інтереси і права трудівників,

то їх місце займе інша сила — робітничі чи страйкові комітети, що вже траплялося у новітній історії України. Не можна виключати й втручання у вирішення конфліктів екстремістських сил, з їх власними інтересами. Якщо навіть незначний конфлікт буде розвиватися стихійно, його некерованість може призвести до більш масштабного конфлікту, створити загрозу громадянському миру, національній безпеці країни. Справжнє соціальне партнерство на засадах трипартизму — це дійсно надбання розвинутих демократичних країн, яке треба впроваджувати й всіляко підтримувати в Україні.

Профспілки і політика

Профспілки є складовою суспільно-політичного устрою країни. Отже, в суспільстві вони повинні були б мати значний політичний вплив, брати участь у формуванні органів державної влади (Парламенту, Уряду). Значні зміни в політичній системі держави можливі лише за активної участі такої, здавалося б, значної сили, як профспілки.

Примітно, що переважна більшість політичних партій України своїм головним завданням проголосили соціально-економічний захист населення, отже їх інтереси збігаються з інтересами профспілок. Однак, фактом є мінімальний політичний вплив профспілок, якщо не брати до уваги їх інколи надмірні декларації. Жодна профспілка України не має політичної угоди про спільну діяльність чи співробітництво з політичними партіями (за винятком окремих декларацій), які б мали практичний характер. На сьогодні, лише Соціалістична партія України проголосила ставку на своїх спільників — профспілки, на рівні їх лідерів.

У політичній діяльності профспілки не виглядають (і не розглядаються) як самостійна впливова сила, а лише як ситуативний попутник політичних партій. На парламентських виборах 1998р. окремі партії використали організації профспілок для вирішення суто технічних завдань (збір підписів, робота у виборчих штабах) та певною мірою як посередників у фінансуванні виборчої кампанії. Спільної передвиборної платформи профспілки України не мали, більше того — різні групи профспілок працювали майже з 10 різними партіями. Про неспроможність профспілок відігравати самостійну й значиму політичну роль свідчить перебіг двох останніх виборчих кампаній.

В ході підготовки до парламентських виборів 1998р. на базі структур ФПУ в 1997р. була утворена Всеукраїнська партія трудящих (ВПТ). Вона взяла участь у виборах до Верховної Ради, однак не змогла подолати 4% бар'єр (набрала ледве більше 0,5% голосів), хоча до партійного списку були включені прізвища лідерів ФПУ, голів галузевих профспілок та облпрофрад. Такий результат можна вважати закономірним — не може бути єдиної та дієвої профспілкової партії з різними інтересами її членів, і в індустріальних регіонах Сходу, і на Заході України. Окремі штатні профспілкові керівники пройшли до Парламенту, але по списку іншої партії (наприклад, В.Хара — від КПУ), або в мажоритарних округах (як керівник ФПУ О.Стоян). Ряд профспілок підтримали не ВПТ, а інші політичні партії — СПУ, "Трудову Україну", НРУ тощо.

Схожа картина спостерігалася в ході президентських виборів 1999р. Тоді ФПУ, а також група не дуже впливових профспілок досить мляво та суто формально за тиждень до виборів задекларували свою підтримку діючого Президента Л.Кучми. Хоча ФПУ називає своїми членами 20 млн. чол. (фактично — це більшість виборців), на думку експертів, задекларована позиція цих профспілок не мала вирішального впливу на результат президентських виборів.

Загалом, профспілки в масі своїх членів є політично індивідуальними: нові (“незалежні”) профспілки не мають чіткого політичного обличчя, а старі (“традиційні”) — за радянських часів обслуговували Компартію і зараз виявляють нездатність до самостійної політичної ролі, а відтак — будуть виконувати допоміжні функції, задовольняючи політичні симпатії своїх лідерів. Добре це чи погано?

Це явище можна було б вважати позитивним, з огляду на те, що профспілки не повинні перетворюватися на політичні організації; вони мають свою специфічну головну функцію — захист інтересів і прав трудівників (за умови, якщо профспілки здатні виконувати й виконують своє головне завдання). Якщо ж виходити з нинішніх реалій, то поки що це завдання для українських профспілок є недосяжним.

Висновки та прогнози

Профспілки, в нинішньому їх вигляді, існують скоріше за традицією, по інерції. Мотивація до членства в профспілці є дуже низькою: членство в ній мало що дає і мало до чого зобов'язує.

Вже сьогодні значна кількість підприємств, навіть державного сектору, не мають профспілкових організацій; у підприємницькому секторі, за деякими даними, таких підприємств налічується понад 90%; немає профспілкових організацій і на

підприємствах з іноземним капіталом. Причина відома — підприємцям профспілкові організації не потрібні, а працівники побоюються їх створювати.

Профспілки втратили свою соціальну базу в особі трудових колективів. Регіональні (районні, обласні) органи профспілок також є слабкими, існують чисто символічно; на цьому рівні у профспілок немає безпосереднього партнера — в особі відповідних господарських структур (роботодавців) і державних органів.

Однак, навіть за цих умов профспілки залишаються найбільш масовою організацією в країні. Профспілки мають свої статутні та програмні засади, розгалужену мережу організацій — первинних (на підприємствах), регіональних (у районах, областях) і центральних. Діяльність профспілок координує досить чисельний корпус штатних працівників. На жаль, результати цієї діяльності не відповідають ні завданням, ні потенційним можливостям профспілок.

Низький рівень соціальної захищеності трудівників свідчить про те, що на нинішньому етапі українські профспілки ще не спроможні ефективно захищати інтереси і права людей найманої праці. Соціологічні опитування підтверджують низьку дієздатність профспілок і падіння довіри до них з боку населення. Зрозуміло, що структура, яка неповною мірою відповідає своєму призначенню, довго існувати не може.

Не можна не помічати, що процеси реформування профспілок відбуваються, однак на найближче майбутнє їх перспектива виглядає невтішною. Перехід до справжніх, дієздатних профспілок можливий двома шляхами: через реформування на засадах самоврядування та вільного вибору, або через конфлікти.

Затримка з реформуванням може спровокувати розвал профспілок, поглибити конфлікти, спричинити стихійний рух працівників за свої права. Сьогодні руйнації зазнають, перш за все, слабкі структури профспілок низового та регіонального рівня, що мають обмежені фінансові, матеріальні та організаційні ресурси. Некеровані виступи працівників вже спостерігаються на окремих підприємствах. Цим можуть скористатись екстремістські політичні сили в своїх інтересах. Цілком імовірно, що профспілковими структурами спробують оволодіти кланово-кримінальні угруповання або лідери підприємницьких структур. Через такі процеси свого часу проходили профспілки інших держав (хоч і в інших умовах); такі явища вже спостерігаються і в Україні.

Можна впевнено стверджувати, що профспілки будуть розвиватися в рамках загального процесу формування в Україні громадянського суспільства, вдосконалення суспільно-політичного та соціально-економічного устрою в державі — і цей процес буде досить тривалим. ■

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЧИ "ПАРТНЕРСТВО НЕВТРУЧАННЯ"?

Віталій ПОСТОЛАТІЙ,
доцент Кіровоградського державного
педагогічного університету ім. В.Винниченка

Сьогодні профспілки України абсолютно не готові до виконання свого основного завдання — відстоювання інтересів людей найманої праці та їх соціального захисту. Масове й систематичне порушення прав працюючих уже стало в Україні нормою життя. Реальна зарплата є однією з найнижчих у Європі; у більшості працюючих вона навіть нижча від офіційно встановленого прожиткового мінімуму. Зубожіння людей триває, кількість робочих місць скорочується, реальні зарплати і пенсії зменшуються.

Профспілкові функціонери взяли на озброєння гучне й привабливе гасло соціального партнерства. Однак нинішнє "партнерство" між владою і профспілковою елітою тримається не на балансі інтересів (або сили), а скоріше на балансі невтручання. Профспілкова еліта, імітуючи діяльність, по суті, не втручається у справи Уряду, а влада не втручається у справи профспілкових функціонерів. Така ситуація поглиблює розшарування у суспільстві, збільшує соціальну напругу, може спровокувати соціальний вибух, наслідки якого були б руйнівними — і для профспілок, і для держави.

Від "школи комунізму" до...?

Стан справ із забезпеченням прав людей найманої праці є головним критерієм оцінки діяльності (або бездіяльності) профспілок. Чому українські профспілки виявилися не готовими до виконання свого основного завдання — відстоювання інтересів працюючих? Причини варто шукати як у недалекому минулому, так і в сьогоденній діяльності профспілок.

За часів радянського тоталітаризму трудящі мали задовольнятися тим рівнем соціальних гарантій, який встановлювала держава. Будь-яка несанкціонована активність не допускалася. Профспілки були забюрократизовані та одержавлені, являючи собою фактично структурний підрозділ держави. Згідно з наказом вождя світового пролетаріату, вони перетворювалися у "школи комунізму" і займалися здебільшого другорядними питаннями: соціалістичним змаганням, оздоровленням, комуністичними суботниками, вшануваннями ювілярів і ветеранів. Тому на підприємстві голова профкому й сприймався робітниками як заступник директора з другорядних питань. Високі профспілкові посади були почесними, але маловпливовими — на зразок функціонерів у сфері культури чи в спортивних товариствах. Про соціальне партнерство в умовах "загальнонародної" держави не згадували; а якщо й згадували, то в контексті критики

"так званої буржуазної демократії" країн Заходу. В СРСР усі вважалися партнерами, за визначенням, звичайно, під орудою найстаршого партнера — Комуністичної партії.

Компартійного патронату над профспілками не існує з 1991р., однак вони вкрай неохоче повертаються до свого основного призначення — захисту інтересів працюючих. Останні 10 років пройшли в Україні під знаком переділу власності та накопичення первісних капіталів, часом вражаючих за розмірами, швидкостями росту та походженням. У цьому процесі далеко не останніми були і високоповажні державні діячі, і деякі профспілкові функціонери. У багатьох випадках їх власні інтереси переважали над державними, над інтересами народу. В результаті, Україна побачила найгірші зразки дикого й жорстокого капіталізму зразка позаминулого століття. Ситуація ускладнювалася тим, що трудящих десятиліттями привчали, в т.ч. ті ж самі профспілки, до непротивлення владі.

Держава почала обслуговувати корпоративні інтереси досить вузького кола можновладців, яким політична дрімота та соціальна пасивність громадян були на користь. Включилися механізми, які повинні були цей стан зберегти якомога довше, навіть за умови значного погіршення добробуту населення. Це завдання мала виконувати й профспілкова еліта.

Вищі ешелони багатьох профспілок традиційно спрямовують зусилля переважно на апаратну боротьбу, а не на реальний захист інтересів трудящих. Влада загалом ігнорує профспілки, послідовно звужує політичні та соціальні права трудящих, порушуючи при цьому Конституцію і закони України. Приміром, несвоєчасна виплата зарплати є протизаконною дією, але це вже стало нормою життя. При цьому держава виступає не гарантом дотримання закону, а фактично його порушником. Профспілки ж, виявляючи своє безсилля, адекватно прореагувати на це не можуть. **Традиції політичної та профспілкової боротьби, відстоювання прав працюючих в Україні відсутні.**

Консолідовані акції протесту, спрямовані на захист інтересів трудящих (в межах регіону, а тим більше — на загальнонаціональному рівні) профспілки практично не планують і не проводять. Вони дуже слабо співпрацюють з лівоцентристськими партіями, які декларують і намагаються виконувати завдання, аналогічні профспілковим. Потреба подібної боротьби в повному обсязі не усвідомлена як самим профактивом, так і широкими масами трудящих. У свою чергу, влада робить все можливе для недопущення реального об'єднання трудящих, їх солідарності, узгодженості дій у відстоюванні своїх прав. Отже, між державою та профспілками виникло досить своєрідне "партнерство".

Партнерство слуги і господаря

З верхніх державних коридорів до профспілкового керівництва делегувалися перевірені кадри, які потім нагороджувалися вищими державними нагородами. Держава всіляко підтримувала профспілкових діячів, які вправно "випускали пару" з перегрітого суспільного казана, тушили соціальне невдоволення. Але таке "партнерство" більше нагадувало слугування. Адже партнерство передбачає баланс інтересів і сил, але його не було і немає.

Досить значний прошарок профспілкових функціонерів — це люди пенсійного та передпенсійного віку. Існуюча система виборів профспілкового керівництва вже на рівні райкомів та обкомів сприяє їх збереженню, консервації.

Профспілкові лідери взяли на озброєння гасло соціального партнерства як надбання світової цивілізації, як складову демократії. Але вони забули про створення передумов для соціального партнерства, не набули сили, щоб на рівних розмовляти з державою і консолідованим капіталом.

"Соціальне партнерство" українських профспілок не передбачає ні гострих конфліктів з Урядом, ні тиску на нього, ні масових всеукраїнських акцій протесту проти прогресуючої бідності. Натомість, спостерігається імітація діяльності: епізодичні локальні мітинги та пікетування, епістолярна боротьба — періодичне направлення до владних структур листів і звернень, на які влада перестала звертати будь-яку увагу.

Профспілкова еліта, імітуючи діяльність, по суті, не втручається у справи Уряду, дозволяє йому заморожувати зарплату працюючих при значних фінансових обвалах, роками затримувати зароблене, безупинно підвищувати тарифи, вдаватися до інших непопулярних кроків. У свою чергу, влада не втручається у справи профспілкової еліти, продовжує збирати для неї профспілкові внески, не турбує у підконтрольних ЗМІ, не направляє представників правоохоронних і

контрольних органів для перевірок, не ініціює перевиборів профспілкових лідерів.

Профспілки фактично відмовилися від своєї масової преси; багато колишніх профспілкових газет стали незалежними. Робота профспілок майже не висвітлюється в ЗМІ, а якщо й висвітлюється, то у виданнях з дуже малим тиражем. До широкого загалу ця інформація практично не доходить. Декларуючи соціальне партнерство, профспілкові лідери розписуються у слабкості профспілкового руху, відірваності його від трудящих, нездатності реально відстоювати їх права.

Очевидно, що в Україні ще не створено сприятливих умов для налагодження дійсно соціального партнерства між державою (яка все ще залишається основним роботодавцем) і профспілками, які б стали виразниками інтересів людей праці. Інтереси трудящих і правлячої еліти є далекими від узгоджених. Баланс сил між сторонами трудових відносин також відсутній. Організований рух людей найманої праці знаходиться у зародковому стані. Профспілки ще не визначилися стосовно головних завдань і засобів їх реалізації.

Соціальне партнерство: з досвіду інших країн

Протягом багатьох років ми говоримо про європейський вибір України, про бажання жити за законами цивілізованого світу, жити гідно. Але європейський вибір передбачає не лише декларування демократичних норм, прийнятих у цивілізованому світі, не лише показне, зовнішнє, формальне їх дотримання але й забезпечення відповідних стандартів соціальної захищеності працюючих.

Демократія починається тоді, коли людина може знайти собі роботу за фахом та уподобанням, на якій не будуть принижувати її честь і гідність, примушувати робити те, що суперечить закону та її сумлінню; і отримувати зарплату, якої достатньо для забезпечення сім'ї нормальним харчуванням, житлом, медичною допомогою, освітою, відпочинком. Але які далекі ми від цього!

В розвинутих демократичних країнах трудящі пройшли тривалий і складний шлях: від революційних потрясінь та класового протистояння — до поступового розуміння та узгодження інтересів сторін і соціального партнерства. Навіть незначне підвищення тарифів, цін, рівня безробіття, зменшення реальної зарплати викликають там масові акції протесту та урядові кризи. Благополуччя правлячої еліти та профспілкових функціонерів у західних державах

узгоджене зі зростанням (або, принаймні, закріпленням досягнутого рівня) соціального захисту широких верств працюючих і, насамперед, середнього класу.

Захід йшов до соціального партнерства ціле століття. Партнерство стало невід'ємною складовою демократії і тримається на наступних засадах: узгодженість і баланс інтересів сторін трудових відносин; баланс сил сторін; відкритість дій, довіра та взаємоповага сторін; верховенство права; поступове еволюційне розширення політичних, соціальних прав і свобод трудящих; традиції політичної і профспілкової боротьби.

Профспілки України: можливі шляхи розвитку

Хто ж, як не профспілки, мали б бити на сполох, привертати увагу громадськості до незадовільного стану забезпечення в Україні прав людей найманої праці, ініціювати низку законів, спрямованих на реальне забезпечення і розширення цих прав, шукати спільників серед тих парламентських партій, які серед своїх програмних завдань проголошують гасла захисту інтересів працюючих? Але ж не б'ють на сполох, не підіймають громадськість. Млявість профспілок вступає у протиріччя з інтересами суспільства. Тому значні зміни в профспілковій роботі назріли і є неминучими. В загальних рисах, можливі варіанти розвитку українських профспілок зводяться до наступного.

Варіант 1. Профспілки та, насамперед, їх лідери намагаються зберегти нинішній стан "партнерства невтручання" ще на деякий час, щоб безтурботно пожити ще три, п'ять, десять років. Вони виявляють неспроможність здійснити не декларативні, а реальні кроки для поліпшення стану захисту прав і свобод працюючих. З метою запобігання соціальної напруженості, політичного самозбереження влада (на фоні поступового економічного підйому) починає перейматися й проблемами пересічних громадян. Профспілкова еліта радісно сповіщає про позитивні результати боротьби за відстоювання нею інтересів працюючих, однак дійсно помітних змін на краще не відбувається. Профспілки починають реорганізовуватися низу; відбувається їх певне полівіння (у політичному сенсі), радикалізація діяльності. Профспілки відчувають на собі потужний тиск з боку держави. Ситуація починає нагадувати аналогічні події у США

часів великої депресії. Соціальна напруженість і нестабільність зростають.

Варіант 2. Профспілки поступово відходять від державного патронату, від "партнерства невтручання" до реальної самостійності. Посилюється їх співпраця з парламентськими партіями. Ініціюються і лобіюються ряд законопроектів, спрямованих на реальне поліпшення соціального захисту працюючих. Посилюється тиск профспілок на Уряд; вони стають такими, якими повинні бути: починають реально відстоювати інтереси трудящих, стають вагомим соціальною силою. Благополуччя профспілкової еліти все більше залежить від результативності соціального захисту трудящих. Профспілкових лідерів перестають нагороджувати орденами, але починають з ними рахуватися. Україна поступово наближається до соціальних стандартів країн Центральної Європи. Зміцнюється стабільність у державі, спадають антагонізм і політична напруженість, зростає виробництво, у людей з'являється надія на майбутнє.

Для початку реалізації другого, більш сприятливого сценарію розвитку потрібно привертнути увагу суспільства до ролі профспілок у нашому житті. Державні структури, суспільство, наймані працівники та роботодавці — всі сторони мають усвідомити, що без дієвих профспілок Україна не стане розвинутою демократичною європейською державою, в якій би поважалися права й інтереси кожної людини.

Широке обговорення стану соціальної захищеності людей праці, ролі та завдань профспілок — особливо в період проведення парламентських виборів — сприяло б зміцненню солідарності, підвищенню активності трудящих. Важливим елементом цієї дискусії має стати ознайомлення з досвідом роботи профспілок у розвинутих країнах, практикою та механізмами забезпечення соціальних прав і високих стандартів життя працюючих.

Лише дієві профспілки можуть протидіяти процесу "атомізації" працюючого, коли він залишається наодинці з роботодавцем і змушений або терпіти його свавілля та своє повне безправ'я, або вступати у майже безнадійне судове протистояння з роботодавцем, або шукати кращої долі за тридев'ять земель.

На початковому етапі "роздержавлення" профспілок, ствердження їх реальної незалежності від держави, профспілки самі потребують захисту, підтримки — як з боку суспільства, так і з боку парламентських партій, які дійсно стурбовані станом соціальної захищеності людей праці.

Еволюція профспілок вбачається у напрямі від "партнерства невтручання" до конструктивної опозиції і реальних дій по відстоюванню інтересів людей праці. Після досягнення певного рівня соціальних стандартів життя, захищеності прав працюючих, подолання антагонізмів у суспільстві, встановлення балансу інтересів і сили — згодом стане можливим і перехід до соціального партнерства.

Соціальне партнерство в Україні сьогодні — це поки що фікція, намагання виправдати бездіяльність профспілок. Справжнє соціальне партнерство — це перспектива, шлях до якої неблизький, важкий і тернистий. Але вирушати в дорогу потрібно. Заради людей, заради майбутнього України. ■